Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

खेडब्रह्मण्टीका ४

धेकिं कंपसेत्येतत्तः क्षिप्तःकिंवरुवानलात्मुलकितःकस्मात्स्वभावादहं।इहंसागरकन्यकामुखशशिव्यालोकनेनाधिकप्रोद्यत्का-मड-
चिह्नानिकुलिदरशेरिःशिवाद्यास्तुतवः॥७॥व्याख्या॥इहंइत्यवोक्तप्रकारेणसागरकन्यकामुखशशिव्यालोकनेनलक्ष्मीमुखचंद्रवी
क्षणनअधिकानिप्रोद्यंतियानिकामजविह्नानिक्षुतिपल्लपनेनतत्परःसावधानःशौरिःश्रूयतेयशौरिःअत त्रितिइत्रअप
त्येथवःयुष्माकंशिवायकल्याणायास्तुइतिकिंदंदोइतिसंबोधनेममुदःप्राहासोमीनोहरेइतिसंबोधनीकृतोहरिराहइवदधेकिं-
दृष्टमसीतिशेषःइत्युक्तेसमुदःप्राहाकिंकंपमेहरिराहात्मतःममुदोब्धीतलममीरणस्पर्शतवुनराहसमुद्रोहरिप्रतितहिस्विन्नःपरिस्व
दाकुलःकिंहरिराहावरुवानलात्वारुवाग्नेरुत्पन्नात्ततसंयोगेस्व दःसंभवतीतिपुनःप्रश्नितस्तेनकस्मात्पुलकितोरोमांचितःहरिरूचे
स्वभावात्अहहरिपुलकितःयतःएतेसावाःकामिनांकामिनीषु स्वावलोकनाज्जायंतेतत्रचहरेरपिममसमथनात्तज्जूतायाःलक्ष्म
ाःएतेसावाःसमुत्पेदिरेपश्चात्सुरस्त्रियातावत्सावानहरि रपिनुरुक्तवेदिति॥८॥दिग्मूढंतंसुरारिंकिलशितदशनेःपीयमा
नंगटंतंहन्तुंपयोधेःकरतलकलितंदूरयामासशंखेनादे नाद्योस्यविश्वंप्रमुदितविबुधंत्रस्तदैत्यंमदेवैर्दत्तार्घैःपद्मयोनेःप्र-
हसितवदनःपातुवोदत्तवेदः॥९॥व्याख्या॥समीनरूपोदेवस्त्रा युष्मान्पातुरक्षतु।किंभूतःप्रहसितवदनःप्रहसितेप्रकर्षणहसोत्प
न्नोयःस्मितंतत्प्रहसितंतस्मिन्सतिएतेवदनमाननंयस्यईदृग्विधःसन्पद्मयोनेःब्रह्मणोदत्तवेदःदत्तोवेदायेनसःसन्इतिकःयोसगवान्च-
तंदिग्मूढंकादिशंकुरारिंदैत्यंकिलेतिनिश्चयेशितदशनैस्तीक्ष्णादंतैःपीयमानंअत्तएवरटंतमाकंदंऊर्ध्वंपयोधेःसमुद्रस्यतीरेतटेह्य
नीत्वाकरतलकलितंपाणितलधृतंशंखपांचजन्यंपूरयामासवादयामासेत्यर्थःकिंभूतेशंखनादेनशंखरवेणविश्वंजगत्आदौस्मद्दोत्तमा
पाद्यप्रमुदितविबुधंप्रमुदितंआदौतत्तूर्ततएवार्थात्मोदंप्रापितंविबुधादेवायेनमतं।पुनःविशिष्टंत्रस्तदैत्यंस्तत्रसयाजलादेत्यायस्मात्तं॥
१०॥ ॥इतिश्रीगुणविनयविरचितायांरंभप्रशस्तिवृत्तौश्रीमीनावतारहरिवर्णनंनामाख्या॥ ॥अथकूर्मस्तुतेर्भगवतोवर्णनं॥ ॥यो

धृतेशेषनागंतदनुवसुमतिंस्वर्गपालंयुक्तो।युक्तोसर्वैःसमुद्रैर्हिमगिरिकनकाद्यैर्मुख्यैर्नगेंद्रः।एतद्वृत्तांतमस्माभृतघटमदृशंसातिवं
शेमुरारेःपायाद्वःकूर्मदेहोमाधवोवोयुष्मान्पायात्सदातु॥११॥व्याख्या॥कूर्मदेहोमाधवोवायुष्मान्पायात्सदातु।किंविशिष्टःध्र
तमद्रिमाध्रियतामद्रिमामहात्मंयेनसघृतः।किंविशिष्टःकामहृपी।कामेनइछयारूपंअस्यास्तीतिस्वछाचारीइतिसावः।मइतिकःयःशेष
नागंधृतेपृष्टइतिशेषः।तदनुतदनुपरिवसुमतींपृष्ठेधृतेः।किंविशिष्टान्सर्वःसमुद्रैःतथाहिमगिरिहिमाचलःकनकाद्रिर्मेरुःकनक
लसावेवसुख्यात्रधानोयेषांतेतेनगेंद्रैःपर्वतराजैःयुक्तोमदितोऽभ्यसुरारेःवंशेदृष्टएतद्वृत्तांअमृतघटमदृशंसाति।पीयूषकुंभोपमोसा
मृतोयतोब्धिमथनसमयेकिलसागरादमृतघटःसमुत्पन्नइतिप्र मिद्धिः।मदरिःपायादिति॥१०॥निःप्रत्यूहमनल्पकल्पचरितत्रैलोक्यर
क्षागुरुःक्रीडाकूर्मकलेवरःसगवान्दिग्पादमंदोमुदाक ल्पांतोदधिमध्यमज्जनवशाद्यामप्तेःसंलुठत्पृष्ठेयस्यबृहत्वसंक
तकणछायंधरित्रीतलं॥१०॥व्याख्या॥क्रीडाकूर्मकलेव रःक्रीड्याकूर्माकारंकलेवरंशरीरंयस्यससगवान्अमदाअहंछा
मुदंहर्षंदिग्पादेयात्तनिःस्पृहंनिर्विघ्नंयथास्यात्तथा इति क्रियाविशेषणं।किंविशिष्टःअनल्पचरितःअनल्पंबहुकल्पंयुगांतं
त्रैलोक्यस्यरक्षायांगुरुरिवगुरुःतथायस्यकूर्मीकारस्यपृष्ठसंलुठत्परि वर्तनस्यरक्षायांगुरुरिवगुरुःतथायस्यकूर्मीकारस्यपृष्ठसंलुठत्परि
वर्तनंयस्यतिबृहत्वसंकतकणछायंतछानवत्सदृक्किंविशिष्टम्पदरेःकल्पांतोदधिमध्यमज्जनवशाद्यासप्तेःकल्पांतादर्थंयन्मध्यंतत्र
न्मज्जनंतत्वशाद्यासप्तेःघसरतीति॥१०॥पृत्रिएपःकत्तिनात्रसंतिसुवनेस्तुवनंकिंयत्नाःथवा।सोसाध्यकागीतयादिकमतीस्त्रीपुं
शंसामदांसनयेनोगिनिसंगुरेषुकरिषुत्वष्टाममेदंष्ट्रिणिक्षोणीसाहसिकाग्रणीरकलयितुंजागर्त्तियस्यासुतः॥१३॥व्याख्या॥यस्याः
कमद्याःसुतःकूर्मःक्षोणीधरित्रीतलयितुंतुलारोपयितुंधारयितुमित्यर्थःजागर्त्ति।किंविशिष्टःकूर्मःसाहसिकाग्रणीःसाहसिका
नांदाक्षलानांमध्येऽग्रणीर्मुख्यःएतदेवास्तियनक्ति।यत्तत्रित्रिएपःसुतज्ञनन्पःक्तिकियंतोनात्रसुवनेसंतिविद्यंतेऽथवाकिमेत्पाः

×शिकतावालुकातस्याअयंसकतोयःकणोलेशस्तछायं×५

MEMORIAL

पुत्रिण्यानन्दनपरंतासुस्त्रीषुयन्नदानित्यासिसंबंधात्सा कमठीएवइत्यंसास्यंश्लाघामंदिरंकिंविशिष्टाकमठीसौसाग्यैकमठीसौसा-
ग्यस्यकीर्त्तरेकामठीइवयासामोनाग्यैकमठीमवस्त्रापसाश्रमस्त्रिलिंगःस्त्रियापुंवन्नाधितपुस्कारःनूडःसमानाधिकरणेस्त्रियासपूरणीप्रि
यादिष्वितिपूर्वस्त्रीप्रत्ययस्यपुंवद्भावःकृसतिमधरित्रीब्रसारत्यादानसंगिनिशेषसूत्रासदनाज्ञेसतिातथाकरिषुदिग्गजेषुअष्ट
सुसंगुरेषुविनेश्वरेषुसूत्सारमुरुर्वीमितिसंजसासमिदोधुरजितिधुरत्ततथादृष्टिणिदारादेत्वेष्टाअवसंयोद्यमेजातेसतिइति॥३॥दृ
ष्ट्वाम्पदमंदमंदरगिरियावायुकंडूयनेनिद्रालोःकमठीकृतेर्सगवतःश्वासानिलाःपातुवःयत्संस्मारकलानुवर्त्तनवशाद्वेलाछलेनाग
तंयातायातमतंद्रिजलनिधेर्द्यावापिविश्राम्यति॥१४॥व्याख्य ॥कमठाकृतेर्मम्पाकृतेर्सगवतोविष्णोःश्वासानिलाःश्वासवायवः
वायुश्चान्नपातुरक्षंतुकीदृशाःकमठाकृतेर्सगवतःदृष्ट्वाम दमंदमंदरगिरियावायुकंडूयनेनिद्रालोःतथायत्संस्मारकलानुवर्त्तनवशात्यथाश्वासवायवः
रिमंकुस्तस्यायानियावाणितेषुयानिकंडूयनानितैर्निद्रालोः ज्ञायालोःतथायत्संस्मारकलानुवर्त्तनवशात्यथाश्वासवायवः
संस्मारकलाआकुंचप्रसारणाद्यातस्योअनुवर्त्तनंअस्याम स्तद्वज्ञातवेलामिषेणअस्मानीरणंसमुद्रस्यायानायातेगतवते
गतेअतंद्रितंसर्वदास्फुरद्रूपंनाद्यापिविश्रांतियातिः॥१४॥नमस्कु र्मोकूर्मंनमदमरकोटीनिकरप्रसर्पन्माणिक्यछविमिलितमौलि
ष्टवपुषेजरीजृंभन्निद्युमणिरमणीयांशुलहरी परीरंभस्फूर्जद्बलसिकुपलाद्रिपतिसटे॥१५॥व्याख्या॥कूर्मंनमस्कुर्मः किंविशिष्टंन
मदमरकोटीनिकरप्रसर्पन्माणिक्यछविमिलितमौलिष्टवपुषंनमंतोयेअमरास्तेषांयानिकोटीरणिमुकुटानितेषांयोनिकरस्तस्मात्
प्रसर्पंतीउच्छलंतीयामाणिक्यछविस्तयामिलितंमत्तमौलिष्टंलोहितंवपुःशरीरंयस्यसतंएतदेवोपमानविशिष्टविद्वेषणेनाह।किंवि
शिष्टंकूर्मंजरीजृंभन्निद्युमणिरमणीयांशुलहरीपरीरंभस्फूर्जद्बलसिकुपलाद्रिपतिसटंजरीजृंभन्नूर्ध्वंगतिशयेनविकसन्नयोद्विगुणस्त
रुणोद्युमणिःसूर्यस्तस्यरमणीयायाअंशुलहर्य्यःकिरणवीचयस्तासांयःपरीरंभःश्लेषस्तेनस्फूर्जन्नुद्दीप्यमानोयोबलसिकुप

लाद्रिःईदृशस्यगिरेःस्थीसूर्वीवलःसुमेरुर्वातत्पतिनटंतस्पतिमत्तेनसदृशमितियावत्जरीजृंभदितियङ्लुकिशतृप्रत्ययेरूपंदृश्यंतरेतदरीजृंभतडिंनेति
पाठेतत्रदर्श्योगुहामाजृंभकंवर्तनयोःक्विप्तइत्यादिपूर्ववत्पदमंयोगोऽपागदात्मनेपदिवादंतघातोरिति॥१५॥त्वमितिगिरिरटदृष्टगर्जत्सुपर्यतिसागरोद
हनिवितताज्वालाजालोजगतिविषानलःसतुविनिहितोवाकोमुःकराहकगोदरस्थितिसगवान्कूर्मोनिद्यानलसलोचनः॥१६॥व्याख्या॥स
गवान्कूर्मःनिद्यानलसलोचनःनिद्यानरणअलसेमथरेलोचनेनेत्रेयस्यसनिद्यानलसलोचनःस्थपितिशेतेत्रिघपूर्वयेःकिंविशिष्टःकूर्म
ःकराहकगोदरेब्रह्मकरादतदेविनिहितयोवाकोमःविनिहितोन्यस्तोग्नीवाकोमोगलनालयेनसः तथायस्यदृष्टगिरिरटहिमगिरिर्त्व
मितितथायस्यदृपरिसागरःसमुद्रःअतिगर्जतिगटगर्जीरवंकरुतेतथायस्यदृष्टविषानलोयीत्यूगांतानलःजगंतित्रिभुवनंदहतिक्षुभ्यति।
।किंभूतोविषानलःवितताज्वालेःवितताविस्तीर्णाज्वालायस्यसाएव विधमभयेकूर्मस्यापिअत्रदृष्टगर्जत्सुपर्यतिसागरइतिपाठेवलोक
नादेतदीकानुयोजनावलोकनाद्यासागरतिगर्जतिइत्येतद न्वयोजनप्रथेतकथंघटेतायत्रउपसर्गाःक्रियायोगेद्वारयंक्रियायो
गेउपर्यसंज्ञास्फुरितिकोमुदीधक्रियावचोनुसरणविधेध एवसंज्ञातेनहिमुकविरप्येवंविधपरंप्रयुंजीतयथानहिप्र जेतुर
जिनंसवेत्सरइतत्रअसवेदितियोजनानसुखास्फुरतीतिचचा लेखाःअत्रैतत्समाधानमेवुच्यतेयस्पयेनान्वयस्तेनदूरस्थेनाप्य
नुयोजनमितिवचनप्रामाण्यात्कविरुपमर्थस्यत्मनधानेवैपिक्रियायानुपे गोघटतेतथाचमाघेपिवारुणीमद्यदिशंकमघाविचक्षुषासेवदमावि
चरागइतियत्रापसर्गेघतिरूपकत्वात्समाधनीयमिति॥१६॥ ॥इतिश्रीगुणविनयविरचितायांषष्ठशाक्तिवृत्तौश्रीकूर्मीवर्णनाश्रितोविंशतितमोव्यवा
॥ ॥अथवाराहावतारवर्णन॥॥एकेरालेपंकलयतिधरित्रीव्ययसयात्।नमुक्तामादत्तेपुरगनगरस्तोमयतःतेधत्तेस्मोरस्फुटनसधुरो
धुर्यरवंमहाक्रोडःपायादितिसकलमंकोचितमुखः॥१७॥महाक्रोडःमहांश्चासौक्रोडश्चमहाक्रोडः।आत्मनतःसमानाधिकरणजातीययोः
महतआकारांतादेशेमस्लुक्त्वासंकोचितेणाङ्गुलीकृतेमुखंयेनसःसकलमंकोचितमुखइतिपाठेऽप्यत्रनाप्रकारेणसकलमंकोचितमुखं
येनेतिबाह्यव्रीहौसतीतिकिंयेःधरित्रीव्ययतयातत्खिन्नाजातयावपुंकेःकर्दमेकृत्वाआलेपंनकलयतिनकरोतेयद्यहंधरित्र्यामामुपकेलुविप्रामि

×स्यात्समानाधिकरणेपदेजातेयेचपरेइतिमहतआकारांतादेशेमहाक्रोडःइतिसिद्धंपायादितरद्वत्॥इतिहेतोःसकलमंकोचितमुखःसकलात्स×

[illegible] लयंयास्यतीतिविचार्यकृपयानयःपंकालेपतन्तुनइतिातथायःमुस्तानआदत्तेनगृह्णातिअपिशब्दोनिश्चयेकस्माऽरग
नगरस्थंशस्यतःचेदहंसुवोमुस्तामुस्तनिश्चामितदापन्नगनगरेश्वननमपिस्तविष्यतीतिविमृश्यपनतामादातातथायःघर्घरंरवंघर्घरंरवाष्टंधत्ते
कीदृशःब्रह्मोऽस्फुटनमशृणःब्रह्मोऽस्ययस्फुटनतत्रमशृणःसदयःअद्यदंअन्यवराहवत्घर्घरंरवंविधास्यतदाब्रह्मास्फोटासविष्यतीति
अतएवविश्वस्यापरिदयातःइतरवराहचरितंनादत्तवानितिा।श्।पातुत्रीणिजगंतिसंततमकूपाराममस्मुरन्नाधात्रीकोलकलेवरःमसगवा
न्यस्यैकदंष्ट्राऊरेाकर्म्मेःकंदतिनालतिहिरमनःपत्रेतिदिकंदतिनेाःमेरुःकोशातिमेदिनीजलेजलतिव्योमापिरोलंबति।श्ा।व्याख्या।।कोलक
लेवरोवराहावतारःमसगवान्त्रीणिजगंतिसंततमकूपाराममस्मुरन्नाधात्रीकोलकलेवरःमसगवान्यस्यैकदंष्ट्राऊरेाकर्म्मेःकंदतिनालतिहिरमनःपत्रेतिदिकंदतिनेाःमेरुःकोशातिमेदिनीजलेजलतिव्योमापिरोलंबति।श्ा।व्याख्या।।कोलक
मइतिकःयस्यकोऽस्यएकदंष्ट्राऊरेएकोद्वितीयोदंष्ट्राऊरःदंष्ट्रैवोऊरःदंष्ट्राऊरस्तस्मिन्।कर्म्मेःकंदतिकंदइवआचरतिकंदति
।कूर्म्मस्यकलनूनारोहारकत्वादधःस्थित्वाऊरंघ्नतिकंदकल्पनाघटतइतितथायस्यदंष्ट्राऊरेहिरमनःहरिमनेजिके
यस्यसहिरमनःसमान्यतःसर्पवाच्ययमप्यत्रऽर्थेद्वेषादिर्यद्यः।सनालतिनालमिवाचरति।नालतिनत्थैवयस्यदंष्ट्राऊरेदिग्दंति
नोदिग्गजाःपत्रंतिपत्राणीवाचरंतिपत्रंतितथातत्रैवमेरुःकनकाचलःकोशातिकोशाःकोरकःसइवाचरतिकोशातिातथातत्रैवमेदिनी
जलेजलतिजलेनकमलंतदिवाचरतिजलेजलतिातथायस्यदंष्ट्राऊरेव्योमाप्याकाशमपिरोलंबतिरोलंबोभ्रमरःसइवाचरतिरोलंबतीतिअ
त्रकंदतीत्यादिष्वसर्वत्रसर्वत्रातिपदिकेस्यःक्विवाचारइत्येकेइतिक्विप्।क्विपःसर्वेस्लोपः।।१८।।पातुश्रीस्तनपत्रंतगिमकरीमुक्ताकितोरःस्थलः।श्र
स्थलेादेवीवःसजगत्पतिर्मधुवधूवक्त्रांभुजंद्रोदयः।क्रीडाकोरतनोर्नवेंडविशदेदंष्ट्राऊरेयस्यनूनंतिम्मुद्धलयाश्लिष्यल्लतलोत्वातेकर
मुस्ताकृतिः।।१९।।व्याख्या।।सदेवोजगतांपतिर्भगवत्तिर्विष्णुर्वःयुष्मान्पातुरक्षतु।कीदृशःश्रीस्तनपत्रंतगिमकरीमुक्ताकितोरःस्थलःश्रि
योलक्ष्म्याःयोस्तनोऊर्चोतयोर्यौःपत्रंतगिमकरीमुक्ताःकस्तूरिकाविरचितास्तामुयामकर्यस्तासांमुक्तयाप्रतिबिंबेनांकितंचिह्नितमुरःस्थलेहृद

यस्थलंयस्यस।कोनावोयदाहरिणाश्रीःसमालिंगितातत्रतत्रनाश्लेषेातत्रतमृगमदपत्रलतामकर्यउरःस्थलेप्रतिबिंबिताइति।पुनःकीदृशः
मधुवधूवक्त्रांभुजंद्रोदयःमधोर्मधुनास्तोदेत्यस्यावधोललनास्तामायानिवक्त्रांभुजानिमुखकमलानितत्रचंद्रोदयइवचंद्रोद्गमइवयःसयधाचंद्रोद
येअह्लानिमंकोचमायुवेतितथादरुदयात्तद्वक्त्रांभुजानिमुखकमलानिहाणिनिःश्रीकाण्यल्लवन्नितिनावः।मइतिकःयस्यक्रीडाकोरतनोःक्रीडयालीलय
क्रीडाकारतनुःशरीरंयस्यसतस्यलीलाशूकररूपस्यदंष्ट्राऊरेतूर्णमिःपलयाश्लिष्यल्लतलोत्वातेकमुस्ताकृतिःपलयाश्लिष्यल्लतलंअल्पः
सरोधोनागत्तस्माऽह्वाउत्पाटितापद्मिनीयामुस्तातदाकृतिस्तेदाकारानातिसमशुभ्रनेकिंविशिष्टेदंष्ट्राऊरेनवेऽविशदेनवेऽवत्बालच
ऽवत्विशदेनिर्मलेअर्धचंद्रोत्वातदंष्ट्रायाइति।।१०।।निःकंदा मरविदिनीस्थलपुटितोदेशःकमेरुस्थलीजंबालाविलंबुकर्तुमितरामू
तेवराहीसुतान्।दंष्ट्रायांपलयार्णवोर्म्मिमलिलैरालाविताया मियांयस्यामेवशिशोस्थिताविपद्दिनूःमाऽपुत्रिणीपोत्रिणी।।२०।व्य
ख्या।।मापोत्रिणीपुत्रोऽस्यास्तीतिपुत्रिणीपुत्रवतीत्यर्थःपो त्रंवराहमुखायेतदस्यास्तीतिपोत्रीवराहस्त्रीचसापोत्रिणी।अथ
कथमियमेवपुत्रिणीत्याह।।अस्यावराह्याएवशिशोःबालक स्यअस्यायूनःस्मरयथाचितनारोहनंपत्रेपुचितवादतऊर्ध्वो
शोरितिचित्रंदंष्ट्रायांविपद्दिप्रलयकालेसूर्वसुमतीस्थिताअन्यथा प्रलयार्णवकल्लोलैर्भूःपातालमगमिष्यद्यदंष्ट्रायांनधास्यदत
एवयेनमहायज्ञेधृता।किंविशिष्टायांदंष्ट्रायांप्रलयार्णवोर्मिमलिलैरालाविताया।प्रलयार्णवस्यैवयेऽर्मयःकल्लोलास्तेषांयानिमलिलानि
तैरालावितायांस्नातायां।स्नानमेवनमाह।अवइतिदैमकोषःअथान्यवराहीसुतानामसूत्रमुत्तावनेनैतस्यैवविशेषंद्योतयन्नाह।इतरान्अन्य
वराहीसुतान्वस्तेऽजनयति।किंकर्तृअरविंदिनीनिःकंदामूलोन्मूलितकंदाकर्तृ।तथाकमेरुस्थलीकंदविशेषावनीस्थपुटितोदेशःस्थपुट
वंविषमोन्नतंवेद्यतेयेऽतेस्थपुटिताःअत्रनावत्रधानेनिर्देशेघेकयोर्द्विवचनेइतिवत्तद्वेयंईदृग्विधाऽदेशायस्याःसातांविषमोन्नतांभूमिं
विधातुमित्यर्थः।तथाअंबुपानीयंजंबालंविलंकलुषंकर्तुयतोऽत्वदंमरमिभंजनमेवकुर्वतेकोनाशंतेषांस्वसावशंति।।२०।इत्यंदेत्यनिर्बि

×अंनोनिनी×३
×बंबालेनपंकेनस्राविलं×१

खंडप्रतीका ७

नीजनमनः संतोषसंकोचनः। क्रियाद्विष्णोरसगवानक्रोडो वतारोहरिः यद्दंष्ट्राकुरकोटिकोटरकुटीकोणांतरस्थेयसी। पृथ्वी स्तात्यवदातकेतकदलश्रेणीनिभेक्षणा सृगांगना॥२१॥ व्याख्या॥असगवान्नत्रीसावतारोहरिर्विष्णुर्जगत्अनीश्वरनविद्यतेईश्वरःस्वामीयस्यसेतथोक्तः।असर्वेषामपिजगत्तूनांस्वतःस्वामित्वंविदधातानकस्यचिकस्यचिदनुचरइतिसावःअनीश्वरमितिवातत्सावनीश्वरमद्वयेविष्वक्रयोहितिकिंविशिष्टःदृप्तदैत्यनितंबिनीजनमनःसंतोषसंकोचनःदृप्तानांयोवनमदोत्कटानांदैत्यनितंबिनीजनमनांयोमनःसंतोषश्चित्ताभ्रमंकोचयतीतिरूपदैत्यनितंबिनीजनमनःसंकोचनःसइतिकःयदंष्ट्राकुरकोटिकोटरकुटीकोणांतरस्थेयमीयस्यक्रोड्यादंष्ट्राकुर

स्तस्यायाकोटिरंशसेवकोटरकुटीनिष्क्रहस्तुवनतस्यायत्को णांतरगृहैकदेशांतरालंतस्मिन्नास्थेयमीअतिशयेनस्थिरास्थेयमी

ईयमित्रियस्थिरतिस्थादशाः।ए श्वेतंअवदातंकेतकदलालीना।अवदातमुज्ज्वलंयत्केतक

दलकेतकपत्रंतस्मिन्नालीनाश्रितासृंगांगना ईषत्सृंगवलातिशोभतेकोभावःतद्दंष्ट्राकुरस्यश्वेत

वाकेतकदलसदृशवेतत्रस्थितायाःदृष्टाःसृंगांगनासमा मानत्वमितिभावः॥२१॥लीनेओत्रैकदेशेनसंलिनयनयोस्तै

जसिकापिनष्टेष्वासग्रासोपसंक्लेमरुतिडलनिधोपादरंधाई पीतेपीत्रशांतेकरोमांतरविवरगतेमाग्रेतश्चक्रपाणेः।क्रोडाका

रस्यदृष्टीमकलितविस्तवंवेसवंवःउनाश्वा॥२२॥व्याख्या॥क्रोडाकारस्यचक्रपाणेर्विष्णोरकलितविस्तवंमनवगतंसमृद्धिवैभवंविस्त

वंवःयुष्मान्नत्रनाउपविघ्नयतुतेदवनगवतीविघ्नंमसिव्यनक्तिकिंविशिष्टस्यतस्यपोत्रशांतेकरोमांतरविवरगतांविष्णोःपात्रशांतव

दनुखाभ्येयदकरोमांतरलोमांतरगलंतंद्विवरगतांतदंष्ट्राग्रांदृष्ट्वामाग्रतःअग्रवलोकयंतःमाग्रेकिंभूतेक्षणेक्षमतिगर्वेषयतस्तांमि

त्यादानसमाकारेःआत्रैकदेशेलीनेषविष्टमितितथातेजसिसूर्यवज्रमयःइतिशेषःनयनयोर्विषयेकोपिनष्टमितितथामरुतिवायो

ष्वासेयासोपसंक्लेश्वासग्रासेनश्वासग्रहणेनउपसंक्लेःश्वासयोसोपसंक्लस्तस्मिन्मतितथाजलनिधोसमुद्रेपादरंधाईपीतेपादरं

×के शवःN२३॥व्याख्या॥वारांनिधेःमनुष्यातंकुवलयंपृथ्वीमंडलपद्मेनलिनंसमुद्धरन्क्रोडाकृतिः×३

रा

ध्रुवंनपादविधोर्हनपीतःपादरंधाईपीतस्मस्मिन्मतिएवंपंचापिमहाभूतानिवक्ष्येवलीनानिएतावतादेहस्यअतिगुरुत्वंनिवेदितं॥२३॥अ

ष्टायस्यादिशोदलानिविपुलःकोशःसुवर्णाचलः।कांतंकेसरजालमब्धिकिरणाःसृंगाःपयोदावली।नालंशेषमहोरगःप्रवितनंवारांनिधेस्त्री

लयानेदःपातुसमुद्धरन्कुवलयंक्रोडाकृतिःकेशवोवोयुष्मान्पातुकिंविशिष्टंकुवलयंपवितनंविष्णोरथकुवलयस्यहमंडलस्यनलि

नतोल्यंसमुद्धावयन्नाद॥ इतिकिंभूतस्यकुवलयस्यअष्टादिशोदलानि

पत्राणिवर्त्तंतेयतोन्यस्यापिकुवलयस्ययथादलानिसवंतिनश्चेतस्यापीतिभावःतथासुवर्णाचलोमेरुर्यस्यकुवलयस्यविपुलोविस्तीर्णःके

शरःकोरकःतथायस्यकुवलयस्यअर्कोकिरणाःसौराःकिरणाःका तेमनोज्ञंकेसरंलोपरागवंदमसूत्र॥तथायस्यपयोदावलीमेघश्रे

णिःसृंगाअसूवन्।मेघानांकुवलयानांसृंगसाम्यमितितथाशेष महोरगःशेषनोयस्यकुवलयस्यनालमसूत्र।यतःकुवलयेना

लेनसंततथतस्यापीति॥२३॥विषाणेनिभवेकुकोटि कुटिलेदंष्ट्राकुरंलीलया।क्रोडाकारधरोहरिःसमगवान्नू

क्षणंलोलकालमृणालनालतुलनांसंजेतुमंगेश्वरः॥२४॥॥ नं

व्याख्या॥समगवानक्रोडाकारोहरिर्विसृतिप्रदःश्रीदायकोहृया त्।किंकुर्वाणःलीलयाअनिभवेकुकोटिकुटिलेआनिभवोयदंकुस

स्यातीववक्रत्वात्तस्यपाकोटिरंशेनकुटिलेदंष्ट्राकुरेविषाणेदधत्।सइतिकःयस्यक्रोडाकारस्यविष्णोःक्ष्मा कमलिनीपृथ्वीमरोडिनी

उन्निद्रवतःउत्पादितवतःसतःक्षणंयावत्आलंबमानःआसमंतालंबमानः उपमंवंजेतुंगेश्वरःशेषाहिःलोलकालमृणालनालतु

लनांचलत्रवमृणालनालस्यतुलनांसाम्यंनेजेष्यति॥२४॥मुक्तैर्यास्यतिकुत्रविद्रुमतीदंष्ट्राकुरस्तेयमीऊद्धोद्धोसमवाप्स्यतित्रिभुवनंद्वे

रमीनिःक्रमणादित्यन्वयविकल्पगीलितमतेःकंवेलुठंतेमुखेःक्रोडाकारधरकेटभजितःश्यामानिलाःपांतुवः॥२५॥॥व्याख्या॥क्रोडाकारधर

स्यकेटभजितःकेटभनामानंदैत्यंहतवतीतिकेटभजित्तस्यविष्णोःश्यामानिलाःश्यामवायवोयुष्मान्पातुरक्षंतु।किंविशिष्टाःश्यामानिलाःइत्य

×रम्पर ×सन्र४

स्वल्पविकल्पमालितमनेः इतिहेतोः अस्यलेर्ब्रुवन्निर्विकल्पैः कल्पनानिरूढामीलितसंकोचपादितामतिर्यैनमतस्यकंवेगलगुद्ररमुक्तवंरिंच
ब्रुवंतोंतद्धेतिनेमामादयंतः इतीतिकिंअनीनिःश्वासानिलैर्मुक्तेवहिमुक्तैः सन्निर्वसुमतीन्नूः ऊत्रचिड्ढीयास्यति। अरक्षानविष्यतीत्यर्थः।
किंविशिष्टावसुमतीदंष्ट्रोद्धरस्थेयसी अतिशयेनस्थिराकोर्थःभयायदिश्वासवायवोमोहयंते।तदेयंनूः परागवच्छलिताऊत्रचित्तयास्यतीति
नज्ञानामितथाक्रमात्क्रमेणअनीनिश्वासानिलैर्मध्येरुदःसन्हिःऊहोविस्तवनंहोसमवाप्स्यति। अतःकंवेलुवतःश्वासानिलावःयुष्मा
नूपांवितिं॥२५॥ पातुवःकपटकोलकेशवोयस्यनिःश्वसितमारुतोद्धता।उच्छितिप्रपतनैरधीन्नूपत् केलिकंडकतुलामिलामुजः॥२६॥
व्याख्या॥सकपटकोलकेशवःकपटेनकोलःकोलाकृतिःकपटके लःसचासौकेशवश्चकपटकेशवःवःयुष्मान्पातुरक्षतु।सइतिकः
यस्यनिःश्वसितमारुतोद्धतानिःश्वसिताःमारुतेनिश्वासवायु सिरुद्धताउच्छलिताइलान्नूमिर्मुक्तवाराहेकेलिकंडकतुलांकरो
ले क्रीडायाःयःकंडकस्तस्यास्तुलांसाम्यंअचीकृपत्।अ दिनिकैःकृत्वाउच्छितिप्रपतनैःउच्छितिरुत्पतनंप्रपत
×अधःपतनं×१ नंतैःकृत्वाअन्योपिकंडकंक्रीडयाशिशुसिरुद्धिप्यतेअपद्धि प्यतेचतेषांयंसूरपिश्वासवायुप्रेरितंकंडुकतुलांतुलयतीसात्
ग॥२६॥ सिंधुसंगावगाहःखुरविवरविशातुच्छतोयेषुवाप्तः आशा पातापंकेनखुलितरुचयंपोत्रमात्रोपयोगात्।दृष्ट्वाविष्टपुनाप्तःशि
खरिषुचखनःस्कंधकंदूविनोदः।येनोद्धारेधरित्र्याःसज्जयतिविस्तृताविघ्नितेछोवराहः॥२७॥आर्या॥सवराहःविस्तृताविघ्नितेछोज्जयति
विस्तृतयाव्यापकत्वेनविघ्नितोविघ्नप्राप्तः।इछासिंधुसंगावगाहादिरूपायस्यति यदित्रयंवराहःस्वयंस्तृविस्तृतामिछनाऽकरिष्यत्तदेमासिछं
सिंधुसंगावगाहादिरूपांसुखमनुरूपयिष्यत्।परंविस्तृतयाविघ्नितेछःमइतिकःयेनधरित्र्याःत्रमेःउद्धारेसिंधुष्वंगावगाहःसमुद्रेषुशू
रीरेणजलक्रीडावगाहनंसनाप्तःनलब्धःकिंविशिष्टेषुसिंधुषु खुरविवरेषु विशातत्रविशातत्रअतएवतुछेअल्पतोयजलयेषुतेतेषुअतोत्र
गाहालनपर्याप्तमितिभावःतथाचखुनःपातालपंकेपोत्रमात्रोपयोगाकेवलंतन्मुखाग्र मात्रावलेपात्खुटितरुचयःक्षतस्तःदृष्टप

×विशातुछतोयेषुखुरविवरेषुशुशाफरंध्रे×२

×जी५

रावर्त्तनेलाःनप्राप्तःनलब्धाःयतःपोत्रमित्युच्यतेप्राज्ञैर्हलशूकरयोर्मुखंपंकस्यमुखमात्रेणउपयोगोज्ञात इत्यर्थः।पुनःस्कंधकंदू
विनोदःस्कंधयोःयाकंदूःखर्जूस्तस्याविनोदश्चपरामःस्फेटनमितियावत्सन्निखरिषुगिरिषुनाप्तःनलब्धः। किंविशिष्टेषुगिरिषुदृष्टा
विष्टपुदंष्ट्रासुआविष्टाःप्रतिष्टादंष्ट्राविष्टास्तेषुयतःगिरिणःसर्वेपितदंष्ट्रायामेवाविशन्नतः।कृतस्त्वस्कंधखर्जूविनोदमासाद्ये
दिति॥२७॥ ॥इतिश्रीवाराहावतारवर्णनव्याख्या॥ ॥अथनृसिंहावतारहरिवर्णनव्याख्या॥ ॥किंकिंसिंहस्ततःकिंनरसदृशव
पुर्देवचित्रंगृहीतोनेतादृक्कापिवाद्भुतमुपनयमेदेवमंत्राप्तएषःवापंचापनचापीत्यहहहहहाकर्कशत्वंनखानामिछदेतंज्वर
दहःखरनखरमुखंजिघ्रवानयःसवोव्यात्॥२८॥व्याख्या॥ इछ ममुनाप्रकारेणयान्नृसिंहादेतंज्वरंदहःखरनखरमुखंजिघ्र
वान्।जघानसदेवोअव्यात्रक्षतुअवरक्षणेइछमितिकथंयद ।हरिनृसिंहाकृत्वाहिरण्यकशिपुंदैत्यंहतुमाज्ञप्तामानदात
स्त्रवैर्यागमनमाकलयहिरण्यकशिपुनाप्रोक्तं।रेअनुरूपंवद किंकिमितिवितर्केसिंहावलनेनेनोक्तंकेवलंसिं
हस्ततःकिंनरसदृशवपुर्नृरूपोवर्त्तते।इत्युक्तेनेनोक्तंदेवनकेवलं सिंहनचकेवलंमानवःकिंतुविचित्रंगृहीतःआ
श्चर्यंप्राप्तःयत्नएतादृक्ईदृशःक्वापिसंसारेजीवादृष्टःअतो श्रुतमेतत्इत्युक्तेनेनोक्तंहिममपार्श्वेउपनयउपदोक्त
येत्युक्तेउक्तेन अत्रवस्याद्।हेदेवमंत्राप्तःसमागतःत्वयमेवैवइत्युक्तेप्रश्नेनोक्तं।चापंचापंसमानीहिइत्युक्तेनचआपिनचलेसोशतिस्वाम्यनुचरात्सोप्र
श्नात्प्राप्तेलापेविधीयमानएवतज्ज्ञानान्नृसिंहाकृत्यासमागत्यहिरण्यतद्वक्षःस्थलंनखायैर्विदारितंअतःईदृग्धनिर्मुविसमुत्पेदेयत्र।अहहहहहाइतिखेदेन
स्वानांकर्कशत्वंकाविन्यंअवलोकयतहरेरित्यभ्याहारःकेचित्त्वेवं व्याचक्षते।यदन्यदाहिरण्यकशिपुःस्वसभायांनिविष्टआसेतावताऽकालएवप्रलयोलोक
कोलाहलोजज्ञे।तदास्वानुचरस्यपुरस्तेनरसम्यक्किंकिमितिप्रश्नालापःकृतो।यथावदेअनुचरोप्रतिकिंवर्त्तते किंवर्त्ततेइत्युक्तेसतोचिंतवान्।यथा
चदेस्वामिन्सिंहोवर्त्तते।चेदेवंततःकिंततःकासौसिंहात्नहिवयंसिंहाद्बिभ्यतितेनोक्तंमत्रवाचनायं केवलंसिंहःकिंतुदेदेवचित्रंगृहीतोविचित्र

×कनोरनखायै ६

रूपप्राप्तो नरसदृशावबुद्धेशतेनरशक्तिर्वर्तते। एतादृग्जीवःप्राणीनकापिमयादृष्टोश्रुतोवेत्तिकर्तव्यीघ्रमेममबुरुपनयोपदोकयेत्युक्तेसोऽवादीत्तदेस्वामिन्किं
सुपनयतेस्मयमेवेषमंप्राप्त।इत्युक्तेऽवनुःपादवापंचापंधनुर्दनुर्देहीत्युक्तेसोऽवादीत्तदेदेवनायंचापीधनुष्मानसंतःसूरःकिलन्यायेनेवमुक्तेऽयंतुचापीनयदा
सवंतश्चापंग्रहीष्यंतितदान्यायमुद्धंनस्तविष्यतीत्येवंस्वाम्यनुचरस्यामित्यादिपूर्ववदनुसर्त्तव्यमिति॥२७॥चंचद्वृंनखायसेदविगलदैत्येऽवक्षःक्षरदृक्कास्यक्तसुपा
टलोज्ज्वटसटासंस्थातसीमाननःचंचद्वृंनखायैर्दीप्यमानरौद्रकरजकोटिनिःकृत्वायोनेदोवि
दारणंतेनविगलत्यैत्येऽवक्षःतस्माच्छरदृक्रुधिरंतेनअस्यक्तासुपा
खंयस्मात्अस्यक्तइति।अंजधत्रियक्तिगतिमक्षणेशातत्रकेवलस्य
त्रमितिपुनःकिंविशिष्टःतिर्यक्कंटकोरघोघघटनासर्वांगखद्वीसव
दनादास्यस्यासर्वांगेणसर्वशरीरेणखद्वीसवतोनाद्वेनमंतोयेदिग्मा
तंगास्तेनिरीक्षितोऽवलोकितः॥२७॥वबुर्दलनसंघमात्ववबुधोदलनंविदारणंतस्यसंघमोऽयंतस्मात्तस्यनखरंध्रनिष्टरिपोक्कयातऽइतिविस्मयात्तत्रहितलोचनःसर्वतःनृथेतिकरतालनात्रियतिंतुरोदा
नवंनिरीक्ष्यसुविरेणवक्षयतिज्ञातंमोदरिनैव्याख्या॥रिपोहिरण्यकशिपोवबुर्दलनसंघमात्ववबुधोदलनंविदारणंतस्यसंघमोऽयंतस्मात्तस्यनखरंध्र
त्रनिष्टसतिसिंदनरुछिद्रत्रविष्टसतिक्कयातऽइतिक्कपदेशेगतःऽइतिविस्मयादाश्चर्यात्तसर्वतःसर्वासुदिक्षुत्रहितलोचनःत्रहितेत्रेषितेलोचनेनेत्रेयेनसः
ततःसर्वत्रापनवलोकनात्तत्रथेतिनृथाबुधाएवमयैतावंतमनेहसंत्रयासःकृतऽइतिकरतालनात्तस्यामपिपाणिन्यांतालिकादानात्तस्यनखरंध्रात्रियतिंतं ७
पुरोऽग्रेनिरीक्ष्यदानवंहिरण्यकशिपुंरेणुवत्तदक्षाजातहासःसमुत्पन्नहासाःहरिर्जयतिसर्वतऽइतिसार्वविभक्तिकस्तसिलोपेऽइतिसः॥३०॥इंद्रोसंक-

टवक्रकंदरल्लज्जिह्वस्पदव्याशनाह्लासासुरसूरिकेसरसटासारस्पदैत्यबुद्धःव्यावल्गाद्बलवद्धिरण्यकशिपुक्रोडस्थलास्फालनास्फारत्वस्फुटदस्थिपंजररवक्रूरानस्व
:पांतुवः॥३१॥व्याख्या॥दैत्यबुद्धःदैत्यायहिरण्यकशिपवेबुद्धयतीतिदैत्यबुद्धःतस्यनृसिंहाकृतेर्भगवतोनखाःवःयुष्मान्वपांतुरक्षंतु।किंविशिष्टस्यदंष्ट्रासंकटवक्त्रकंदर
ल्लज्जिह्वस्यदंष्ट्रासिःसंकटःसंकीर्णोयोवक्त्रकंदरःअथवादंष्ट्रासिःसंकटोयस्मिन्ईदृक्विधोयोवक्त्रकंदरोमुखगह्वरंतस्मिन्ललंतीविलसंतीजिह्वायस्येतिबहु
विलामेपुनःकिंविशिष्टस्यदव्याशनःह्लासासुरसूरिकेसरसटासारस्यदव्यासनोग्निस्तस्यह्लासाअर्चिषस्तद्वत्सुरद्दीप्यमानासूर्यावकोयाःकेसरसर
टाःसिंहशिरःसमूहोयस्यसतस्यकिंविशिष्टाःनखाःव्यावल्गाद्बलवद्धिरण्यकशिपुक्रोडस्थलास्फालनस्फारत्वस्फुटदस्थिपंजररवक्रूराःव्यावल्गान्नकूर्दनात्तस्य
वान्योहिरण्यकशिपुर्दैत्यविशेषस्तस्ययत्क्रोडस्थलंउरुसंगस्तस्यलंतस्यनखेः क्षत्वायदास्फालनेविदारणंतेनस्फारोविस्तीर्णःत्वस्फुटन्योस्थिपंजरःकंकाल
तस्ययोरवःशब्दस्तेनक्रूराःउग्राः॥३१॥नृत्यःकंगवधूतिव्यतिकरतरलो त्तेमनक्षत्रमालाबालेऽक्षुऽघंटारणितदशादिशादंतिचीत्कारकारीक्षण
क्षोदैत्यगजत्रथमयमपुरीयानघंटानिनादोनादोदिग्मित्तिसेदत्वसर सरसमःकूटकंगीरवस्य॥३२॥व्याख्या॥कूटकंगीरवस्यकूटंलक्ष्यंनैक
गीरवःसिंहःवकृत्वाहरिरवान्तेछद्मनावुसिंहाकृतिस्तस्यनादःक्वेमावो युष्मानेअव्याद्रक्षतु किंविशिष्टोनादःदिग्मित्तिसेदत्वसरसरसनसःदिग्मि
तानांयोसेदत्वसरोसेदत्वतृत्तिस्तत्रदिग्मित्तिसेदनेसरसमोरसस्ययुक्तस्तत्रोसुकऽइतिभावःपुनःकिंविशिष्टःकंगवधूतिव्यतिकरतरलोत्तेमनक्षत्रमालाबा
लेऽक्षुऽघंटारणितदशादिशादंतिचीत्कारकारीकंगवधूतिव्यतिकरतरलक्षुद्रघंटावेत्रलताचपलाउत्तेमाउच्चैःस्थायिनीयानक्षत्रमालानक्ष
त्रश्रेणिस्तथा।बालेऽक्षूनेवंऽस्मावेक्षुऽघंटालघुकिंकिणीस्तासांयऽरणितेशब्दितंतेनदशसुदशसंख्याकासुदिशासुदिक्षुयेदिग्दंतिनोदिग्गजास्तेषांचा
त्कारंकारयंतीतिकंगवधूतिव्यतिकरतरलोत्तेमनक्षत्रमालाबालेऽक्षुऽघंटारणितदशादिशादंतिचीत्कारकारीपुनःकिंविशिष्टःदैत्यगजत्रथमयमपुर
रीयानघंटानिनादःदैत्यगजस्यहिरण्यकशिपोःत्रथोयोभपुरीगच्छतोयानघंटानिनादऽइवसंपदनघंटाशब्दऽइवायःसदैत्यगजत्रथमयमपुरीयानघं
टानिनादः॥३३॥अथतःक्रोधाज्जिह्मानह्लनत्नवज्रिखाकारजिह्वावलीढओष्ठद्वयोऽसौऽःदृष्टसुवनगुहागर्भगंभीरनादःदृप्यत्सारोद्भूतिर्मुर
जिदवतुवःमुखनामंडलीनिःक्रर्वन्निर्द्वंमधूमध्वजनिचितमिवव्योमरोमछटानां॥३३॥व्याख्या॥ ॥दृप्यत्सारोद्भूतिसदर्पनृसिंहाकृतिमुरजिद्विष्वुवां

MEMORIAL

×स्फुरद्भटाक्षासंभोरः×५

युष्मान्नअवतुरक्षतु। किंविशिष्टः। अंतःक्रोधोज्झिदानह्वलनसवशिखाकारजिह्वावलीढशैटवह्नांरुसांरुः अंत श्चित्ते क्रोधएवउज्झिदानउत्पद्यमाने योह्वलनोग्निस्तस्माद्भवाउत्पन्नाशिखाकारारक्तवेसाधर्म्याद्याजिह्वातयाअवलीढईषदास्वादितंशैटंगरिष्टंब्रह्मादंत्यनेनसः। अत्रअवोपसर्गईषद्-
र्थीतथापुनः किंविशिष्टः हथुसुवनगुहागर्तगंतीरनादः एथुर्विस्तीर्णायासुवनगुहात्रिजगद्रूपकरंतस्याद्योगर्तोमध्यंतत्रमंत्रीगनादोयस्य सः। पुनः किं
ऊर्द्धन्निवरोमछटानांस्कंधस्फुरकेसराणांमुखनामंडलीसिंहासनकोतिश्रेणीसिर्मोमाकाशेनिर्द्वंद्वमध्यमध्वजनिचितनिर्द्वंमाभिम्बंऊर्द्धन्निवायतस्तत्रो
मणंध्वसारक्षासतंतिः। अतस्तीव्राकाशंगर्ब्बत्योनिर्द्वंमध्यमध्वजस्तीत्रिजनयंतीतिस्वावः॥३३॥सोमार्द्धायितनिःपिधानदंशनःसंध्यायितंतमुखः। बा
लाकीयितलोचनःसुरधनुर्लेखायितभ्रूतलः। अंतर्नादनिरोधपीवरगलब्रह्मकूपनिर्यन्निर्हारस्फारसटावरुद्धगगनः पायात्सृमिंहः सवः॥३४॥॥
व्याख्या॥सनृमिंहोनृमिंहावतारोद्वरिर्वोयुष्मान्पायात्रक्षतु। पारक्षणेकिंविशिष्टःसोमार्द्धायितनिःपिधानदशनः। सोमार्द्धइवाघरितः सोमार्द्ध
यितः सोमार्द्धायितानिःपिधानादशनोयस्यसः। अत्रनकारोवर्णानांउष्मपुटनाछादितत्वेनदशनादंतायस्येतिदंतानांअर्द्धंछादकत्वंस्यात्तेनवास्तिततथापुनः विशिष्ट
संध्यायितंतमुखः संध्येवरक्तत्वंसाधर्म्यात्। आघरितंसंध्यायितं अंतर्मुखंयस्यसः। पुनः किंविशिष्टः बालाकीयितलोचनः। बालाकोइ
वआचरितेबालाकीयितेबालाकीयितेलोचनेयस्यसः। पुनः विशिष्टः सुरधनुर्लेखायितभ्रूतलः। सुरधनुर्लेखेवेंद्रचापलेखेवाचरितासुरधनुर्ले
खायिता सुरधनुर्लेखायितायस्येति। अत्रकप्रत्ययेकर्तुर्यड्लोपश्चेति आचारार्थेकड्। स्यात्। आकृतसाधनाकृतिर्दीर्घः। पुनः किंविशिष्टः
अंतर्नादनिरोधपीवरगलब्रह्मकूपनिर्यन्निर्हारस्फारसटावरुद्धगगनः। अंतर्मध्येयोनादनिरोधः शब्दावरोधस्तेनयःपीवरोगलस्तस्मिन्ब्रह्मकूपोरा
मकूपास्तेभ्योनिर्यंतीनिःसरंतीतिर्निर्हारावक्षाराउच्छलास्फाराविस्तीर्णायासटाकेसरछटातयाअवरुद्धंव्याप्तंगगनंयेनसः॥३४॥घटद्घटितिधर्म्मणिद्ध
मितिवोच्छलच्छोणितेधगद्धगितिमेदमिस्फुटस्वास्थिनिष्ठागितिपुनातुसवोहरः [illegible] करजपंजरस्रकचघर्षजन्मानलः॥३५॥॥व्या
ख्या॥द्वरेर्विस्फारमरवीरोरमि। अमरवैरीदैत्याहिरण्यकशिपुनामासएववीरःसुसटस्तस्यारसिद्धृदयंअथवाअमरवैरिणोदैत्यास्तेषुवीरोहिरण्यक
शिपुनामातस्योरसिक्षणकरजपंजरस्रकचघर्षजन्मानलःक्षणन्नाशंकुर्वन्यः करजपंजरःसएवस्रक्कंकरपत्रकंतेनयोघर्षस्तद्धृदयस्यघ

×वीरः

र्षणंतस्मात्तज्जन्मोत्पत्तिर्यस्येतिईदृग्विधोयोनलोग्निःसवतेयुष्मान्पुनातुपवित्रयतुतथाचर्म्मणिवचिवटद्वटितिस्फुटरवःप्रकटशब्दःपुनातुत
थाअस्मिन्निहन्मूर्द्धाशिरोगितिस्फुटरवःवःपुनातुइतिक्रियामेकटःचटद्वटितिधगद्धगितीत्यत्रअमक्कानुकरणस्यातइतोअमक्कानुकरणशब्दस्यअ
तइतोपरंसदृपरूपमेकोदेशःपटतइतिपटतीत्यादिवदमक्कशब्दतायोपरूपेकोदेशोतस्मिंहिः॥३५॥शत्रोःप्राणानिलःपं च वयंदशजयो
त्रकःशत्रुकोपादिवातास्त्राःपांतुवोनृहरेर्नखाः॥३६॥व्याख्या॥नृसिंहेनृहरूपेकृतेविष्णोर्नखावोयुष्मान्पांतु। किंविशिष्टाःनखाःशत्रुकोपादिवाता
स्त्राःशत्रुहेतोःकोपादिवक्रोधादिवातास्त्राःआईषत्तास्त्राःरक्ताआतास्त्राः। यद्यपिस्वभावतएवनखाआलोहितास्तथेति। परंकविभिरुत्प्रेक्ष्यते।
किंकोपादारक्ताअमीनखाइति। इतीतिकिं। शत्रोर्हिरण्यकशिपोःप्राणानिलाःप्राणवायवपंचैववयंनखादश। तस्मादत्रवेरिवीरविदारणेक
जयःयदिअल्पेवहवोजीयंतेतदाजयइतिध्वनिःपरमोत्कर्षतयाघटितोतिपरंबलिभिर्यत्रिरल्पेजय्याजीयंतेतदाकोजयइतिकोपोत्पत्ति
कारणमिति॥३६॥समवरमितस्ततस्तनविद्दन्तदन्तावली। निक्तसुरशत्रुहृद्रक्ततडिन्निकषद्दः स्थलः स्फुरद्रगसन्निभनिःस्विगितमनसन्निद्यु
तिःसमस्तनिगमस्कृतोनृहरिरस्तुनःस्वस्तये॥३७॥व्याख्या॥नृहरिर्नृसिंहाकृतिर्हरिर्नःअस्मत्यंस्वस्तयेकल्याणाय। नन्वस्वस्तीत्यस्यावयवौ
तत्कथंस्वस्तयेइत्यत्रस्वादुत्यत्तिरुच्यते। नन्वाशीर्नेर्द्देशइतिवचनात्प्रेषास्यामितिवत्क्रियतेति। किंविशिष्टोनृहरिः समवरंसन्नीधृत्यथासवतितथाइत
स्ततस्ततविद्दन्तदन्तावलीनिक्तसुरशत्रुहृद्रक्ततडिन्निकषद्दःस्थलः इतस्ततः सर्वत्रततोविस्तीर्णाविद्दन्तावलीवेरिद्दननंप्रतिव्याकुलौयौहस्तौतावेवअटवीत्र
रण्यंतस्मिन्निकृंतंछिन्नंयत्सुरशत्रोर्हिरण्यकशिपोर्हृदयंतस्माद्यद्रक्ततडंरुधिरंतेनसिक्तपरिक्लिन्नंवक्षःस्थलंयस्यसः। पुनः किंविशिष्टः स्फुरद्रगसन्नि
भनिःस्फुरंतोदीप्यमानावपुषोनायेगनस्तत्रयःकिरणास्तैःस्विगितामाछादितामनसन्नेःसूर्यस्यद्युतिर्येनसः। पुनः किंविशिष्टः समस्तनिगमस्कृतःसमस्तैर्नि
गमैरधिष्ठानैस्तुत्यात्तथपदेशइतिवचनात्तत्कथमिहिर्नैःस्तुतःसमस्तनिगमस्कृतःयद्यसमस्तैर्वेदैस्तुतःसमस्तनिगमस्कृतः॥३७॥विद्युद्वज्रकरा
लकेसरसटाभारस्यदैत्यवृहःशोणनेत्रकृताडंबरसृतःसिंहकृतेःशार्ङ्गिणःविस्फूर्जज्जलगर्जितोर्जितककुभातरंगदर्पोदयाःसंरंभाःसुखयंतुवः

×डंबरबाष्पआडंबरार्थेरिन्द्राकरवतारिकायामप्युक्तोयथायदिवपुःपरिमाणपवित्रितंवदनिंदे
नमतीनुगमूर्खंयदातंकथमस्यविरंवेनेनवतितस्यनखंडनरंबरइति×४

खरनखक्षुण्णदिषद्वक्षसः॥३७॥ व्याख्या॥ सिंहाकृतेर्दंवतःशार्ङ्गिणोविष्णोःसंरंभाःरिपुविनाशनव्यापाराःदोषुभान्नसुखयंतुसुखानिकुर्वंतुसुखदुःखएव
नक्रियायांसुखनंदुःखनंचनक्रियेतिकिंविशिष्टस्यशार्ङ्गिणःविद्युद्वक्रकरालकेशारसटाभारस्यविद्युद्वक्रंतडित्सदृक्षंवक्रंकरालाःभयंजनकायाःकेशार
सटाभारःसमूहोयस्मिन्नसतस्यपुनःकिंविशिष्टस्यदैत्यदुरुदैत्यायरुष्यतीतिदै[illegible]किंविशिष्टस्यशार्ङ्गिणःनेत्रक्रतारंबरसृतःशोणनूर
क्तीनवनूयोनेत्रक्रतारंबरनाग्निस्तस्ययोडंबरआडंबरस्तेविनर्त्तीतियःमतस्यअत्रडंबरशब्दआडंबरार्थोयदत्रापिदृष्टादीनथा अवणात्वयुक्तंसूक्त
वाल्यांगौरवायगुणएतेनबुज्ञातेयंडंबरःवानयंगृह्यतेवुष्पमंगडस्यज्यतेमलः॥१॥शोणवित्यत्रशोणगतो॥किंविशिष्टाःसंरंभाःविस्फूर्ज्यत्कलगर्ज्जितोर्ज्जि
तकल्पाःतंगदप्रोद्दियाःविस्फूर्जन्देदीप्यमानोयोगलःकंठस्तेनयोगर्ज्जिःसिंहनादरूपःशब्दस्तेनतर्ज्जितःकल्पाःतंगानांदिगंडानांदर्पोद्दियोयैस्तेगा
र्ज्जत्कंडाष्टेपदपदीतिदृश्यत्येगर्ज्जितःध्वनिगःयद्यपिगर्ज्जितशब्दोमेघध्वनिवाचकोस्तियतउक्तंदैमकोषे।जलदस्यनुस्तनितंगर्ज्जितंगर्ज्जितिवचनात्परमत्र
गंभीरवाद्योत्पवादिधर्म्मोधर्म्मोनछष्टकल्पनेति।कादृशस्यशार्ङ्गिणःखरनखक्षुण्णदिषद्वक्षसः।खरनखैःकृत्वाक्षुण्णानिविदारितानिदिषतांवैरिणांव
क्षांसियेनसतस्यइति॥३७॥यत्रास्वंमूलदंतिदंतमुसलान्यास्वंडितान्यादवेधारायत्रपिनाकपाणिपरशोराकुंठितावेधक्षमेतन्मेतावदुरोमृगेंद्रकरजै
र्व्यादीर्य्यतेसवरैदैवेदुर्ज्जनतागतेगुणमपिप्रायेणवज्रायते॥३८॥व्याख्या॥॥मृगेंद्रेणविदार्य्यमाणेवज्रासिमद्रिरणकशिपुरिवमूचिवावकिंतदित्याह॥
तावदादौतन्मेभद्रिरणकशिपोरुरोहृदयंसवरंनखैर्मृगेंद्रकरजैःमृगेंद्रनखैर्व्यादीर्य्यतेतदितिकिंयत्रउरसिनष्ठाविवेकाविन्यस्तेआस्वंमूलदंति
दंतमुसलानिआस्वंडलग्रहणस्यहेतवयोदंतीऐरावणस्यस्पर्द्धतमुसलानिआहवेपरस्परंऐरावणद्विरणकशिपुदैत्योयुद्धेजायनेआस्वंडितानिआसमं
ताच्चंडितानिसंग्रानिइत्यर्थः।तथायत्रवज्रासिउरसिपेनाकपाणेरीश्वरस्यपरशोःकुंठाराधाराआकुंठितावोत्पन्नातदुरःसोपनंनखैर्व्यादी
र्य्यते।तद्युक्तंयतोदैवेनाप्युर्ज्जनतागतेप्रातिकूल्येप्राप्तेसतिसत्त्वावतेगुणमपिवज्रायतेवज्रमिवाचरतिवज्रायतेकर्तुर्यडमलोपश्चटपमानाकर्तुः
सुपआचारेर्थेकाडूस्यात्सतेमलोपश्च।अकुंठाधाराकुंठतिदीर्घः।यतःकिंन्देविडलेकिंन्देविकालिङ।फणामणिहेवइत्यादेरुपन्नाविविलंवयं

×सिंह ×६।२

तिदेवेपराजन्ते॥३९॥ ॥इतिश्रीवृंदावतारश्रीहरिवर्णनेव्याख्या॥ ॥अथश्रीवामनावतारहरिवर्णनव्याख्यायतेय॥ ॥किंछत्रंकिंतुरत्न
तिलकमुतततथाऊर्मूलंकौस्तुभंवा।चक्रंवावारिजंचेत्यमरयुवतिनिर्यत्नलिद्वेषिदेहे।ऊर्द्धमौलौललाटेअवमिहदिकरेनासिदेशेचदृष्टापायात्नेंद्रबिंब
मवदनुजरिपुर्वर्द्धमानःक्रमेण॥४०॥व्याख्या॥ ॥सदनुजरिपुर्विष्णुस्तत्रेंद्रबिंबंवपुःपायात्रकिंन्तूतोदनुजरिपुःक्रमेणवर्द्धमानोदृष्टिंपात्नुवन्नयत्न
दोनित्यानित्यसंबंधाभ्यांशक्तिकःयस्यश्रीविष्णोर्बलिद्वेषिदेहेबलेबलिनासोदैत्यस्यद्वेषीबलिद्वेषीवामनस्तस्यायोदेहस्तस्मिन्यत्तदिति[illegible]किंयदेंद्रबिंब
सूर्यमंडलंअवयुवतिनिरवरोनिःशक्तिअनुनावद्यमाणेप्रकारेणदृष्टेशक्तीतिकिंयदेतद्देहऊर्द्धंअर्कबिंबंतत्रकिमितिवृत्तेकेनादृक्वर्तुलवासत्वर
त्वादिगुणसाम्यात्तच्छत्रंवर्त्ततेतथाचनस्तछत्रीरतेतोपिदृष्टिंपात्नेसतितत्अर्कबिंबंमौलौमुकुटेकिंतुशक्तिविकल्पेरत्नवृंडामणिर्वर्त्ततेतथापुनरपि
तच्छत्रीरेदृष्टिंपात्नेसतितदर्कबिंबंललाटेऽलिकेकिंतिलकंवर्त्ततेउक्तंहितंत्रअथवार्थःतथातनोपितच्छत्रीरेदृष्टिमासादितेसतितदर्कबिंबंआवुस्तिक
र्णेकिंऊडलंवर्त्ततेयद्यप्यिश्वमीढेवर्त्ततेपरमत्रतदेकस्मैवोक्तिःमानदेकार्कबिंबाप्रेक्षयेतिज्ञेयंतथातथैवदेदेदृष्टिंपात्नेसतितदर्कबिंबंवा
ऽथवादृष्टिहृदयेकौस्तुभोमणिर्वर्त्ततेहरेहृदयेकौस्तुभमणेःसत्ताबादतथाततोपितद्देहेसमुच्छ्रयंप्राप्तेसतिकरेदस्तेकिंतदर्कबिंबंचक्रंवर्त्तते।
ततथाततोपिदेहेदृष्टिंपात्नेसतितदर्कबिंबंनाभिदेशेकिंवारिजंकमलमस्तिायतोहरेर्नाभौवारिजंवारिजोद्भवालयोस्त्रेवेति।अत्रेयंकथासद्वा।यदादरिर्विमनाकृतिंकृत्वाबटुरूपोबलिदैत्यंछलमाजगाम।तदातेनापिबलिनासमायातंब्रह्मणेनिद्राथिनमवागम्यप्रोचे।रे
बरकमायावस्त्वयदीप्सितमित्युक्तेहरिणास्वचरणत्रयावस्थितिहेतोःसबलिर्नुन्नमयाचीतिदयाचेवसुधांबलिमितिप्रक्रियाकौमुदीवचनात्तत
स्तेनापुक्रंदतेयुक्तेहरिर्विमनाकृतिरपिक्रमेणवर्द्धमानदेहोबभूवातदानीमियंकल्पनाताभिःसुखनिताभिरकारिकिंछत्रमित्यादिायतः।
जणीमासुपसद्धा।डीएनयरंमिधरिबलिराउंतेलुक्कधुराधरणोदेहित्तिसणाविउंकिन्नो॥३८॥खर्वंगंथिविमुक्कमंथिविलसद्वक्षःस्थरंकौ
स्तुभंनिर्यन्नाभिसरोजकुड्मलजटीगंभीरसामध्वनिपात्रावन्निसमुत्सकेनबलिनामानंदमालोकितंपायाद्वःक्रमवर्द्धमानमहिमाश्चर्यंमुरारेर्वपुः
ओः॥४२॥

×देदीप्यमानंयद्धृदयंतस्मिन्स्फुरोस्फुरन्तंयस्मिन्नुतत्पुनः किंविशिष्टंनिर्यासिसरोजकुड्मलपुटीगंधीरसामध्वनि। निर्यन्निःसरन्× २

॥ ॥व्याख्या॥ मुरारेर्विष्णोर्वपुर्वेद्मि जानामि पायाद्रक्षतु किंविशिष्टंवपुः क्रमैर्ह्रीमानमहिमाश्रयं। क्रमेणवर्द्धमानोयोमहिमामद्भवं। तेनमद्भवंश्री श्चर्यंयस्मिन्नुतत्पुनः किंविशिष्टंखद्वयंथिविमुक्तसंधिखद्वयंथीनांमुक्ताःसंधयोयेनतत्पुनः किंविशिष्टंविलसद्धृदेःस्फुरोस्फुरन्तंविलस तंत्रानासिसरोजकुड्मलपुटाद्यानासिकमलकुड्मलपुटात्गंधीरःसामध्वनिःब्रह्मणःसामवेदध्वनिर्यस्मिन्नुतत्पुनः किंविशिष्टंपात्रावासिमुस्र× केनपात्रस्यकूपटद्विजाकारस्यद्दरेर्यऽवासिःप्रासिस्तस्यासमुस्रकेनबलिना यतःपात्रंदृसिर्ब्रह्मसिःपुष्पेखाप्यते। अतःमानंदमाह्लादंयथा स्यातथाआलोकितंदृष्टं॥ध१॥ब्रह्मादछंदंरुःज्ञातधृतिनवनीतोरुदोनालदंरुःक्षोणीनोकूपदंरुःह्रदमरसरित्पद्मिका केतुदंरुःद्योतिश्चक्रा× ह्रदंरुस्त्रिभुवनविजयस्तंभसदंडोऽभिदंरुःश्रेयस्त्रैविक्रमस्तेवितरतु विबुधद्वेषिणांकालदंरुः॥ध२॥व्याख्या॥त्रैविक्रमस्त्रयोविशिष्टाःक्रमाःसृष्टि स्थितिप्रलयलक्षणाःशक्तयोऽस्यत्रिभुलोकेषुविक्रमःपादन्यासोवास्येतित्रिविक्रमस्त्रिविक्रमस्यायंत्रैविक्रमः यतोवलिमद्धारेद्रिस्त्रिविक्रमोब भूवेतिमस्याःमत्रैविक्रमः अभिदंरुश्चरणयुगंतेभ्यःश्रेयःकल्याणंवितरतु।ददातु।कीदृशोऽभिदंरुःब्रह्मारुछत्रदंरुःब्रह्मोरुमेवछत्रंब्रह्मोछत्रं तस्यदंडइवदंडयःसनद्धारकबात्पुनःकिंविशिष्टःज्ञातधृतनवनीतोरुदोज्ञातधृतेर्ब्रह्मणोयत्नवनीतोरुदोनिवासपद्मंतस्यब्रह्मनिवासपद्म स्यनालदंरुःवनालदंरुःपुनःकिंविशिष्टःक्षोणीनोकूपदंरुःक्षोणीद्यौःसैवनौर्बेडीतस्याःकूपदंरुःवगुणवृद्धेःवयःसक्षोणीनोकूपदंरुःपुन ःकिंविशिष्टःह्रदमरसरित्पद्मिकाकेतुदंरुःह्रदंतीपानीयंवहंतीयाअमरसरिद्गंगासैवपद्मिकातस्याःकेतुदंडइवध्वजदंडइवयःसक्षोणीनोकूपदंरुःह्रदमरस रित्पद्मिकाकेतुदंरुःपुनःकिंविशिष्टःद्योतिश्चक्राद्द दंडःद्योतिश्चक्रस्यऽह्रदंडइवयःसद्योतिश्चक्रोदंडःपुनःकिंविशिष्टंत्रिभुवनज यस्तंभदंडस्त्रिभुवनस्यविजयस्तंभसदंरुइवत्रिजगत्कीर्तिस्तंभदंरुइवयःसत्रिभुवनजयस्तंभदंडःपुनःकिंविशिष्टंबिबुधद्वेषिणांदैत्यानां× कालदंरुइवमृत्युदंरुःइवयःसकालदंडः॥ध२॥ह्रस्तेशस्त्रकिणांकितोऽरुणविनाकिम्मीरितोरःस्थलोनाभिन्यस्तसलिलविलोचनयुगप्रोद्भूतशीतातपः। बाल्मिश्रितवह्निरेषतदितिव्याक्षिप्यवाक्यंकवेस्तारैरध्वयनैर्दरन्बलिमभःपायाज्जगद्वामनः॥ध३॥ ॥व्याख्या॥वामनःवाम

×नाभिन्यस्तसलिलं×४ × विबुधद्वेषिणांकालदंडः×३

नावनारोहरिर्जगत्यायात्। किंविशिष्टःहस्तेपाणौशस्त्रकिणंकितःशस्त्रकिणैःशस्त्रव्रणैरंकितश्चिह्नितःपुनः किंविशिष्टःअरुणविनाकिम्मीरि तोरःस्थलःअरुणविनासिलोहितकोतिनिःकिम्मीरितंकर्बुरितंउरःस्थलंयस्यसायतोनगवतोहृदयेकोस्तुनमणिर्लोहितछविरस्तुतस्तत्सनाभिः कि म्मीरितंवक्षःस्थलंयस्यासापुनः किंविशिष्टःनाभिन्यस्तसलिलःनाभौन्यस्तंसलिलंनाभौन्यस्तसलिलंयेनसदेदीप्यमानोऽब्जिर्ब्रह्मरोयस्यसायतोदरंनाभौकमलंवर्तते।ऽतस्मत्रतत्रुरसि गंधलोलुपतयात्रमरागमनंघटतएवेतिपुनः किंविशिष्टःविलोचनयुगप्रोद्भूतशीतातपःविलोचनयुगेविशिष्टेनेत्रद्वंद्वात्प्रोद्भूतौशीतातपौयस्यस वामनः किंकुर्वन्कवेःशुक्रस्याऽसुरगुरोरितिनयाक्यंवाक्षिप्यतिरस्कृत्यतारैरुद्ध्वरैरध्वयनैर्वेदपादैःबलिमनोवलिदैत्यंविबुद्धद्वेषिणां॥तदिति किं। रेसूदमनेनजानास्येनंवामनावतारंहरियत्स्वचर्मवह्नरतोनावगच्छसि। अत्रदंतुदित्यवह्नुषावेद्मियत्एषवामनःबल्मिश्रितवह्निः समागतोस्तीति।बाल्मीबीजरज्जकेमिश्रितोवह्निर्यस्यसा।अत्रेयंकथास्मृद्या॥ अस्यदावलिदैत्यस्यनाशायशुक्रःसमाययौ।तत्रद्वान्यो× संवलिशुक्रयोःस्वस्वास्थ्यवार्तांप्रवर्त्तयतोःसतोरकोऽएवद्रिर्वामनरूपेणसमाययौतत्रचबलिर्दितैविणांदैत्यगुरुणाज्ञानेनसमागतोहरिम× बुध्यतेबलिहरिस्वरूपमवबोधयितुंश्रुत्वाणिरबलेएषबाल्यरज्जकाश्रितावह्निर्वर्तते।इतिप्रवतःशुक्रस्यवाक्यंनिराकृत्यद्यदासामध्वनयोद्द रिणासमुद्गीर्णस्तदातकथाव्याक्षेपोप्यसवदितिसावः॥ध३॥यस्मादाक्रामतोद्यागरुडमणिशिलाकेतुदंडायमानादाद्यौतत्यावनामेसुरसे रिदमलावेडयंतीवकांता।भूमिष्ठोयस्तथान्योसुवनगृहमहास्तंभतांनीतवान्दधानःपातामेत्रीपयोजोदरललितलसत्पंकजाह्वस्यपादौ॥ध४॥× व्याख्या॥पंजाह्वस्यपंकंवत्त्रह्मणीनेत्रेयस्यसपंकजाह्वस्तस्यकमलनयनश्रीविक्रमस्यनेःपादौचरणौवोयुष्मान्पातांरक्षतांतत्रतयोर्मध्येयस्मात्एकस्मात् चरणात्द्यौव्योमआक्रमतःसतःसुरसरिद्गंगाद्यौतंतीनिर्गच्छंतीवैडयंतीवपताकेवआवनामेसमंतात्छुभतेअत्रद्युतिद्यानेइत्यस्मधातोःशानचिपदिबाहुलात्द्यानमानेत्येतस्मात्× त्परगतिमात्मनेपदमितिवाक्यात्माणात्परस्मैपदंततःशानचित्यत्रेत्यूपंसिद्धंद्यंतंरकरणाधाधावंतरमित्युक्तेःसमाविर्ज्ञेयइति। किंविशिष्टाद्यस्मात्गरुडमणिशिलाके तुदंडायमानात्गरुडमणिशिलायाऽइनीलमणिशिलायाःकेतुदंरुइवध्वजदंडइव [illegible] आनमानवरत्नयःमगरुडमणिशिलाकेतुदंडायमानस्तस्मात्।किंविशिष्टासुरसरि

स्यमहीद्विजेभ्यःप्रयछतःसीमदषन्नमाहुःक्रतुरुसर्यजलंसमुक्षा।सरेणुकेयःश्रियमातनोतु॥४५॥सरेणुकेयःरेणुकायाःअपत्यंरेणुकेयःश्रियंआत
नोतुसइतिकःयस्यरामस्यद्विजेभ्योमहीप्रयछतःददतःऋलाघवंगाःऋलगिरयःमहेंद्रोमलयःसह्यऋक्षवान्विंध्यपूर्वतःनिषधःपारियात्रश्चसप्तैतेऋलपर्व
ताः॥१॥सीमदषन्नमसीमोमर्यादायाादषत्सीमदषन्नमाहुःवःसीमदषन्नमाहुःत्राह्मणाःयतोनेनयदाब्राह्मणेभ्योर्द्रव्यंतदीतेषांस्वस्वस्मिंमीमांसार्थेऋलाघ
लाघवंआमनंतितथासमुक्षाउक्षर्यजलंवसनंक्षुःयदायावकेस्योदानंदीयतेतदीनांतत्प्रागदाहरिरुक्षर्यजलंदीयते।अतस्तेनएतावद्दानंदत्तं।येनसमुक्षाउक्षर्यजलं
तयाअस्तुवन्निति सावः॥४७॥पायाद्वोजमदग्निवंशतिलकोवीरव्रतालंकृतो।रामोनाममुनीश्वरोनृपवधेसाक्षात्कुठारायुधःयेनाशेषहृताद्विताःगुरुधिरैः
संतर्पिताःपूर्वजाःसत्क्षात्रंस्वमखेमुदावसनासूर्हैतकारीकृता॥५०॥व्याख्या॥नामेतिकोमलामंत्रणेरामोमुनीश्वरस्तापसव्रतधारिवात्वोयुष्मा
नूपायात्रक्षतु।किंविशिष्टःजमदग्निवंशतिलकःजमदग्निवंशेतिलकमिवतिलकःयःसजमदग्निवंशतिलकःपुनःकिंभूतःवीरव्रतालंकृतःवीरव्रतेनक्ष
त्रियधर्म्मेणअलंकृतोविभूतोयःसवीरव्रतालंकृतःपुनःकिंविशिष्टःनृपवधेक्षत्रियराजविनाशेनास्वकुठारायुधःसास्वदंदीप्यमानंऋठारायुधंपशुरूपं
शस्त्रंयस्यसःतथायेनभगवताऋशेषहृताहिताःगुरुधिरैःअशेषाःसमस्ताहृताभरिताःयेऋहिताःशत्रवस्तेषांयान्गुरुधिराणितैःकृत्वापूर्वजाःपूर्ववंशी
याःसंतर्पिताःप्रीणिताःइत्यनेनास्मरणंश्रूयतेमाविःकृतं।अथस्वधर्म्मपालनपुरस्सरंदानशौंडीरत्वमस्यप्रकटयन्नाहयेनरामेणसत्क्षात्रंस्वमखेस्वस्य
मेधयागेसमुद्वसनासमुक्षाएववसनंवस्त्रंयस्याःसासमुक्षवसनाऽतःदृष्टीहेतुकारीकृतावाह्मणेभ्योदेयतयाविहितत्वात्यर्थःषोडशयामादंकारश्चितिम ८
र्कंडेयपुराणे॥५०॥ ॥इतिश्रीपरशुरामावतारहरिवर्णनव्याख्या॥ ॥अथश्रीरामस्तुतिव्याख्याविधीयते॥ ॥कल्याणानांनिधानंकलिमलमथनंपा
वनंपावनानांपाथेयंजन्ममुक्तोःसपदिपरपदप्राप्तयेमोक्षपांथैःपन्थानंशंतनस्यविश्रामस्थानमेकंकविवरवचसामेकमद्वितीयंविश्रामस्थानंयं
तःसकलकवीनांगिरोरामनामस्तुतावेवंविधाःपुनःकिंभूतंसज्जनानांजीवनं[illegible]पुनःकिंभूतंधर्म्मद्रुमस्यपुष्पवत्
स्पबीजंदेहुः॥५१॥उत्फुल्लामलकोमलोत्पलदलरूपामायरामामनःकामायप्रथमाननिर्म्मलगुणयामायरामात्मनेयोगारूढमुनीश्वरमानसम
रोहंमायसंसारविध्वंसायस्फुरदोजसेरघुकुलोत्तंसायतुभ्यंनमः॥५२॥व्याख्या॥तस्मैरामात्मनेरामस्वरूपायतुभ्यंसेवकमुरुषायनमः।किंविशिष्टा
यतस्मै।उत्फुल्लामलकोमलोत्पलदलरूपामाया।उत्फुल्लानिविकस्वराणिअमलानिनिर्मलानिकोमलानियान्युत्पलानींदलानिपत्राणितद्वत्सुभ्रः
कुलस्तस्मैउत्फुल्लामलकोमलोत्पलदलरूपामाय।पुनःकिंविशिष्टायरामामनःकामाय।रामाणांस्त्रीणांयानिमनांसितेषांकामाभिलाषोयस्मि
न्मतस्मैयद्वारामाणांमनसिकामश्चवकंदर्पश्चवयःसतस्मैपुनःकिंभूतायतस्मैप्रथमाननिर्म्मलगुणयामाय।प्रथमानोविस्तरन्निर्म्मलो
गुणयाभःअदार्यादिगुणसमूहोयस्यसतस्मैप्रथमाननिर्म्मलगुणयामाय।गुणाग्रमत्यंतंदृष्टःसमूहार्थःपुनःकिंविशिष्टायतस्मैसंसारविध्वंसायसंसा
रविध्वंसायस्मोऽतस्मै।पुनःकिंविशिष्टायतस्मैस्फुरदोयसेस्फुरत्यूर्जःपराक्रमोयस्यसतस्मै।पुनःकिंविशिष्टायतस्मैरघुकुलोत्तंसायरघुकुलेमुत्त
मश्चवंशेधरश्चवयःसरघुकुलोत्तंसःतस्मैरघुकुलोत्तंसाय॥५३॥येमज्जंतिनिमज्जयंतिचपरांस्तेप्रस्तराऽस्मरे।वार्धौवीरतरंतिवानरभटान्संतोयेतेपिचनेतेयावगुणानवारिधिगुणानोवानराणांगुणाःश्रीमद्दाशरथेःप्रतापमहिमासोयसमुज्जृंभते॥५४॥येप्रस्तराःयावाणेमज्जंतिबुडंतिस्वयंतेपरांश्चतारयंतिसमुद्रांतमेवंनघटतेतथापरान्तत्रावष्टब्धत्वात्निमज्जयंतिबोडयंतिचपुनरर्थांतेप्रस्तराऽस्मरेऽस्मरेखेनतीर्य्यतेयःसऽस्मरस्मिन्
नूवार्धौसेतेहेवीरहेशूरवंवदेयत्तरंतिउन्मज्जंतिचपुनःवानरभटान्तत्रवयंशूरान्।सेतारयंतेपिचनेतेतरणतारणलक्षणायावगुणाःयावणांगु
णास्तथानवारिधिगुणाःवारिधेसमुद्रस्यगुणाःवारिधिगुणाःतथानोवानराणांगुणाःकिंतुहेवीरश्रीमद्दाशरथेःदशरथस्यापत्यंदाशरथिस्तस्मैतोय
मितिायत्तस्तावतोयावाणस्तरंतिताश्यंतिचसोयंप्रतापस्यमहिमामाहात्म्यंतथाऽमहिमासमुज्जृंभतेसमुल्लसतीतिभावः॥५५॥श्रीरामवदनेक

×पुनःकिंविशिष्टायतस्मैयोगारूढमुनीश्रमानसरोहंमायःयोगारूढाःअष्टांगयोगसाधनावस्थांप्राप्तायेमुनीश्वरास्तेषांमानसमरमिहंसइवहंसतस्मै×८

ANDHRA PRADESH GOVT. ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY & RESEARCH INSTITUTE MEMORIAL

चित्रचरितप्रोद्दामकीर्त्तिश्रुतिः। यत्पादादवधूतमूर्द्धिसकलत्रैलोक्यलोकेपियत्। अश्रोत्रा फणिनस्तदेतदुचितंनोचेदहिस्वामिना। माधत्तेशिरसिक्ष
स्रंकगिरयःकामीदिशामीश्वराः॥५४॥व्याख्या॥हेश्रीरामसकलत्रैलोक्यलोकेपिसमस्तत्रिजगज्जनोपित्वदनेकचित्रचरितप्रोद्दामकीर्त्तिश्रुतियत्पादा
त्तानवअनेकानिअनल्पानियानिचित्रचरिता न्याश्चर्यकृत्यानितैःप्रोद्दामाउत्कटायाकीर्त्तिस्तस्यायाश्रुतिःश्रवणंतस्याःसमुत्पन्नोयःपत्पादस्तस्मा
दवधूतमूर्द्धिअवधृतःकंपितोयमकीर्त्तिश्रवणान्मूर्द्धाशिरोयेनसतस्मिन्नजातेसति।यत्फणिनःसर्पाःश्रोत्राःकर्णरहिताजातास्तदेतदुचितंयुक्तमि
त्यर्थः।अथकिमर्थंतेषांश्रोत्रंउच्यतेनमित्याहानोचेदितिचेद्यदितेफणिनोऽकर्णानअस्तविष्यन्तदाअहिस्वामिनाशेषाहिनावकुणकीर्त्तिश्रवणाद
म्लोकवत्शिरसिमाधत्तेकंपितेसतिड्यंस्तूर्मिःकास्तविष्यत्कुत्रास्थास्यत्।तथाअमीगिरयःकनकाचलाद्याःकास्तविष्यत्।तथाअमीदिशामीश्व
रादिग्पालाःकास्तविष्यत्।यतःसर्वेषामपित्वत्पाश्रितवात्ततछत्रशिरोवधननवत्वभूतःपातएवस्यात्तत्पातेचतेषांगिर्य्यादिवस्तूनांकावस्थानंस्ववेद्रितिना
वः॥५४॥रामत्वत्तरुणप्रतापतपनत्रासादिवंत्रबकोनोगंगांविजहातिनिःसरतिनहीरांबुधेर्मधवःताम्यंस्तामरसांतरालवसतिर्देवःस्वयंस्तूरुत्पा
तालावधिपंकमग्नवपुषस्तिष्ठंतिकूर्मादयः॥५५॥हेरामत्र्यंबकोमहेशःगंगांनविजहातिनत्यजतिकस्मादित्यत्तत्तरुणप्रतापतपनत्रासादिवद्दीयो
यस्तरुणअत्यग्रःप्रतापएवतपनःसूर्यस्तस्मात्त्रासोभयमाकस्मिकंतस्मादित्यर्थः।यद्यपिनिमज्जतएवसर्गःशिरसिसुरसरितमुद्वहतेतथापिकविनि
रुत्प्रेक्षते।किंरामत्वत्प्रतापतपनभयादिवद्वीतलब्धार्थिनाहरेणगंगाशिरस्युत्क्षिप्तइतितथामाधवोविष्णुःक्षीरांबुधेःक्षीरसमुद्रान्नहिनिःसरतिकस्मादित्यत्त
त्प्रतापतपनत्रासादित्यतथास्वयंसूर्देवोब्रह्मातामरसांतरालवसतिः।तामप्यत्वत्प्रतापात्त्रासान्निष्प्रायंभवन्नअतएवतामरसांतरालेकमलमध्यंतत्रव
सतिर्निर्वासोऽस्यतिईदृग्विधोत्पत्कस्मादित्यत्वत्प्रतापतपनत्रासादिवहरिनाभिकमलांतरालस्थानिद्रीतलब्धावत्रनिवसतीतिनावस्तथाकूर्मादयःकमठ
प्रमुखाःजलजंतवःपातालावधिपंकमग्नवपुषःपातालावधिंपातालंयावत्वयःपंककर्दमस्मिन्मग्नानिबुडितानिवर्द्धिशरीराणियेषांतेईदृग्विधोत्पवन्नाक्
स्मादित्यत्वत्प्रतापतपनत्रासादित्यनियोज्यं॥५५॥कीर्त्तिःश्रीरघुवंशरत्नसवतःस्वर्वाहिनीगाहिनीदिग्पालान्परितःपरीत्यधतीपाणेःप्रतापानलं

सज्ञांसोनिधिमंडलान्यधिगतान्यद्येकपत्नीव्रतख्यातेविष्णुपदंस्पृशत्यनुदिनंशेषस्यशीर्षाण्यपि॥५६॥व्याख्या॥हेरघुवंशरत्न।श्रीरघुवंशेश्रीराजा
न्येरत्नमिवयःसतत्स्यंबुधेःश्रीरघुवंशरत्नसवतस्तवकीर्त्तिर्विष्णुपदंस्पृशतितथाशेषस्यनागाधिपतेरनुदिनंदिनंस्पृशतिइत्यनुदिनंशीर्षाण्यपिशिरांस्यपि
स्पृशति।किंभूताकीर्त्तिःस्वर्वाहिनीगाहिनीस्वर्द्यांहिनीगंगातांगाहनइत्यवंशीलास्वर्द्वीहिनीगाहिनीपुनःकिंकुर्वतीदिक्पालान्परितःपरीत्यपा[illegible]प्रद
क्षिणीकृत्यप्रतापानलंधनापएवअनलोग्निस्तंपाणेर्हस्तयोर्दधतीबिभ्रतीपुनःकिंविशिष्टासतीसोनिधिमंडलानिसप्तसमुद्रमंडलानिअधिगतापा
त्।कस्मेत्वद्यिरामेएकपत्नीव्रतख्यातेएकस्मैवपत्नीएकपत्नीमेवव्रतंएकपत्नीव्रतंतस्यख्यातेअसिद्धेस्वसतीव्रव्रतज्ञापनायदिव्यकरणं।अयमर्थः।
यादिदिव्यंकुरुतेसागंगागाहतेअपरंदेवताःदक्षिणीकृत्यपाणेरनलंदधतीसप्तमंडलान्यतिक्रामतिअपरश्चविष्णोःपदंस्पृशतितथासप्तर्षिकर्षतितथे
यंवकीर्त्तिरप्येतानिदिव्यानिकुर्वती।पूर्वंस्वर्यंगावगाहेकुरुतेततःसप्तसमुद्रमंडलान्यतिलंघतेततःदिक्पालैश्चसभाएयंदिव्यंअग्निदिव्यंराजपदस्पर्शनदि
व्यंचविष्णुपदस्पर्शनदिव्यंधर्मपत्नीदिव्यंचेत्येतानिचपंचदिव्यानिस्वसतीव्रनिर्वाहीयविधत्तइति।अत्रायंगर्भोर्थः॥यद्यत्कीर्त्तिःस्वर्यैदिक्पर्यंतेसप्तस्वपिसमुद्रे
ष्वविच्छिन्नपदेअकाशेपातालेचवर्त्ततइति॥५६॥कीर्त्तिश्रीरघुवंशदीपनवतोद्भूतामुरारेःप्रियाःयस्मात्तुल्यमदात्तदादिगिरिशोसूद्दर्द्धनारीश्वरःब्रह्मात्रूचतुर
राननःसुरपतिश्चद्भुसद्भ्रेदधोस्कंदोमंदमतिश्चकारनकमस्यांस्त्रियाःशंकितः॥५७॥व्याख्या॥हेरघुवंशदीपनवतस्तवकीर्त्तिःकीर्त्तिर्मूर्त्तीमुरारेर्वि
ष्णोःप्रियांलक्ष्मीयस्माद्धेतोस्तुल्यंअदात्ततदौमदादितत्पत्नीतिगिरिशोमहेशःअर्द्धनारीश्वरोवभूवामहेश्वरेणेत्यर्द्धंयद्यदहमुमास्वपार्श्वेनस्थापयिष्यामि
तदेयंकीर्त्तिर्मूर्त्तीलक्ष्मीमिवापहृत्यममकामिनींगौरीमपिशमायपशम्पतीतिनियात्स्वांगएवगौरीस्थापितात्तत्पत्नीतिअर्द्धनारीश्वरोऽनिस्यातिःतथाब्रह्मा
चतुराननःचतुर्मुखस्तत्पत्नीतिश्रुत्वास्वपत्नीरक्षणार्थंचतसृषुदिक्षुब्रह्मणआननानिनिर्मिमीतेतथासुरपतिरिंद्रश्चद्भुणेत्राणांसहस्रंतत्पत्नीद
धौबलारातिरपिस्वरक्षणाममंजसारं[illegible]ननाथेतत्पत्नीसहस्रंचक्षुषांचकारायतोबद्धनिश्चक्षूंषिममचेज्ञवंतीतिदाम्नाभरसःश्लोस्पापदर्तुमा
गवतीकीर्त्तिर्मूर्त्तीमवलोकयामीतिहेतोर्नत्रसहस्रंचक्रेतथास्कंदःकुमारःसंकितःशंकाजाऽस्यतिशंकितःस्वकीर्त्तिर्मूर्त्तीनयविद्धलःसन्स्त्रियाः

करस्पर्शोपाणिग्रहणनचकारचेदद्दक्छेणाकस्त्रियंपरिणेष्यामितथापितदद्दपरिणेमभतस्याविरोगएवनावी।ततःकिमनेनपरिणयनारंभेणेति विचार्यतत्स्मृतिक्रमारएवावस्थितइतिकिंविशिष्टःमंदमतिर्मंदास्त्रीविवारंभत्पलसामतिर्यस्यसमंदमतिः॥५७॥अष्टैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैःसार्कंव्रजंतीमुक्ताःसंमथ्यहरुवानलस्यसमवृंदायन्नसत्वातडित्।मन्येरामतयाक्रमेणजनितोयुष्मत्प्रतापानलोयेनारातिवधूविलोचनजलैःसिक्तोपिसंवर्द्धते॥५८॥व्याख्या॥अष्टैर्मेघैःसार्कंसार्द्धंव्रजंतीगछंतीतडित्विद्युत्वरुवानलस्यमुक्तवारिसंमथ्यसंयोगात्आपन्नसत्वागुर्विण्यःसत्यःज्ञाताकिंविशिष्टैरष्टैःवारिजिघृक्षयापानीयग्रहणेछयार्णवगतैःसमुद्रंप्राप्तैःमेघारिक्ताःसंतःपानीयानयनार्थंसमुद्रमवगाहंतइतिवृद्धाःयउक्तं दोघंवध्नंयोलमवध्नंयमानंसोधार्यंतिगुणमेवसज्जनाःक्षारत्वमपनीयवारिधेर्गृह्णंतेसलिलमेववारिदाः॥अथगर्भफलमाह॥हेरामअस्मदेमंमन्यतेतयातडिताक्रमेणयुष्मत्प्रतापानलोनवत्वप्रतापाग्निर्जनितःसमुत्पादितःयतःस्वाभाविकरूपमत्यंजन्यतेमात्रेत्यंतोग्निनाग्निरेवोत्पादितइतिसावः॥अथतडिताक्रमेणयुष्मत्प्रतापानलोनवत्वप्रतापाग्निरेवजनितइतिकथंज्ञायतइत्याह॥येनकारणेनयुष्मत्प्रतापानलोऽरातिवधूनांस्त्रीणांविलोचनजलैर्नेत्राश्रुनिःसिक्तोपिसंवर्द्धते।कोर्थःवैरिस्त्रियःस्वसैन्यमरणाद्यार्रुदंतितथारुदंतिनेत्राश्रुनिःस्वत्वत्वतापाग्निःसंवर्द्धतेवत्वत्वतापाधिक्योनवतीत्यर्थः।यतःसप्रतापाग्निर्वरुवानलात्पितुःतडितश्चमातुःसमुत्पन्नस्तौचपितरौपानीययोगादेवोद्भूतेतेअतस्तत्पुत्रोपित्वत्वतापोसवरारिरमणीनेत्राश्रुनिःसिच्यमानोवृद्धिमान्नोतीत्येतदुचितमेवेति॥अत्रवाग्रिजिघृक्षयाइतिग्रहणादानेसतिप्रत्ययेअःप्रत्ययात्पत्योतधानोनार्थवादोस्त्रियाअःस्यात्सनक्तिन्निति॥५८॥अथतृतीयंत्रमाह॥हेरामवयंतुत्वत्पत्नीसीतालक्ष्मणाभ्यांसहितेनैवंबालजालस्यस्त्रिजांबालजालस्यवाकर्दमंसमूहमत्यंतंस्मरामोविचारयामः॥५९॥व्याख्या

लीलायायोमरालोहंसःलीलामरालःसचलीलयाधुनः२पक्षयोःकरस्पर्शादिनाअपनीतरजाःअतएवाधिकश्वेतकांतिस्तमिवाचरतिलीलामरालीयतिति
थाकुंदेनेंदुरामिवेन्दुःकुंदीयतिस्मेन्दुःकुंदीयतिहस्तिनःसामान्यतःहस्तासवंतिवकीर्तियोगाक्रिघटापिऐरावणवज्ञातेतिय
मातःअत्रवकीर्तिमंघहतश्तिमर्हत्रयोऽपोऽपमानादाचारश्तिअत्रापेक्षायांकचित्वर्णव्यत्ययआदेशोवगंगीयत्यादिभिरुक्तत्रगंगीयत्यसितापगेति
पातेगंगेवचुरतीत्येवंयोऽपमानेकर्तुर्यद्भलोपश्चेतिसूत्रेणगंगायतश्तिसिद्धेतत्तुगंगीयतीतिसिद्धेत्रतदेकंसुखआत्मनःकाजितिकाचित्प्रत्यये
क्वचिच्चेत्यनेनाप्रेक्षेत्यस्यईआदेशेचआत्मनोगंगामिछतीत्येवंसिद्धेतदोत्रयोयुक्तःपाठःमउनयत्रतदर्थोपपद्यमानश्चावलोकनेनयात्युः।।६१।।देवबकस्मी
रेदिशिदिशिप्रारभुएणोन्नतौचंचत्कंकणरत्नकांतिडिंबस्वर्णामृतंवर्षतिस्फीताकीर्तिरंगिणीममसवत्रह्मगुणःग्रामन्नःइर्णेचार्थिमरःशशमविं
ध्यांदारिद्र्यदावानलः।।६१।।व्याख्या।। ।।देदेवदेरामबकरनीरदेतवकरएवनीरदोमेघस्तत्करनीरदस्तस्मिन्।किंभूतेतस्मिन्दिशिदिशिप्रारभुएणोन्न
तौप्रारभ्यावर्तिताभुएणापवित्रौउन्नतियेनमतस्मिन्पुनःकिंविशिष्टेचंचत्कंकणरत्नकांतिडिंबेचंचतीदेदीप्यमानेयेकंकणेवलयेतयोर्यारत्नकांतिःसैव
नडित्विद्युत्तद्विद्यतेयस्मिन्मतस्मिन्ईदृग्विधस्वर्णामृतंस्वर्णमेवामृतंपानीयंस्वर्णामृतंवर्षतिमतिकीर्तिरंगिणीनदीकीर्तिरंगिणीस्फीतानबलनरेईदि
प्राप्तामनसवद्धाताततथागुणग्रामन्नुर्गुणसमूहस्तस्मिन्बुद्धासंतोषंप्राप्ता।।अन्यस्मिन्नपिमेघेवर्षतिमतिर्यामन्नूस्तृप्यतितथात्वापिवकरमेघेवर्षतिमतिगु
णग्रामन्नूस्तृप्नेतिगुणत्वंयशश्चःसमूहार्थश्तिचपुनःअर्थिमरःअर्थिनोयाचकास्तएवसरःअर्थिमरस्तस्तृप्तेस्वर्णंतोसिमृतंतातथातस्मिन्करनीरदेव
र्षतिमतिविछिंधांविपछितांदारिद्र्यमेवदावानलःदारिद्र्यदावानलःदावाग्निःसजग्धामुग्धांतःयतःस्वामिन्तथात्वयार्थिन्योदानंदत्तंयथातद्दारिद्र्यदारिद्र्यं
जातमितिसारः।।दृष्ट्वाप्येतेमकलागुणास्तवंतीचंचदितिवत्चंचुदृस्यादिदंडकधातुरनेकार्थत्वान्नोसनार्थोपितथाचमाघकाव्येहेमछेदछायचंच
छिखायश्तिः।।६१।।एकंकांचनसूधरंसुवलयंवामःसुधावारिधितारंतारकराजमंडलमिदंसंप्राप्यमकुंडलाद्भरस्त्रापिचतेनरेमदशनाभूषणंवापरं।स्त्रीमान्
ग्रहिलेवयाचतिनरंश्रीरामकीर्तिस्तव।।६२।।व्याख्या।। ।।देरामतवकीर्तिर्द्भरस्त्रापिदिग्पर्यंतंप्राप्तापिचोपतिष्ठतेनतेनकांचनसूधरादिनामदशोममानंअपरं

भूषणंअन्यन्मंडनंस्त्रीमानयग्रहिलेवस्त्रियायोमानःस्वपतिमोसाग्यसुरूपवादिगर्वस्तेनग्रहिलायद्दगृहीतायद्दाद्यपरस्मारपरवशेत्यर्थश्वेसुस्वेछायांया
चतितरांअतिशयेनयाचतीत्यर्थः।अन्यापिमानिनीयामानग्रहिलासवेतमोविदेशस्थापिस्वपतिंप्रतिविद्युतंतद्वत्स्वयाचतेयद्दमंडलेविनाप्यतेतथेयमपिकी
र्तिरपभूषणंयाचते।किंकृत्वाएकमग्रमदायैकांचनसूधरंस्वर्णगिरिंसुवलयंशोभनंकटकंमंडणं।यतोहिनममैकःकांचनगिरिर्दक्षिणेकरेकटकोस्तिपरंवा
मेपाणौनतत्कंकणमस्तीतितद्दस्तावेष्कनेत्रांजनांजनवत्मनोहरंतेनपाणीअतोऽपरंभूषणवलयास्यंमह्यंदेहीतिप्रार्थ्यते।कीर्तिःपुनःकिंकृत्वाएकंसुधावा
रिधिंक्षीरसमुद्रंवामोवस्त्वंमग्राप्यअपरंतत्समंवामोयाचतेयतोनत्येकंवामःउपर्यधश्चअंगेपरिधातुंशक्तेऽतोपरंतत्समंवामायाचते।तथापुनःकिंकृ
त्वायाचतितरांःइदमेकंतारकराजमंडलंतारकाणांराज्ञातारकराजःराजाहःसखित्वप्रकृतिषुटच्।तस्यमंडलंतारकराजमंडलंचंद्रमंडलंसकुंडलंमंग्राप्यतद्वं
दसमानमपरंकुंडलंयाचतितरांकिंभूतंतारकराजमंडलं।तारंउद्गलंसकलकलोनिःसंपूर्णमितियद्दहिलेतियद्दश्चेतसोऽसन्निवेधःसोऽस्यास्तीतिअस्त्यर्थेपिछा
दिवादिलचूपत्ययस्तत्रस्तितः।।६३।।अत्रुक्तोयदिनप्रकृप्यसिमृषावादंनचेन्मन्यसेतद्भूमोद्भुतवस्तुवर्णनविधौमयाःकवीनांशिरःशमवतरुणव्रतापदद्दनह्ला
लावलीज्ञोषिताःसर्वेवाधियस्तवाखिलानेत्रांबुनिःपूरिताः।।६४।। ।।व्याख्या।। ।।देरामअत्रुक्तोबकुत्साविनेयदिनप्रकृप्यसिनकोपंकरुषेतथाअत्रुक्तो
मृषावादंअमत्यवचनंचेद्यदिनमन्यसेनजानासितर्हिकिंबूमइत्याह।देरामअद्भुतवस्तुवर्णनविधौअद्भुतमाश्चर्यकारियद्वस्तुतस्यय
द्वर्णनंश्रुतवाखिलासेःकथनेतस्यविधौविधानेकवीनांमेधाविनांशिरोवाणीमयोःमाऊलाबद्धचूरन्यवस्तुवर्णनमनस्कोःकवयोऽन्यदेवमाचक्षतइ
त्यर्थःनतुशिरांश्लाघात्मकंवेनाचेतनवाक्यंमयंचमितिचेतत्सत्यंपरमत्रकवीनामद्भुतस्तुतौचेतोमाऊलंबेपितऊनवत्वात्तासामपिमाऊलंबमुपचर्यतइति
नदोषः।अथतत्किमद्भुतंवस्तुयस्यवर्णनविधौकविशिरोमयत्वमितिचेन्मन्यसेतर्हिमन्मर्वेवाधियःसमुद्भास्त्वत्तरुणव्रतापदद्दनह्लालावलीज्ञोषिताःतवत
रुणःव्रत्ययोयःव्रतापःसएवदद्दनह्लालावल्योग्निशिखाश्रेणयस्ताभिःज्ञोषिताःज्ञोषंप्राप्ताःसंजातएवामितिशोषिताःज्ञोषंप्राप्ताइत्यर्थः सर्वेवाधियःतवत्र
विनेत्रांबुनिःवेस्त्री नयनांनिःपूरिताचेताःइत्येतत्कथंघटते।यदितावद्यानतवेयुस्तदाकथमिछायत्तेतापदद्दनह्लालावलीनिःप्रकर्षसमुद्भाः

अश्रुप्रवपश्चात्रुवैरिस्त्रीनेत्रजलेःस्रुरिताःस्रुतिस्तस्मादस्रुतवर्णनेकविशिरोमथाःस्रुत्यनेनवस्रुतापस्योग्रवमसहमानानामसहनानांशोषीस्रुतत्रातत्यजानांरोदनम
स्रुचि॥६४॥ देवभुजदंडदर्पगरिमोज्ञीर्णप्रतापानलज्वालापक्रिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिताबिंदवःशोषाद्विकतितारकाःकतिह्रीरंबुधिःकत्यपिज्वालेयाचल
लज्रींस्वशुक्तिकरकाकर्पूरकुंदेंदवः॥६५॥ व्याख्या॥ हेदेववदेरामबाहुभुजदंडदर्पगरिमोज्ञीर्णप्रतापानलज्वालापक्रिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिताःबदीयोयो
भुजदंडोबाहुदंडोतयोर्योदर्पगरिमाशौर्यगौरवंतस्माज्ज्ञीर्णाःप्रसृतायाःप्रतापानलज्वालाःप्रतापएवाग्ननलज्वालाअग्निकीलाःप्रतापानलज्वालास्माद्विः
पक्रिमापचनेननिर्हेत्यापक्रिमाद्धितस्त्रिरितित्रिःत्रेमुभितिमुम्रुःस्रुतिपक्रिमयाकीर्तिरेवपारदघटीकीर्तिपारदघटीतस्माद्विस्फोटोविदारणंसंजातोविद्यतेए
षार्थेस्रुतिविस्फोटिताःतदस्यसंज्ञातेनतारकादिस्रुतइतिस्रुतद्युततस्मूछजडदर्पगरिमोज्ञीर्णप्रतापानलज्वालापक्रिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिताःकतिइ
तिकियंतोबिंदवःदग्धताःशेषाद्विर्जाताःस्तथाकतिबिंदवःतारकाजाताःतथाकतिबिंदवःह्रीरंबुधिर्जाताःतथाकतिबिंदवःज्वालेयाचलज्रींस्वशुक्तिकर
काकर्पूरकुंदेंदवोजाताज्वालेयाचलोद्रिमाद्रिःमघस्वंस्वाश्चकंबवःशुक्तयश्चकरकाश्चघनोपलाःकर्पूरस्थादेमवालुकाकुंदश्चइक्षुश्चेज्वालेयाचल
ज्रींस्वशुक्तिकरकाकर्पूरकुंदेंदवइतियतःकीर्तिपारदघटीवर्णतःश्वेताश्चतस्मात्स्फोटःमीशोषनागादयःश्वेतास्तद्वाद्विंदवोजज्ञिरइत्येतद्घटतएवनि
सावःकश्चिद्विस्फोटिताबिंदवंपवंतितत्पावेवुपारदघट्यांविस्फटनंविस्फोटःपारदघटीविस्फाटसंप्राप्ताःविस्फोटिताःकतिबिंदवःशोषाद्धिर्जाताइतिशेषं
पूर्ववत्किंबहुनायकिंविदितधवलंतद्ब्रह्मशेषवेनवमिहिसावार्थः॥६५॥ चिंतागंभीरकूपादनवरतचलद्भूरिशोकारघट्टमालाकृष्टनिश्चयंतेःदृढुनयनघ
टीयंत्रनिर्मुक्तधारंनाशावंशप्रणालीविषमपथपतद्भूप्पपानीयमेतागमबुद्धैरिनार्यःऊचकलज्रायुगेनाबुद्धेसेवदंतिः॥६६॥ व्याख्या॥ हेरामबुद्धिनार्यस्त्र
वेरिस्त्रियःऊचकलज्रायुगेनाऊचोस्मनोतावेवकलज्रायुगंघटरूपंतेननावैंज्ञाशणालीविषमपथपतद्भूप्पपानीयंनामावैंज्ञाएवशणालीजलमार्गःसवि
षमपथःसमोन्नतमार्गस्तस्मात्यत्तद्भूप्पपानीयंश्रवंजलंतत्तदन्वहंप्रतिदिनंसेवदंतिउद्वहंतिअत्रापिनारीयापानीयंवहतेसापिकलज्रायुगेनतितथा
ऽमाअपिवदंतीतिकिंबहुनात्वद्धरिनार्यःनिश्चसंत्यःनिश्चासंमुखंत्यः।किंविशिष्टाःवाप्यःजलंचिंतागंभीरकूपादनवरतचलद्भूरिशोकारघट्टमालाकृष्टंचिंतास्रु

सर्दहननाज्ञेजातोयःपश्चात्तापःसेवगंभीरोऽलब्धमध्योयःकूपस्तस्मादनवरतंनिरंतरंचालनबलूरिर्बजलोयःशोकएवारघट्टस्तेनकरणभूतेनव्या
कृष्टंनिःकासितंअन्यथापित्रियापानीयंकूपादरघट्टकाद्यानिःकास्यतेतथेदमपिपुनःकिंभूतंदृढुनयनघटीयंत्रनिर्मुक्तधारंदृढूनिविस्तीर्णानिनय
नान्येवघटीयंत्रंतेननिर्मुक्ताधाराजलधवलंप्रवाहोयस्मिन्नतत्॥६६॥ गर्वावेशविशालरावणभुजप्रोद्यत्प्रतापानलज्वालाजालनबाबुदः कथमसौ॰
सीतापतिर्वर्ण्यते॥ यस्यारातिनृपाःकृपाणजलधौमग्नाःपुरागौरवोदत्युद्वेगतयोनवंतिचपुनर्निर्वारवेर्मंडले॥६७॥ व्याख्या॥ असौसीतापतीरामः
कथंवर्ण्यतेकथंस्मर्यतेतत्रस्तवनाज्ञक्यत्वेहेतुमाह।यस्यरामस्यपुरायेऽरातिनृपाःवैरिराजाःकृपाणजलधौ।कृपाणएवकृष्णत्वाज्जलधिःसमुद्रस्त
स्मिन्गौरवादितिवयंवीरस्मृतिस्तुमातुर्नामान्यथाकर्तुंशक्यमुखाःकथंपश्चात्यदंकुर्मदेहतिसौयन्मग्नाबुडितास्तेवैरिनृपाःपुनरावर्मंडलंसूर्यमं
डलंनिर्वारात्पुद्वेगतयोनवंतिस्वर्गयायिनोनवंतीत्यर्थः यदुक्तंद्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदकौपरिव्राट्योगयुक्तश्चरणेचात्तिमुखोहतः
॥ अन्योद्रियोजलधौनिमग्नोनवनिसचमज्जनाकर्मीद्यतीर्थतजलयोगान्नीचैर्गतिरेवसवेन्नूच्चैर्गतिःपरंएतेवज्ञपणाबुधौनिमग्नारिएवंज्ञैर्गत
योनवंत्युतःअसौरामःकथंवर्ण्यतेस्तुपालनोद्देशःस्तुतिपक्षेतुयोवैरिणामपिस्रुःसंपदःप्रदातासमहात्मुनावःकथंकर्ण्यःस्यादितिकिंविशिष्टः
रामःगर्वावेशविशालरावणभुजप्रोद्यत्प्रतापानलज्वालाजालनबाबुदःगर्वावेशेनदर्पाटोपेनविशालोविस्तीर्णोयोरावणस्तुजोतास्पोद्यत्सो
द्दीप्यमानायाःव्रतापानलज्वालाःव्रतोग्निशिखास्तासोयज्ञालंसमूदस्तत्रनबाबुदइवनवमेघइवयःसञ्ज्यपानलोबुदेनशाम्यतेतथातत्व
तोग्निरपिरामेणशमितइतिलवः॥६७॥ चांद्राच्चवलयंदशास्यदमनंवैकींहंसीगताव्योमब्रह्मसरालसंगमवशात्तत्रगुह्विष्णुस्तापस्प
स्वर्गनरंगिणीपरिसरेकुंदावदातंततथासुक्तंसातिनवीनमंडकमिदंशीतद्युतेर्मंडले॥६८॥ व्याख्या॥ हेदशास्यदमनदशास्योरावणस्तंदाग्प
तीतिदशास्यंमनस्तत्संबोधनंहेदशास्यदमनस्रुवलयंदृष्ट्वामंडलंचांद्रंअद्विधावकींहंसीनवकींस्वर्हंसीव्योमाकाशंगताऽगच्छन्तत्रव्यो
म्निमाकींहंसीब्रह्मसरालसंगमवशात्तत्रत्रेणाविधेर्योमरालहंसस्तस्ययःसंगमःसंयोगस्तद्वशात्तत्रगुह्विष्णुसगर्वोद्भूताततःकिंजातंत॰

नयेत्यादा।त्वंपत्रपत्रअवलोकयस्वगतरंगिणीपरिसरेगंगानदीतीरेयथाकीर्त्तिर्हंस्यामुकंत्रीतद्युतेश्चंद्रस्यमंडलंबिंबंइंदनवीनमेंकंसातिशोभनेताकिंवि
शिष्टं।कुंदावदातंकुंदवत्अवदातंउज्ज्वलं।अन्यापिदंसीदंससंयाशुर्विणीसवनिततोनदीतीरस्थमंडकमपिमुंचतितथेयंकीर्त्तिर्हंसस्यपीति।इत्यनेनार्थेना
वोमूचियशामकीर्त्तिश्चंडलेन्योत्रिवर्त्ततइति।६८।संग्रामांगणमागतेनसवताचापेसमारोपितेरामाकर्णययेनरसदृशायद्यत्समासादितंतद्यत्सादृंतत्तदाकर्ण्य।शृणुकेनकिंप्राप्तमित्याहाकोदंडेनध
नुषाशरावणःप्राप्तः।तथाशरैःअरिशिरोवैरिमस्तकंप्राप्तंतथातेनापिअरिशिरसापिशुंमंडलंप्राप्तं।अरिशोःमंडलेनयमित्यर्थः।तथातेनापिशुंमंड
लेनवंप्राप्तःस्वत्वामिवेनंअवस्थापितःतथासवतांकीर्त्तिरतुलाअनुपमासादिनातथातयाकीर्त्योचलोकत्रयंत्रिजगत्समासादितमिति।पारंपर्य्येणरा
मकीर्त्तिरवसर्वंजगव्याप्यिवममूचि।६९।दूर्णेऽकरकंऽकोद्दिमगिरिःक्रीडाविहारस्थली।क्षीराब्धिर्गृहदीर्घिकाप्रियसखीवाचांपतिर्देवता।छाय्या
दिग्गजराजदंतवलनीवकीर्त्तिकन्याकृते।पंचालीमिथुनंव्यधाद्विधिनागौरीगिरीशावपि।७०।व्याख्या।हेरामवकीर्त्तिकन्याकृतेतवकीर्त्तिर्यश्चस्व
कीर्त्तिरेवकन्यावत्कीर्त्तिकन्यातस्याःकृतेतदर्थंविधिनाब्रह्मणापूर्णेऽकःपरिशूर्णचंद्रमाःकरकंऽकःकरकंऽकःकरकंऽकः।व्यधाद्विचक्रे।अन्यस्यापि
बालिकायाःकीडार्थंकंऽकःकरेददीयतेनतदर्थंतस्यापीति।तथावकीर्त्तिकन्याकृतेविधिनाहिमगिरिर्हिमाचलःक्रीडाविहारस्थलीक्रीडाविहारार्थंस्थली
अकृत्रिममरुन्मेरुःक्रीडाविहारस्थलीव्यधायि।तथातथैवविधिनातस्याःकीर्त्तिकन्यायानिमित्तं।क्षीराब्धिःक्षीरोपलक्षितोक्षिरोदाराब्धिःक्षीरसमुद्रःगृहदी
र्घिका।गृहवापीव्यधायितथापुनर्विधिनावत्कीर्त्तिकन्यायाअर्थेवांछापतिःसरस्वतीदेवताप्रियसखीप्रियावाचोमेसखीचप्रियसखीवल्लभालीव्यधायितथावत्
कीर्त्तिकन्याकृतेविधिनादिग्गजराजदंतवलनी।दिक्षुयेगजराजादिग्गजराजास्तेषांयादंतवलनी।दंशनायशूमिरितिपूर्तवृत्तिकृत्।माशय्याव्यधायितथावत्
कीर्त्तिकन्यार्थंक्रीडायेगौरीगिरीशावपिगौरीचगिरीशश्चगौरीगिरीशौतावपि।उमामहेश्वरावित्यर्थः।पंचालीमिथुनंयुग्मंविधिनाव्यधायि।७०।

।।संग्रामोदिवमायतेनवक्षुःपूर्वाचलेंऽशायतेवक्रोधोप्यरुणायतेनवलमच्छोर्यंप्रकाशायतेवक्षरीतिभिरायतेतदबलाहृत्सूर्यकांतायते।वकीर्त्तिकमालयेरघुपते
वत्खड्गचंडद्युतेः।।७१।व्याख्या।।हेरघुपतेहेरामवत्खड्गचंडद्युतेस्तवखड्गएवकरवालचंडद्युतिःसूर्यस्त्वखड्गचंडद्युतिस्तस्यत्वखड्गचंडद्युतेःसंग्रामःदिवमायते
दिवमऽवआचरतिदिवमायतेयथादिवमसूर्यःस्वनाशगल्पनामुपनीतथात्वत्खड्गानुरपिसंग्रामेस्मत्पक्षंप्रकटयतीतितथात्वत्खड्गानोःतवसुडोबाऽऽःइत्य
चलंऽशायतेपूर्वस्यांऽचलेऽःपूर्वाचलेऽउदयाद्रित्यर्थः।मऽवाचरति।ऽवीचलेऽशायते।यथानानुरुदयाचलेनामतेतथात्वत्खड्गानुरपिबाऽऽनानासतऽत्मक्ष
तथात्वत्खड्गानोःवक्रोधीपिनवक्रोधस्तक्रोधस्तवकोपापि।अरुणायते।अरुणऽव सूरस्मृतऽवाचरतिअरुणायतेयतोनानोरपिमारथिरुणोरक्तोनवभित्त
थावकरवालनानोरपि वकापिअरुणवन्नामतेतथात्वखड्गानोस्तवलमच्छोर्यंनवतोदेदीप्यमानस्यरवेःप्रकाशायतेप्रकाशऽवउद्योतऽवऽआ
चरतिप्रकाशायतेतथात्वत्खड्गानोस्मदबलाहृत्तेषामरीणांयाःअबलास्त्रियःतदबलास्तासांयत्हृत्तद्धृदयंतत्सूर्यकांतऽवसूर्यमणिरिवाचरतिसूर्यकांता
यते यथानानोरुदयेसूर्यकांतिमणिरुष्णमहोस्तापःसंजायतेतथात्वत्खड्गानोरुदयेवैरिस्त्रीहृदयेपिमहांसंप
श्चात्तापोजनीतिःयतस्त्वत्खड्गानोरुस्त्वत्खड्गाहृताअतस्मदबलानांहृदयेपश्चात्तापोघटतएवेति।तथात्वखड्गानोरुदयेवकीर्त्तिकमलायते।कमलमिवाचा
रतिकमलायते।यथानानोरुल्लासेकमलानिविकस्वरणिसवंति।तथात्वखड्गानोरुदयेवकीर्त्तिविकाशामापेतिअत्रदिवमायतइत्यादिषुसर्वत्रकर्तुर्यड्लु
लोपश्चउपमाकर्तुःसुपआचारेर्थेक्यङ्सलोपश्च अरुस्मावैधातुश्चतिदीर्घः।७१।आरुष्टयुधिकामुकेरघुपतेवामोत्रवीद्दक्षिणोबुप्पेकर्मणिनाजन
वनवतःप्रागल्प्यमस्मिन्नकिंवामान्यःपुनरत्रचीन्नममनीःष्टछाम्यहंस्वामिनंछिंद्यांरावणवक्त्रपंक्तिमथवत्येकेकमादिश्यतां।७२।।।व्याख्या
।।हेरघुपतेहेश्रीरामयुधिसंग्रामेकार्मुकेधनुषिआरुष्टेकर्णांतियोजितप्रत्यंचेकृतसतिवामःकरःदक्षिणंपाणिंअब्रवीत्।उवाचअथकिमब्र
वीत्तदाहादक्षिणपाणेबुप्पेकर्मणिनवतस्तवप्रागल्प्यमुच्यतेकृत्यकारित्वं।चपुनर्नोजनेअनेतवप्रागल्प्यमस्मिन्यतःसव्येदक्षिणेनैवपाणिनाआर्थिन्योदानंदी
यते।नोजनमपितेनैवक्रियते।अतोन्यत्रसुकरेकृतेतवतवचित्रत्वंसंग्रामलक्षणंऽकरकृतेयत्पश्चाद्यासिअरुंचवसुरावैरिमुखानिमुखप्रावर्त्तिषिताकिं

MEMORIAL

×मित्येवंवामेनघरितोवामान्यःवामादन्योवामान्यःदक्षिणंपाणिःपुनरत्रवीद्यमंपाणिंव्रतीतिमुक्त्वावामपाणेनममभर्त्तीःयद्दक्ष्यद्याद्यामितन्नियाकिंतत्स्वामि× १

नवतः अस्मिन्ननागल्पेनरमेअदंष्टछामियतःस्वानुचराःस्वस्वामिनंदृष्ट्वकृत्यंकुर्वंतेअतःस्वामिनंदृष्टछामि। किमद्दंस्वामिन्एकंनैवबाणेनएकंदेव
रावणवक्त्रंपंक्तिरावणस्यावक्त्रपंक्तिरानन्दशकं रावणवक्त्रपंक्तिछिद्यालुनीयेअथवाशृंखलाबद्धंकृत्वाआनीयेअद्यतावत्कःएकंकंप्रत्येकंमुखंछिद्यामितिआ-
दिरूपतोआदेशोदीयतांनवतेस्वाम्यादेः नुयाधिकृत्यंषष्ठ्युपपदाट्टाभिनाल्पेतिसाधुः॥७२॥अस्माकंपरमंदिरस्यचरितंयद्यप्यवाच्यंनवतस्वामीवेक
थयामितेननवतःकिंचित्प्रियाहृष्णेश्रीमन्नामनृपवरयारणमुखेपाणिग्रहःसारदंदायम्याःसामिलतापरस्यहृदयंहृष्टालुठंतीमया॥७३॥हेस्वामिन्श्री
राम।यद्यपिपरमंदिरस्यपरगृहस्यतास्त्र्यावेद्यपदेशइतिवचनाद्दारादारइतिवत्परस्त्रियायद्यमंद्याःकोशेतीत्यादित्वत्परमंदिरस्थायाःस्त्रियाश्चरितं-
कृत्यंअवाच्यंवक्तुमनुचितंनवेतायतःमत्याःपरस्त्रीवार्तामपिनश्रुण्वंतिकथंपुनस्तत्कथांकथयंतीत्यतद्यद्यप्यस्तितथापिवेरमःअस्माकंस्वामीविभु
स्तनस्वतस्तवकिंचिदनिर्वाच्यंप्रियाहृष्णेस्त्रीऽलंहृष्णेकथयामियतःस्वामिन्नाद्यार्थिनोनवेतिसत्याःपरंयदित्वंस्वामिस्त्रियाअपिकिंचिद्दृष्णंमीहृंते
नदापितत्रपंतेअतस्तद्दूषणंवक्तुंकथंवेनादंवक्ष्यिवंदूषणं।अथतदेवदूषणंप्राहुःकुर्वन्नआहदेश्रीमज्जामरणमुखेमकलस्वपरनरसुरमाह्लिकंयस्या-
अमिलतायाःखड्गलतायाःवयारामणमादयंयथास्यात्तथापाणिग्रहणंविवादःकृतः।मंत्रमिलतापरस्यत्रोत्रहृदयंलुठंतीविलासंकुर्वंतीमयादृष्टा
त्रदर्शिअन्यापियास्त्रीसकलजनमाह्लिकंपरिणतानवतिसाचेत्परस्यपूनोहृदयंविलासंकुर्यात्तदामद्दूषणममतीवलज्जांतस्मात्तथातवाप्यमि
लतायाइतिअत्रअमिलतायाःस्त्रीलिंगत्वाद्दवेनस्त्रियासहसाधर्म्यंतस्याश्चपरहृदयंलुठनेनतवसकलवरिहंतृत्वंद्योतनमितिमि॥७३॥सत्यंसावकरू× ४ ४
पिणीसमस्तवसिद्धिस्वरूपानवकीर्त्तिःश्रीरघुवंशरत्नविमलाजागर्त्तिविश्वादरादक्षापारेरघुमंदिरन्नृपघुरत्नाकरनिर्झरोकांतारगिरेश्चरविर्नागारे
तथबांधवेरे॥७४॥व्याख्या॥हेश्रीरघुवंशरत्नसावसाकीर्त्तिस्त्वयज्ञाःसिद्धिस्वरूपाविद्यासिद्धानुरूपिणीब्रह्मनिरूपाणिसत्यस्याश्चतिबरूपि २७
णीनानारूपत्वेनविश्वव्यापिनीसमस्तवज्ञाताअयतोऽन्यापियायोगिनीसिद्धिस्वरूपानवतिसाबह्मनिरूपाणिकुर्वंतीतथयमपीतिसंबंधः।अथब
ह्मरूपत्वमेवतस्याव्यनक्ति विमलानिर्म्मलानकीर्त्तिर्विश्वादरेविश्वमध्येजागर्त्तितथाक्षापारेक्षयोःपरपारेजागर्त्तितथारघुमंदिरजागर्त्तिम

×गज्ञानोद्

र्वत्रापित्रकीर्त्तिःमज्ञावात।तथानृपवरेसकलयपक्षधरणीधवनगरेजागर्त्तिःतथारत्नाकरेसमुद्रेजागर्त्ति।तथानिर्झरेगिरिविवरनिस्सन्नीरप्र
वाहेजागर्त्ति।तथाकांतारेऽरण्येजागर्त्तितथागिरिशेखरेपर्वतावतंसेजागर्त्ति।तथाविपक्षनगरेपाताललेजागर्त्ति।तथैवांबरेनभसिजागर्त्ति।किलयो
गिन्यपियथासिद्धागिरिदर्यांदिग्वस्त्रकामचारिणीस्यात्तथासवकीर्त्तिरपीतिसाधुः॥७५॥कीर्त्तिस्तवक्षितिपयातिसुडंगगेहंमातंगसंगमकरीवदि
गंतकेषुत्यक्तांबरंसजतिनंदनमप्यगम्यंकिंकिंकरोतिनिरर्गलतांगतास्त्री॥७५॥व्याख्या॥हेक्षितिपरूपतेश्रीराम।तवकीर्त्तिसुडंगगेहंनागच्छो
कंपोलंयातितत्रवकीर्त्तिरस्तीतिसाधुः।पुनःवकीर्त्तिर्दिगंतकेषुदिक्ष्वंतेषुमातंगसंगमकरीमातंगानांमेरावतपुंडरीकवामनकुमुदांजनपुष्प
दंतसार्वभौमसुप्रतीकलक्षणानामष्टानांसंगमंसंयोगंकुर्वंतीलभन्याःक्षितिमातंगसंगमकरीतत्रापिवकीर्त्तिर्नीवाहितिविशेषणेनवकीर्त्तेस्त्रियंश्लोकां
तरमिचमाह।तथाअंबरमाकाशंत्यक्तांमुक्तांऽगम्यंगंतुमशक्यमपिनंदनंनंदनाभिधानंसुरालयवनंसजतिसमाश्रये।एतावतायास्यःस्वर्लोकेपि
संजातप्रेरत्वमपिसूचितंतथाचजगत्त्रयव्यापित्वेवकीर्त्तेःकीर्त्तयंतिकवयइतिसाधुः।अथनर्मलीलयोपनयंलालित्यमाह।निर्गतामुक्तखलतांगता
क्षात्रास्त्रीकिंकिंनकरोत्यपितुसर्वमपिकरोतियतःएकंतुस्त्रीस्वानाविकंचपलत्वंवस्तुरनिर्गलानिरंकुशासर्वत्रप्रसरणशीलाअतस्तस्यात्रकृत्य
करणंनकिंचिदसंभाव्यंअथतत्रत्यमेवविशेषणंप्राह।सापितुसंगगेहंगणिकापतिमदनंयाति।तथादिगंतकेषुदिक्प्रांतेषुविजनप्रदेशेषुगत्वा
मातंगसंगंकरीचंडालसंगमकारिणीसवतिःतथांबरंवस्त्रंत्यक्त्वाऽगम्यमपिगमनानर्हमपिनंदनंनंदनवनंरिरंसयासजतिसमवतेतथयंवकीर्त्तिरपित्रा
यंनाकःअक्षंखलस्त्रीवत्वकीर्त्तिःसर्वत्रापित्रयातीत्यर्थः॥७५॥देवेदिग्विजयोद्यतेपरिपतत्कोदंडजाहाबली वीरवोत्सव विसर्प्पिलक्षितिरजःपुं-
जेवियद्भूबंधतिनाने) वीजिनि[illegible]नृपणरमानंदःसमाधिस्तपः किंचसंखलासुरधुनीपंकेरुहेरत्नयः॥ ॥७६॥ ॥ ॥व्याख्या
॥देवेरामेदिग्विजयेद्यतेदिग्यात्रांकुर्वतेसतिसानोःसूर्यस्यवाजिनिरश्मेःअंगेनृपणरमानंदःअंगेनृपणमिवनृपणंभूमिविलुठनलक्षणंतस्य
योरमस्नदामक्रियानंदःआनंदःमसमासादिवःप्राप्तःयतोवाजिनांस्नोविलुठनेपरमंनृपणंसुखावहंवातोरजःसंश्लेषसूर्य्यश्चर्विलुठन

मुखंलभ्रमितिभावः॥अथवाअंगरूपणरसास्वादःइतिपाठांतरंतत्रअंगेनरूपणरसस्यसंभ्रमरसस्यस्वादःप्राप्तःकिंचेतिपुनःकोविशेषोनवदित्याह
।नसस्थलामरधुनीपंकेरुदैःनसःस्थलेअकाशेयाऽमरधुनीगंगातस्यांयानिपंकेरुदाणितैरत्वयोवंशःपंकेरुदत्वलक्षणःसत्यनामत्वमितियावत्समो
मादितःकथ्यतेगंगायोरजोलेशोपिनास्तितत्तस्मादस्माविपंकात्नावएव।अतोगंगोत्नाजानांपंकेरुदत्वमित्यन्वयः॥ऊतस्यःपरंपंकेरुदैःपंकेरुदंति
जायंतइतिपंकेरुदाणीत्यन्वयस्त्वयिदिग्विजयोद्यतेसतिलभ्रूःयतस्त्वदश्वखुरक्षुण्णरजोनसःसंहतिगतंततस्तत्रैवजःपानीययोगात्पंकत्वंप्रापात
त्रवपंकेपद्मानिजातानीतिपंकेरुदैःपंकेरुदत्वमित्यन्वयःप्राप्तःइतिभावः।एतेदेवसूत्रपदेनानित्यनक्तिक्रमतिद्विरेजःपुंजेत्नमिपांशुसमूहेविद्यदा
काशंचुंबतिसति।आश्लिष्यतिसति।किंविशिष्टेद्विरेजःपुंजेपरिपतत्कांबोजवाह्लीवीखात्नेखविमर्प्पिलापरिपतंतोगळंतोयेकांबोजबाह्लाःकां
बोजदेशोत्पन्नाअश्वास्तेषांयाआवलीश्रेणिस्तस्याःयावीखागतिर्गतौवीखिनिदैमःकोषःगतिस्तदश्चतदनेकार्थत्वीखातुरूकशिबायांगतिस्तदत्नन
ने।इतिवचनात्ततस्याउत्नेखउन्मोवाज्ञिनांवलानादिक्रियाकरणमित्यर्थस्तेनविमर्प्पतिऊर्द्धंगतीतेवंशीलःपरिपतत्कांबोजबाह्लावलीवीखात्नेख
विमर्प्पगतस्मिन्निति॥७६॥अबात्याधिगमान्मयेवगमिनःकोटिंपामुन्नतेरस्मत्संकथयैवपार्थिवगुरुःसप्रत्ययेलक्षते।इत्थंखिन्नइवात्मजेनयशसादृ
न्नाबलंबीबुधैर्यातस्मीरतपोवनानिशनकैर्दृष्टोगुणानांगणः॥७७॥व्याख्या॥वृद्धःप्रौढिंप्राप्तःस्वविशेषैतिश्लेषेगुणानामौदार्य्यधैर्य्यशौर्य्यादीनांगणः
समूहःइत्थंपूर्वोक्तप्रकारेणखिन्नइवखेदंप्राप्तइवात्मजेनपुत्रेणस्वात्मनेनेवेतिश्लेषोक्तिःयशसायतोगुणगणादेवयशःसमुत्पद्यतेअतआत्मजंवयश
समत्वतस्तेनदत्तावलंबदशःअवलंबःस्वस्कंधाधारोयस्मैदृशायसदत्तावलंबइदृग्विधःमनूज्ञानकैःज्ञानैरवधानकैरत्यसर्वनाम्नाकचूप्राकदेरित्य
कचूप्रत्ययोऽज्ञाताद्यर्थे।अंबुधेःसमुद्रस्यतीरेयानितपोवनानितापसाश्रमास्तानितीरतपोवनानियातोगतस्तपोविधातुमितिशेषःइत्थंखिन्नइतिक्र
यंखिन्नइत्याह।अयंपार्थिवगुरुरामःमयेवगुणगणैनवआबाल्याधिगम्यदाशैशवप्राप्तेःशैशवादारभ्येत्यर्थःउन्नतेःपरांकोटिंयदीदृग्नृपतिमामान
न्पोसूपतिरितिउन्नतेरुदयस्यपरमांकाष्ठांगमितःप्रापितःसंप्रतीदानींअयंपार्थिवगुरुरस्माकंकथयेवस्माकंगुणानांसंकथासंकथनंसकविनिःस्तु

तिकरणंतयैवलक्षतेत्रपतेयतोअन्येनापिकेनचित्प्रसन्नात्मनाकश्चित्प्राकउच्चोपिपरमांरुह्यिंत्रापितःसएववेत्तन्नात्मात्रपामामादयेत्तदासोपितस्मृ
ह्यिंत्रदातातोनिर्गत्यकृतघ्नेनचतददृष्टमुखतांविधायचखिन्नःसन्स्वपुत्रदत्तोवलंबस्तपोवनेषुगत्वातपःकरोतितथायमपिगुणानांगणःसमुन्नतीरतपोव
नेषुयातइतिइत्यर्थः।तेनांबुधितीरेपियद्यशोविशिष्टोगुणगणःश्रूयतइतिभावः।अथयद्गुणगणश्चारामोक्रीणस्तयुक्तोयतःसंतःस्वगुणान्चस्वर्णीस्पं
शृण्वंतस्वपयाऽवाङ्मुखाएवजायंतगतार्थः।कालप्रकर्षयोःकाष्ठाकोटिःसंख्याप्रकर्षयोरितिधनंजयः॥७७॥स्पष्टस्वस्रटिनीललाटतिल
कातारास्त्रिसूषावलीनद्रत्नेशकपालिनीहिमगिरिर्दंडोकरेबिभ्रती।ऊर्वीणाद्रुणदृष्टनष्टमखिलंराज्यंप्रजालंक्षिपा।त्रैलोक्यान्नरतेमदाविजयतेकी
र्त्तिर्महायोगिनी॥७८॥व्याख्या॥क्षेत्रैलोक्यांतरंजगत्त्रयधानंतेतवकीर्त्तिर्महायोगिनीमदाविजयतेइत्यन्वयः।पाठांतरेतुत्रैलोक्यांतरलेतितत्रत्रैलो
क्योक्रमेणतरलाचंचलामादियोगिनीस्वशक्त्यात्रैलोक्यमप्याक्रामतीतिज्ञेयं।अथकीर्त्तिर्महायोगिन्योविशेषणैःसाधर्म्यमाह।किंविशिष्टाकीर्त्ति
रूपामहायोगिनीस्पष्टस्वस्रटिनीललाटतिलका।स्पष्टाप्रकटायास्वस्रटिनीगंगासैवललाटेतिकेलेमस्याइतिस्पष्टस्वस्रटिनीललाटतिलका।अ
न्यापियोगिनीललाटेधवलंचंदनतिलकंकर्षतितात्थेतस्याःकीर्त्तेर्ललाटेतिलकोपमनागंगास्तीतितथापुनःकिंभूतातारास्त्रिसूषावलीतारएवाऽ
स्त्रिसूषावलीयस्याःसाअन्यस्यापियोगिन्याअस्त्रिसूषणानिसवंतितथेतस्यास्तारएवास्त्रिसूषणानिसंतिपुनःकिंविशिष्टानद्रत्नेशकपालि
।नद्रत्नेशश्चंद्रःसएवकपालंऽकरेऽस्याइतिनद्रत्नेशकपालिनीपुनःकिंऊर्वीणाहिमगिरिर्हिमावलेर्दंडोकरोबिभ्रतीदधतीपुनःकिंभूताआखिलं
समस्तंद्विषतांशत्रूणांराज्यंप्रजालंराज्यमेवंप्रजालंऊद्रुकंराज्यंप्रजालंक्षणदृष्टनष्टंऊर्वीणाएकस्मिन्क्षणेदृष्टंद्वितीयेक्षणेनष्टमितीदृग्विधंविदध
तीति॥७८॥फूत्कारैःफणिपुंगवंफणिगणेगंगातरंगस्वनैस्तोयैर्मंदरवैरवैतितमपिस्वःकिंनिनंदंसजित्।अस्मात्सिर्वतबुध्यतांकथममीस्वामी
तिताराव्यधुश्चेदेविक्रमयंकलंकमसितोदद्यासुयकीर्त्तिषु॥७९॥व्याख्या॥यकीर्त्तिर्युयस्यरामस्यकीर्त्तयःयकीर्त्तयस्तासुदद्यासुत्रोद्विग्नाज्ञासु

×इति। मंडरवेरितिते मंडूकमध्यतारास्फुरः कंठशिरोनवाइतिहेमकोषः एतद्दीका। तेऽघनादयःस्वराः उत्से कसुरः उत्तुतिस्वाननेदेनमंडूकतामध्यतोतारतोवावरंद

सतीषुतारशब्देचिक्रमयंकलंकंअमितःसमंतात्इतिहेतोर्मधुश्चक्रःइतीतिकिंअस्मानिस्तारनिःअसौस्वामीचंडःकथंबतइतिखेदेबुध्यतांज्ञाय
तां। कीर्तेःसर्वत्रापिप्रसरणात्सर्वेषामपिवस्तूनांनीलादीनांश्वेतत्वान्नज्ञायतेकःस्वाम्यस्माकंचंडइतिज्ञातुंतारानिश्चयेकलंकोनिज्ञानेविहितःन
बुधेऽएवकलंकोव्यधायितकिमन्येफणिखंगवादयस्तथाविधासाधारणगुणविशिष्टास्तेनियेविशिष्टज्ञायंते।इत्यतःआहाफणिगणःसर्वेसम
मूहःफणिखंगवंशोघनागेंद्रकारैःकृत्वाऽवेतिज्ञानाति। तथासर्पैःवंशस्तस्यरंगस्तवनैःकल्लोलधनिनिःगंगामवेतिततोजनाजिह्मंस्वंस्वंकुलंनेऽ
एरावणमपिअवैति। केःकृत्वामंडूरवैःमंडूकगेलीरायेरवान्राष्ट्रास्तेवृद्धिंनैर्जानातिपरमस्मानिरयंचंडःकथंबुध्यतामितिहेतोश्चंद्रमकलंकं
तोलंतेतयद्वतिनःनृणांसुरभिमंडस्तुःजाविद्यतिविधोधनिःमएवकंवेमध्यःस्यात्तारःशिरसिगीयतइति।।७९।।महाराजश्रीमन्जगतियशसातेध
वलितेधवलःमारावारंपरमपुरुषोयंमृगयतेाकपर्दाकैलासेत्रिभुवनपतिःस्वैकरिवरंकलानाथंराजःकमलसवनोद्दंसमिथुनम्।।८०।।देम
हाराजश्रीरामश्रीमन्नतेतवयशसाजगतिसुवनेधवलितेपोद्धरतोषाक्षेमतिःअयंपरमपुरुषोविष्णुःपयःपावारंक्षीरसमुद्रंमृगयतेातस्त्रिभुव
नेपतिरिंद्रःस्वैकरिवरंऐरावणंमृगयते।यतःसर्वेषांमपिजानांवक्त्रीत्यश्चेतितवान्नस्मवक्त्रेदेनऐरावणमस्मतोवीक्षतेस्वंगजमितिातथाराऽ
जःकलानाथंचंद्रंमृगयतेसर्वस्यापिजगतस्त्वद्यशसाधवलितत्वात्स्वास्वाद्यमजानातोराजःसर्वत्राप्यवलोकतेचंद्रमितिातथाकमलसवनोद्र
ह्मांहंसमिथुनंस्ववादनंदंसमुद्गंमृगयते।सर्वपक्षिणामपिवक्त्रीत्यश्चेतितवाक्तंमिथुनस्यानवगमःअतोवलोकनेतदिति।।८१।।वांछितचिंतामा
णिश्चेक नकगिरितटीजन्मभूमिर्नवेत्तेतत्मक्तीचेक्तामधेनुर्निधिकुलमखिलंमूलसंस्कारमृच्चेत्विद्येशेरहितायेसरसिजनिलयासंजरीचेत्तदा
स्याद्ब्रह्मापालमौलेतवसुजलतयाकल्पवृक्षःमदृक्षः।।८२।।व्याख्या।। ।।हेराजन्ब्रह्मापालमौलेनृपतिरत्नातवसुजलतयाबाजलतयामदृक्षः
कल्पवृक्षस्तदास्याच्चेद्यदितस्यकल्पवृक्षस्यबीजंउत्पत्तिकारणंचिंतामणिःस्यात्।यतस्तदुत्पन्नःकल्पवृक्षोऽन्यसाधारणगुणःस्यादितिततथा।

चेत्तस्यकल्पवृक्षस्यकनकगिरितटीमेरुगिरितीरंजन्मभूमिरुत्पत्तिर्भूमिर्नवेत्।तथातत्रबीजेचेत्कामधेनुःसेक्तीसेचनकारिकाजलप्रक्षेपिकास्यात्
।तथाचेत्तत्रअखिलंमस्तंनिधिकुलंनिधिसमूहःमूलसंस्कारमृत्।आलवालवृत्तिकास्यात्।तथातत्रचेत्विद्येशोधनदःरक्षिकःस्यात्।तथातत्रै
वेद्वंवर्द्धितस्यकल्पवृक्षस्यचेत्सरसिजनिलयासरसिजंकमलंतदेवनिलयोगृहंयस्याःसालक्ष्मीरित्यर्थः।सामंजरीस्यात्।तदातवसुजलतया
कल्पवृक्षःसमानोसवतीति।।८२।।राजन्बीजंतिमुक्तासवनसरस्तांमंक्रंतिद्विपानांदंताःपातालमूलेसरलतरजटाजालतिव्यालराजःस्वर्वी
थ्यांहिन्याःध्रुवाहावियतिकिंयंत्यालवालंतिपाथोनाथाःपुष्यंतितारःफलतिहिमकरस्त्वद्यशःपादपस्य।।८३।।व्याख्या।। ।।हेराजन्नृरा
मत्वद्यशःपादपस्यबक्त्रीत्यश्चेद्वस्यमुक्ताःमौक्तिकानिबीजंतिबीजानीवाचरंतिबीजंतिातथाद्विपानांदंतास्तवकीर्तितरोःअंक्रंतिअंक्रु
राइवाचरंतिअंक्रंतिकिंविशिष्टानांद्विपानांसवनसरस्तांसुवनसरंत्रिजगत्सारंबिभ्रतीतिसुवनसरस्तत्तेषांतथातस्यैवकीर्तितरोःव्या
लराजःशेषाहिःपातालमूलेसरलतरजटाजालंतिसरलतरायाजटास्तासांयज्जालंतदिवाचरंतिसरलतरजटाजालंतियतोम्यस्यापितरौतौ
थासरलतराजटासवंतिातथैतस्यापिकीर्तितरोःशेषनागःपादमूलेजटाजालमितिातथास्वर्वीथ्याःस्वर्गंगायाःध्रुवाहावियतिअंकाद्योकिंचात
यंतिकिंचालयानिपत्यस्थानानीवाचरंतिकिंचालयंतितस्यैवकीर्तितरोरितिातथापाथोनाथाःसमुद्राःवद्यशःपादपस्यआलवालंतिआ
लवालानीवाचरंतिआलवालंतिपानीयसेचनस्थानानीवसवंतिातथावद्यशस्तरोस्ताराःपुष्पंतिपुष्पाणीवाचरंतिपुष्पंतिातथाहिंकरश्चं

ऋत्वच्चशः पादपस्य फलविफलमिवाचरति।फलति। अनस्यापितरोः किंचित्फलंसंवतिवा।तथैवतस्यवच्चशःपादस्यचंद्रः फलमिववर्तते।अत्र बीजं
नीत्यादिषुसर्वत्रसर्वत्रतिपदिकेत्यः किंवावाऽऽत्वेकेऽतिकिंकिंःसर्वस्यलोपः॥७२॥इंदोर्लक्ष्मत्रिपुरविजयिनः कंठमंगंमुरारेः दिग्नागानांम
दमलमषीन्जिगल्लक्ष्मलानि। अद्यापुंवीवलयतिलकरूपामलिप्तानुलिप्तासुप्तासंतेवदधवलितंकिंयशोनिस्त्वदीयैः॥७३॥ ॥व्याख्या
॥हेऊर्वीवलयेतिलकमिवयःसऊर्वीवलयतिलकस्तस्यसंबुद्धौहेऊर्वीवलयतिलका।रामंवंवदावदीयैर्यशोनिःकिंधवलितंकिंपांडुरितेन
किमपीत्यर्थः।कथंनपांडुरितमित्याह। इंदोश्चंद्रस्य।लक्ष्मचिह्नं।तथात्रिपुरविजयिनःईश्वरस्यकंठंगलं।तथामुरारेःकृष्णस्यअंगंशरीरं
।तथादिग्नागानांदिग्गजानांमदलमषीन्जिमदएवमलामलिनामषीमदमलमषीन्।सजलेजानिनानिमदमलमषीन्जिगल्लक्ष्मलानि
।अद्यापेतानिपूर्वोक्तानिवस्तूनिश्यामलिप्तानश्यामत्वेनअनुलिप्तानिआश्लिष्टानिउक्तासंतेयोसंते।अद्यापिलक्ष्मलानिवर्ततइत्यर्थः।अतस्त्वद्य
शोनिःकिंधवलितमिति॥७३॥ प्रौढिंधत्तोकलासुप्रथयतुऋमुदंसत्पथेसंचरेद्वानेत्रानंदंविधत्तामवतुविबुधानस्करा।जातथापि।दोषाचेषी
कलंकीसहजजडतनुःसक्षयःपद्मपाती।नक्षत्रेशःकथंवाकलयतुतुलनांरामचंद्रेणचंद्रः॥७४॥व्याख्या॥॥रामचंद्रेणसार्द्धंचंद्रस्तुलनां
नांसाम्यंकथंवाकलयतु।कथंवाप्राप्नोतुनकथमपीत्यर्थः।यतोयद्यपिरामचंद्रःप्रौढिंप्रागल्भ्यंकलासुधत्तोबिभर्तीयथारामचंद्रकलासुवि
ज्ञानेषुप्रौढिंसर्वज्ञत्वप्रागल्भ्यंधत्तेतथायमपिधत्तोतथारामचंद्रेणवंद्यंचंद्रःऋमुदंकैरवंप्रथयतुविकाशयतु।यथारामचंद्रःऋमुदंदृष्ट्वाहर्षप्र

थयतितथाऽयमपिऋमुदंप्रथयतु।तथारामचंद्रवद्वंद्यचंद्रःसत्पथेसतांमनुष्याद्यपेक्षयाप्रधानोमर्यादेवानांपंथाःसत्पथःऋक्षूरक्षूःपथामनक्षइतिअप्र
त्ययस्तस्मिन्।अकाशेसंचरेद्वाऽथवेति।यथारामचंद्रःसत्पथेसतांमार्गेसंचरेत्तथाऽयमपिसंचरतु।निमंत्रणेलिङ्लेटौमायंप्रेतुब्रूजेदपीतिकालिदा
सप्रयोगात्।तथारामचंद्रवद्वंद्यःनेत्रानंदंनयनानंदंविधत्तांऽकरोतांरामचंद्रोपिनेतॄणांरक्षकाणांमाल्कादंऽकरुतेतथाऽयमपिनेत्रानंदंविधत्तांतथा
रामचंद्रवद्वंद्यःविबुधान्देवान्त्रअवतरक्षतुयथारामचंद्रोपिविबुधान्पंडितान्त्ररक्षतितथायमप्यवतुतथारामचंद्रवद्वंद्योराजास्कायत्सुंऽस्पा
प्यत्तिधानंराजान्नृपतिरप्यत्तिधानंराजेत्यत्सुंऽद्रोपिराजास्कतथापिरामचंद्रसाम्यंऽकृतत्सुंऽद्रोलसेतायत्सुंऽद्रोदोषाद्वेषीदोषांरात्रिंस्वोदयाश्रयत्वेन
अद्वेषतऽत्येवंशालोदोषाद्वेषी।अत्रवाछात्येऽतिरामचंद्रस्कनदोषीनदोषापारगतान्त्रअद्वेषतऽतिनावः।तथाचंद्रःकलंकी।कलंकोलक्ष्म
मोऽस्यास्तीतिकलंकी।अयंरामचंद्रस्कनकलंकीनकलंकवान्।तथाचंद्रःसहजजडतनुःसहजेनजडामूर्खीतनुर्यस्येतीन्दिधोना।समस्तज्ञानाधारशरीरधरत्वात्।तथाचं
द्रःसक्षयःक्षययुक्तःस्कन्नपक्षेप्रतिदिनंतदैकैककलाक्षयात्।रामचंद्रस्कनसक्षयःसर्वदाहृद्विभवात्।तथाचंद्रःपद्मपातीपद्मेर
पतनीत्येवंशीलःपद्मपाती।रामचंद्रस्कननक्षत्रेशःक्षत्राणांराज्ञांईशःस्वामीक्षत्रेशःबोनत्रौप्रह्वतार्थेबोधयतऽतिवचनात्।क्षत्रेशोननऽतिक्षत्रे
शःऽत्यर्थः।ततश्चंद्रोरामचंद्रेणसमःकथंसवेदिति॥७४॥नृपतिमुकुटरत्नवत्त्वयाणप्रवालिं।लवगपदनमद्भूनिर्झराकोनसोगः।लिखतिदशनटंकै
स्तन्नमद्भिर्जरठसर्तुःकर्परेसर्पराजः॥७५॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेनृपतिमुकुटरत्नहेरामसर्पराजःशेषःजडूठकमठसर्तुर्जरठकमठसर्तीकछपस्त्वा

मीतस्यकार्यरेकपाले उन्नमन्निम्नैर्गच्छन्निर्नमन्निम्नीचैर्यच्छन्निर्दर्शनटंकैर्दंतखनित्रैः लङ्कावत्स्थाणप्रशस्तिं तयाप्रयाणप्रशस्तिं लंकापुरीप्रतिगमनप्रशस्तिर्यथा
मचंडस्खंकपिसेनासदायःसमुद्रंतीर्वालंकोऽगमदखंचरावणोहतइत्यादिकांप्रशस्तिं लिखति। तत्रकमठकर्परेऽकिरतिकिंविशिष्टःसर्षपराजःलवगपदतमद्भू
श्रीरुकांतसोगः लवगपदैर्वानरचरणैर्नमंतीत्यधोनिमज्जंतीयात्तत्सत्यायोनितरामतिशयेनयोऽसौरोतारस्तेनाकांतोसोगःस्फुरोऽदिकायोवाय्यसेतिश्लेषेनउन्न
मननमनेप्रतिहेतुताऽस्मिन्। अन्योपियःप्रशस्तिं लिखतिसोपिलेखिन्याउन्नमननमनक्रियाविशिष्टयैवेतिसाम्यं॥७५॥ आदायप्रतिपक्षकीर्तिनिबर्हान्नवलांडमू
षांतरे। निर्विघ्नंधर्मतोनीतांतमुदितःस्वैरखतेजोग्निसिः। तत्तास्यस्फुटपाकशोधितमिवप्राप्तंगुणेकर्षणात्पिंडस्तंबमहन्नरंघसवता निद्धारतारंयशः॥७६॥ ॥व्या
ख्या॥ ॥हेश्रीरामनवतावयाप्रतिपक्षकीर्तिनिबर्हान्प्रतिपक्षावैरिगजास्तेषांयेकीर्तिनिबर्हायशःसमूहास्तान्त्रआदायगृहीत्वानवलांडमूषांतरेनवलांडमेवमू
षांतरंमूषामध्यंतस्मिन्यदितैरुक्तैःस्वैरखतेजोग्निसिःस्वइवतापवक्निर्निर्नीतांतमतिशयेनयथास्यात्तथाधमतासतात्तद्यशःनिद्धारतारंशुक्लरूपंगुणेकर्षणानिर्म
लत्वादिगुणोत्कर्षणात्तादृक्पुटपाकशोधितमिवतादृस्यामितियातादृस्यारूपस्यानिर्मलितात्तवतितादृस्यापुटपाकात्स्यांशोधितेशुद्धीजातमित्यात्पंलस्तंबंकरोत्य
शोनिःद्धारतारंपिंडस्तंबंपिंडत्वेनतिष्ठतीतिपिंडस्तंबंत्रयमध्यस्थयावैरियशोरूपशाकलानिआदायब्रह्मांडमूषांतरेअवस्थाप्यस्वस्वप्रतापाग्निसिः। पिंडत्वेनत्रयवस्थापि
तानीतिभावः। अत्रत्रावत्रधानोनिर्देशइति। पुनः किंविशिष्टंमद्वत्तरंमितिहत्यनेनशाकलवैरियशोयद्गुणत्वंतवैवयशोनिर्मलंतद्गतीतिभावः॥७६॥ तत्रबाल
दमपांनिधेर्गिरिवरैःसंशोध्यलंकावनंशाल्यंशवणलक्षणंत्रिजगतोऽक्षौहिणंदक्षिणे। योमूलाकुरमूलयत्लघुकरपायात्सवोवैद्यराट्हित्वायेनबिभीषणोघधव
रंपदानिबंधःनतः॥७७॥ ॥व्याख्या॥ सवैद्यराट्शमःवोयुष्मान्पायात्। रक्षत्रसइतिकःयवैद्यराट्शमःलघुकरःशीघ्रवेधीसन्अपांनिधेःसमुद्रस्यगिरिवरैःकु
लाचलैःछेदंलत्वा।तथालंकात्रणंलंकेवव्रणंलंकात्रणंसंशोध्यांतर्गतरक्षोरूपंदूरतिरस्कृत्यद्यपानीय। त्रिजगतोदक्षिणेकुक्षौस्थितेशवणलक्षणेशाल्यंशवणस्यदक्षि
णस्यांदिशिपवनात्। अतस्तच्छाल्यंकुदमूलयत्तन्मूलितवान्। निःकासितवानित्यर्थः।शाल्योन्मूलनंविधाययेनवैद्यराजारामेणबिभीषणएवमघधवरःबिभीघणोघधव

रमंहित्वायत्रशाल्योद्धारःसतोसवस्थितस्तत्रवस्थानासून्यार्थंअघधमंतमिहिप्यते। अतस्तंहित्वाऽपरिपदाप्तिबंधःसतः।रावणस्यस्थानेबिभीषणस्यपदाप्तिषेकःसतइत्यर्थः
।अन्योपिलघुकरोलघुहस्तोवैद्यराट्शाकगिरिवरैर्गिरिसारैर्लोहविशेषैर्व्रणंछेदंलत्वापश्चात्व्रणंशोधयित्वातोदक्षिणेकुक्षौकालुखंजलक्षणेस्थितंशवणलक्षणं
शवयतीतितत्लक्षणंशल्यंशरफलकादिलिंगकाशयतिातंतोपितत्रोघधंहित्वापितिपश्चात्तत्रपदाप्तिबंधमपिविधत्तेातथायमपीसाधुः॥७७॥ क्षीरक्षालितपांचजन्य
किरणश्रीगर्वसर्वंकषाः। श्रीमत्कामनृपप्रतापनिलयश्चक्रीतिविस्फूर्तयः कैलासंतिहिमाचलंतिविकसत्कुंदंतिकंदंतिच। क्षीरोदंतिनिरस्तायुधंतिविबुधाद्वारंतिचे॥
७८॥ ॥व्याख्या॥ हेश्रीरामनृपदेवतापनिलयप्रतापाश्रयचक्रीतिविस्फूर्तयः।तवकीर्तेःविस्फूर्तयस्त्वकीर्तिविस्फूर्तयः। कैलासंतिकैलाशइवाचरंतिकैलासंति
।कैलासस्यश्वेतत्वात्। कीर्तेरुपमानंतथाकंदंतिकंदइवाचरंतिकंदंति।तथाक्षीरोदंतिक्षीरोदइवक्षीरसमुद्रइवाचरंतिक्षीरोदंतिातथाहलायुधंतिहलायु
धइवाचरंतिहलायुधंतिातथाविबुधाद्वारंतिविबुधाद्वारःपीयूषंमइवाचरंतीतिविबुधाद्वारंतिातथाहरंतिहारोहरकोहरेवासइवाचरंतिहरंतिासर्वेषामर्
पितेत्यादिकल्पनाअत्रकैलासंतीत्यादिषुसर्वत्रातिपदिकेत्यःकिङ्वावारइत्येकइतिक्विप्सर्वत्रक्विपःसर्वस्यलोपः।तथाविशिष्टात्वकीर्तिविस्फूर्तयः
।क्षीरक्षालितपांचजन्यकिरणश्रीगर्वसर्वंकषाः।क्षीरेणपयसाक्षालितःपवित्रीकृतोयःपांचजन्योविष्णुशंखस्तस्यायाःकिरणश्रियःकांतिलक्ष्मस्तासांयोगर्व
स्तंसर्वंकषंतीतिक्षीरक्षालितपांचजन्यकिरणश्रीगर्वसर्वंकषाःसर्वंकृलात्तकरीषेषुकषःएषुकषेःखनस्यादितिखच्प्रत्ययान्मुमागमः॥७८॥ योजनेजितवा
नृमयेनविजितोदेवःसुरश्रामणीर्न्यबर्हंविदधेनिशाचरपतिंतंकार्तवीर्योर्जुनः।तद्दोःषंडदवानलोरुगुपतिंनिर्जित्यतंचवयामालेयंनयसंपदांविरचितात्तर
स्मान्नमयेसरी॥७९॥ ॥व्याख्या॥ योवज्रीशक्रोजसंदेवंजितवान्नृमजंनजित्वदंडःदेवःसुरश्रामणीःदेवमुख्योयेनरावणेनजितःतंनिशाचरपतिंरावणंका
र्तवीर्योर्जुनःन्यबर्हंविदधेगुणयुएनिबर्हंचकेयद्यपिपार्थोप्यर्जुनोस्ति।परमत्रकार्तवीर्योर्जुनोग्राह्यःतथातद्दोःषंडदवानलस्यकार्तवीर्यस्यदोःषंडंदो
षांबद्धनोघंडंतस्यसहश्रुतजन्नाम्निवनवानलइवदवाग्निरिवयःसाऽत्यनेनकार्तवीर्यहंतासगुपतिःपरशुरामोजामदग्न्यपरशुरामंनिर्जित्यसत्वयारामेणऽन्येजय

संपदांजयश्रियांमालाश्रेणिर्विरचिता निर्ममेत तस्माज्जेष्टकवेनवमेवश्रयेसरीमुख्योनान्यः। अयमर्थः। एकस्मिन्नस्तमुपतौ जिते सर्वेपिवश्यैवजिताः ननुतवजेताक-
श्चिदस्तीतिनावः॥ ६०॥ वीरश्रीरमुडसांडलदरीलावण्यलक्ष्मीमुखःस्वकीर्तिकलंकमलिनोधत्तेकथंचंडमाःस्यादेवंवदतिसौधवलनीप्रोद्भूतदूर्वांकु-
रग्रासःव्यग्रमतिःपतेद्यदिद्विपःस्तंबेरमःकशायीमृगः॥ ६१॥ ॥आख्या॥ हेवीरश्रीरमकलंकमलिनश्चंडमास्वकीर्तिस्तवयशस्कलंकासाम्यंकथंधत्ते विसर्तियत-
श्चंडःकलंककलुषितोनःकस्साम्यमभ्युपैतिकिंविशिष्टायास्वकीर्तेःक्षीरसमुद्रसांडलदरीलावण्यलक्ष्मीमुखःक्षीरसमुद्रस्यसांडाःसघनायालदर्थःकल्पोलास्ता-
सांयालावण्यलक्ष्मीःसुनगवश्रियस्तामुल्लासतीतियासाक्षीरसमुद्रसांडलदरीलावण्यलक्ष्मीमुद्भूतस्याःअथवानुयाद्विपसाधर्म्यंचेद्देवंस्यात्तदाहयथैद्विपनस्तस्य
चंडमसःअर्कशाखी। अर्कस्संकेशोतइत्येवंशीलःअर्कशाखीमृगास्त्वदरातिसौधवलनीप्रोद्भूतदूर्वांकुरयासव्यग्रमतिःतवयेअरातयोवैरिणस्त्वदरातयस्तेषां
यानःसौधवलस्यःराजमंदिरवेदिकास्तासुप्रोद्भूताउज्जतायेदूर्वांकुरास्तेषांयोयोग्रासस्तत्रव्यग्रोव्याकुलोमतियस्यसईदृग्विधःसन्पतेत्वैरिपृथ्वलनीसंजातदू-
र्वांकुरयासलीलुपतयाययद्विसूमंडलेसमागछेत्तदातस्यचंडस्यनिःकलंकतास्यात्। ततस्त्वकीर्तेःसाम्यंचंडःसमाप्नुयादितिहृत्यनेनवस्तुनापाम्नर्वैप्य
रातयोनंहृाद्विपर्यंतंगतास्ततःस्मृद्धाःशून्यानिवर्तंते। अतएवदूर्वांकुराणंतत्रोत्पद्यतइतिनावः॥ ६०॥ त्वंसर्वदानृपतिचंडजयश्रियोर्थी। स्वप्ने पि
नप्रणयिनीनवतोदासंछेत्सियाकृपितयेवरिपून्वजंत्यात्याजघ्रिरेसमरकेलिसुखानितस्य॥ ६१॥ देनृपतिचंडश्रीरामत्वंसर्वदाजयश्रियोजयलक्ष्मा
श्रर्थीप्रार्थकः अतःस्वप्नेपिसवतस्तवरामस्यश्रद्दंसीःनप्रणयिनानवत्वत्तासंश्रस्त्वंयोजयार्थीसवतितस्यस्त्रीःस्वप्नेपिनस्पादास्तांजाग्रतःइतंकृपितयाइव
कोपंप्राप्तयाप्रवसियाकयारिपून्वजंत्यागछेत्यातस्यरामस्यसमरकेलिसुखानिरणक्रीडासौख्यानिव्याजघ्रिरेहतानि। यथाकस्यचित्स्त्रीयुग्मंसवतित
योरेकास्त्रीप्रियास्यादन्यस्याःस्त्रियागौरवंबभ्रूमानंयोसन्मानंनप्रयछति। स्वप्नेपिचतांनस्मरति। मानतःकृपितासतीस्वपतिवैरिणंश्रयद्युवानमाश्रयते। ततश्चनू
रतसुखानिचनिर्हृतिंतथैयमपिसीरामेणपरित्यक्तासतीवैरिहृदयेविलासंविधत्ते। ततोसियामर्वेपिवैरिणोरामचंद्राऽदृष्टतयायातास्ततस्तदभावात्। कैःसह्

रामोरणंकुर्यात्। अतस्तत्सुखान्यपिहतानीति। अतोनेनतदसूचि। यद्वीरिश्वेतमेववर्तनेनानुरामचंद्रविनेदृतिनावः॥ ६१॥ देवाधिपोवासुनगाधिपोवानराधिपोवायदि
दैदृयःस्यात्संदर्शनंतेगुणकीर्तनंतेसेवांजलिंतदद्विदध्यात्॥ ६२॥ हेरामयदिअहंदेवाधिपःपुरंदरःस्यांसवेयंतदाइंद्रवद्वसुभःमहश्रेणतेतवसंदर्श-
र्शनंसम्यगवलोकनंविदध्यांकुर्यां। प्रतिप्रतीकंवदक्षुषिलावण्यतिशायान्ययनयुगेनवदर्शनसम्पकर्तुमशक्यत्वादितिनावः। तथादेरामवाऽथवानुजगाधिपः
शेषनागःस्यांतदाहिजिह्वामहश्रेणतेतवगुणकीर्तनंविदध्यांबहुगुणानामानंत्यादेकयारसनयाबहुगुणसूत्रेरर्थान्हेदृग्योनराधिपःस्यां
तदाहैदृग्नृपवत्तदस्तमहश्रेणतेतवसेवांजलिसेवार्थमंजलिःसेवांजलिंअहंविदध्यां। नुजह्येनप्रणयांजलौकथंमेमंनुष्टिरितिनावः॥ ६३॥ जात्यंधवमनिष्टुत
मपदिनैर्दत्रजलंतैर्दृशोदृष्टिसृष्टवतोविधेर्नगवतःस्कंधाच्छतैसावितःतेषांताडयितुंस्थितेवयिजवान्मारीचमायामृगंप्रायेदेवादत्तपेषुषांदिविषदांजातेवृथाच
क्षुषी॥ ६४॥ ॥व्याख्या॥ हेरामवयिजवान्हेगान्मारीचमायामृगंमारीचेनमारीचनाम्नारावणमातुलेननिर्मितोयोमायामृगकपटकुरंगोमारीचमायामृगस्तंनाम
यितुंहंतुंस्थितेसतियेषांदिविषदांदेवानांचक्षुषीनेत्रेवृथाजातेनजीत्यंधवंजन्मतआध्यंस्वस्यअनिष्टुतंमावर्णितंयथावयंस्तेत्रासंधाअसत्किंपामतदाचारुजातम
नविद्यतायेनात्मानिःपुरोगवन्नप्यसौमायोमृगोनेत्रात्यानादर्शीतितथातैर्दैवैःसपदिक्षीघ्रंदृशोश्चक्षुषोर्जलंदत्तंजलाजलिर्दत्तोदृष्टिसिःकिंकार्यमित्यर्थःत
थादृष्टिंसृष्टवतोजात्येकवचनाद्दृष्टानेत्राणिनिर्मितवतोविधेर्नवतस्तैर्दैवैःस्कंधाच्छतासावितःतथाचविधिनाऽस्माकंदृष्टिसृष्टिःकिमितिचक्रेयेनश्रीरामचंद्रस्यत
दनुगमनंस्कंधात्तंमायामृगवलोक्यनवारितइति। किंविशिष्टानांदेवानांजाकृतीघ्रंदेवत् अनुपेषुषांअप्राप्तवतांमृगमितिशेषः॥ यदारावणस्तन्मृगछलेनादायसी
तांगतस्तदातत्रबहवोपिदेवाआसन्परंकेनापिमृगोदृग्गोचरत्वंसुरैःस्वातत्र्यंदाविधायतइतिन्यक्षा। हेरामतवयाजवान्मारीचमायामृगंनाम्नायिजंस्थितेस
त्यजीवितेसतियेषांदिविषदांप्राकृतीघ्रंश्रनुपेषुषामनागतानांचक्षुषीवृथाजातेनजीत्यंधवंमनिष्टुतमित्यादिदूर्वंवत्पदानुयोजनाविधेयेति॥ ६४॥ यौलक्ष्मण्या
वमंत्राविदशपतिसुतश्चक्रवर्तीकपीनांकर्तासंध्याममाधिर्ज्ञानिधिशुचयुर्दिग्रुंजाश्रितेषु। विघ्नंधोराजधानीनुजपरिघबलत्राय्यमाणस्त्वयासौवालीहेमा

ब्ज मालीगुणनिधिरिक्षणनिर्मितो दक्षिणस्यां ॥ एकधा व्याख्या ॥ ॥ हे राम अस्मौ बाली बालिवानेत्वया इक्षुणा बाणेन साधनभूतेन दक्षिणस्यां दिशि निर्मितः दक्षिणा
शाधिपतेरिति यावत् नः मानिनइत्यर्थः यमगदत् वादक्षिणस्यामिति किंविशिष्टो वैली पौलस्त्यस्य रावणस्य अवमंता अवगणयिता पुनः किंविशिष्टः त्रिदशपतिसुतः त्रि
दशपतेरिन्द्रस्य सुतश्चित्रदशपतिसुतः तथा पुनः किंविशिष्टः कपीनांवानराणांधवश्चक्रवर्ती सार्वभौमः पुनः किंविशिष्टः जलनिधिभमुद्रेषुसंध्यासमाधेः संध्यावंद
स्यकर्ता किंविशिष्टेषु जलनिधिषु चञ्चद्दिग्भुजाश्रितेषु चञ्चा रोये दिग्भिर्जाश्रितेषु चञ्चद्दिग्भुजास्तेषु श्रिताश्रिता चञ्चद्दिग्भुजाश्रितास्तेषु तथा किंभूतानां स्त्रीरा
जधानीनुजपरिघबलात् सुजार्गला पराक्रमात् त्रायमाणः पालयत् पुनः किंविशिष्टः हेमाभुस्यस्वर्लंकमलास्यस्यासरणस्यमालाकंठेत्रस्यास्तीति शिखादि
वादिनिः अथवा हेमांभुमालतेधारयतीत्येवंशीलः हेमाभुमाली अत्रशीलार्थे णिनिः पुनः किंभूतोगुणनिधिर्गुणानांशौर्यादीनां निधिर्निधानंगुणनिधिः ॥ एकधा ॥ त
मंयऊर्लंघिजवेनहनुमानुल्लंघ्यलंकांगतेत्यत्राशोकमहावनंदलितवानुद्धंचयत्भग्नवान् सीतोपायनमौलिरत्नमहितः प्राप्तश्चयस्मा मसौ तत्रापेक्षनवत्व
तापमहिमानिर्यत्रणःकारणं ॥ एक ॥ ॥ व्याख्या ॥ हे रामयद्हनुमान्सोमेरोर्दंजलधिंजवेनऊर्लंघ्य अतिक्रम्यलंकांगतःप्राप्तः तथायद्हनुमान् अशोकमहा
वनंलंकोयादलितवान् बभंज तथायद्हनुमान् अक्षंरावणपुत्रंरावणंमहाबलवंतंक्षयंवान् मारितवान् तथायश्चसौहनुमान् सीतोपायनमौलिरत्नसहितः
सीतायाउपायनंचूडारत्नंतेनमहितस्त्वांरामंप्राप्तः यतोहनूमतेसीधुंघेगच्छतेरामेणस्वमुद्रिकामर्पितापत्रसत्रिज्ञानायामार्गतेनसी
तायैदत्ताततोव्यवर्धमानायहनूमतेसीतयास्वोपायनंचूडारत्नमभिज्ञानायदत्तमितिसंबंधः तत्रापिसमुद्रोल्लंघनेपिएषअयंनिर्यत्रणः अस्खलितःसवत्सत्व
पमहिमानवत्तयप्रतापमहिमाप्रतापमद्भुतसत्वतापमहिमाकारणंनद्यवस्तुसंपादकइतिसंबंधः ॥ एक ॥ कारंघङ्किणिशतंबहिरपिप्रकिन्नगल्लेर्गजैः रंतःकं
बुकिसिःस्फुरन्मणिसिखेरध्यासितानूमयः आक्रांतंमहिषीसिरेवशयनंनात्तद्विषोमंदिरे राजन्सैवचिरंतनप्रणयिसिःप्रभूमेपिचाद्यास्थितिः ॥ एद ॥ ॥ व्या
ख्या ॥ हे राजन्रामभूम्येपितद्विषोवैरिणोमंदिरेसैवाद्यप्रथमास्थितिः या अस्मसना वस्थायामासीत्सैवस्थितिर्व्यसनोवस्थायामपिवर्तते किंभूतावि

रंतनघणयिनिः चिरंतनश्चिरकालीनःप्रणयःस्नेहोविद्यतेयेषांतेचिरप्रणयिनस्तैःस्वजनादेसिःभृत्वेत्युपहासवाक्यंअथनानेववाक्यश्लेषोक्त्याचिरंतनप्रणयिनः
प्राह यस्यमंदिरस्यद्वारंस्वर्द्विपिःस्वर्द्विपकुंभैःमुक्तैःमुक्तादैःपुराआवृतंआसीत् तदेवद्वारंसांप्रतंमपिचिरप्रणयिवेनस्वर्द्विपिर्गंडकैरावृतंवर्त्तते तथामंदिरस्यबहिरपित्रिद्वि
पगत्तैःप्रकिन्नामदार्द्रीगल्लायेषांतैर्गजैरावृतंपुराद्वालानस्तंभनिबद्धैर्गजैरावृतमासीत् सोप्रतंतनऊर्द्धाणश्रून्यद्वारस्कंधकंधरयनाधोमुखागतैर्गजैरावृतंवर्त्तते तथामं
दिरस्यअंतर्मध्येकंचुकिसिरंतःपुररक्षकैरध्यासिताश्रिताऽमयः आसन् सांप्रतंकंचुकिसिर्पैरध्यासिताऽमयःसंति किंविशिष्टैः सर्पैःस्फुरन्मणित्विषेवेःस्फुर
तोदेदीप्यमानामणयःशिखासुयेषांतेनैः तथाचद्विषोमंदिरेपुरारिहृदिसिराजपत्नीसिरेवेत्यवधारणेशयनंशय्याआक्रांतमासीसांप्रतंतुमहिषीसिःसौत्रीसिरीको
तंतयावेनावारितप्रसरत्वादिसिः ॥ एद ॥ ॥ ॥ ॥ राजन्राजसुतानपाठयतिमांदेव्योपितृष्वसृस्थिताःक्रुद्धेनोजयमाकुमारकशलंनाद्यापिकिंनुच्यतेऽस्मके
लिशुकस्तवारिसदनेमुक्तोध्वगैःपंजरश्चित्रस्थानपदीह्यपश्यन्वलभावैकैकमाभाषते ॥ व्याख्या ॥ ॥ हे राजन्हे रामतवारिसदनेतववैरिमंदिरेऽध्वगैःपांथैःपंजरस्थ
कःकेलिशुकःकेलेःक्रीडायाःशुकःकीरःकेलिशुकःक्ष्वन्यवलभौप्रहर्म्यवेदिकायांचित्रस्थान्चित्रकारचित्रितराजसुतादीन् अथवाह्यदृष्टान्केकंप्रतिकेक
राजसुतादिकमित्युक्तमासाषतेऽभिमंत्रयतेऽब्रूते किमाभाषतइत्याह हेराजन्राजसुतारामराजपुत्रीमांकेलिशुकंपाठयतिचचरेरामइतिपाठयनभणति तथादेव्योपि
राज्ञःपितृष्वसृस्थिताःमौनमाश्रितानपाठयंतीत्यर्थः तथाहेकुक्षेमांनोजयतथाहेकुमारकुशलंवर्त्तते तथाहेकुमारअद्यापिकिंनसुज्यते नवताऽस्म
केलिशुकश्चित्रस्थानेकैकमाभाषतइति ॥ एण ॥ धाराधीरधरामहीभ्रगणनेकौतूहलीयान्सौ धातावद्भुजगणनेचकारखटिकाखंडैर्नरेखादिवासोयंस्वर्गतरंगिणी
समनवद्यतुल्यतूमीश्वरोसावात्मोत्पत्तिस्मसोयमवनीपीठेत्वारावलः ॥ एण ॥ ॥ व्याख्या ॥ ॥ हेधाराधीरधारायामभिधारायांधीरःशूरोधाराधीरस्तस्यसंबोधनंहे धा
राधीरधरामहीभ्रगणने धाराया दृष्ट्वायेमहीभ्राराजानस्तेषांगणनेसंख्याकरणेकौतूहलीयान्कौतुकी असौधातावद्ब्रह्मावद्भुजगणनेतवरामस्यगणनेद्विविआकार
शेषटिकाखंडनखटिनीशकलेनरेषांचकारयथाविधौतकौतुकमजनिःयथैतस्मांश्चविक्रियंतेःपरमैश्वर्यकाष्ठाप्राप्ताःराजानःसंतीतिनभूतनायाक्रियमाण

MEMORIAL

यांत्रंरामचंद्रःखटिकाखंडेनैकोरेखांप्रापितः।ततःसाद्र्यंरेखास्वर्गतरंगिणीसमानवज्ञाता।ततस्त्वत्तुल्यस्मीधवासावात्।तवरामस्यतुल्यःसमानोयोस्मीधवस्तस्मा२
त्सावात्।वेदन्योपिराजावज्रमयःस्यात्तदातमपिरेखाकर्षणेनगणयेद्विधिःपरंतदासावज्रंस्वटिकांत्यजतिस्मतत्याज।अर्थमवगम्यते।साखटिकातेनविधिनाऽत्याजीद्सो२
यंप्रत्यक्षोपलस्यमानःउत्खाताचलोहिमाद्रिरवनीपीठेसुमंडलेवर्तते।सचहिमाद्रिर्विधिमुक्तास्वटिकेवेति॥९७॥धत्तेनायकरामतावकयशोरामेत्राजांकेमरुद्धाद्दे२
स्वर्गगजेंद्रेफणिपतौवाएणांदृषंसेनरुधिं।अन्येषांउत्तदंबरेतदहितेतद्यंजनेतन्मदेतकंठेचतदीक्षणेतदलकेतत्सोथकेतत्पथे॥९८॥॥व्याख्या॥हेनायकस्त्वामित्र
हेरामतावकयशःतावकत्वदीयंयशस्तावकयशःरामेबलतेऽरुधिंशोसाप्रकर्षंधत्ते।यतोयशसःश्वेतत्वात्तामस्यचश्वेतत्वादतद्र्यंकल्पनेति।तथात्राजांकेचंद्रेरु
धिंधत्तेतथास्वर्गगजेंद्रेवणेरुधिंधत्ते।तथाहरेशंभोरुधिंधत्तेतथाफणिपतौनागेधिंधत्तेतथावाएंमरुत्स्वांरुधिंधत्तेतथावृषेऽनुडुहिरुधिंधत्ते।तस्यापिश्वेतत्वात्त२
थासेनक्षत्रेरुधिंधत्तेमर्वेषामप्येषांश्वेतत्वादि।अथोक्तविपर्यपेणाह।अन्येषांत्वदरिणांयशःतदंबरेतस्यरामस्यांबरंनीलंवस्त्रंतस्मिन्रुधिंधत्ते।यतोवैरिणामकी२
र्तेःश्लक्ष्णत्वमतस्तदंबरंरुधिंधत्तेइत्युक्तं।तथातदहितस्यत्राजांकस्यादितोवैरीराजस्तस्यश्लक्ष्णत्वादतस्तस्मिन्रुधिंधत्ते।तथातद्यंजेऽञ्जेःअवमःव्यंजनंमषतिलका
दितस्मिन्त्रयतोश्वस्यव्यंजनानिस्मरादीनिश्लक्ष्णानिसंत्यस्तत्रुधिंधत्ते।तथातन्मदेतस्यस्वर्गगजस्ययोमदस्तस्मिन्रुधिंधत्तेतथातत्कंठेतस्यहरस्यकंठस्तत्कंठ
स्तस्मिन्त्रयतःकालकूटस्यश्लक्ष्णत्वंतोर्गलस्यश्लक्ष्णत्वमतस्तत्रुधिंधत्ते।तथातदीक्षणेतस्यत्रोवादेःईक्षणेनेत्रेतदीक्षणेरुधिंधत्ते।यतस्त्रीणांहिनेत्रयोःश्लक्ष्णत्वादि ति।
तथातदलकेतस्यावाएंश्लकेकेत्रोरुधिंधत्ते।तथातस्यदक्षस्यप्रोथकेनासापुटेश्वेतस्यापिदृषस्यनासिकायाःश्लक्ष्णत्वात्तथातत्पथेतस्यसस्यनक्षत्रस्यपंथाःमा
र्गस्तत्पथश्चाकाशस्तस्मिन्रुधिंधत्ते।आकाशेपिनीलत्ववलोकनात्।ऊरुकद्रूरश्वःपथामनक्षेएषांअप्रत्ययःस्यात्सामांतइति।एतावतात्रत्रयाणांसमबंधवलि
तंपरेषामयशसांरूपमेलितमितिसारः॥९९॥॥श्रीमन्नायकरामस्यदेवतःपाणौहस्तेपाणंरणेदृष्ट्वायद्यदन्यरिद्विषंतुजांतन्नमाकर्ण्यश्चजेवेयपथुरंधनानय
नयोर्वक्रेरणंन्यूयमीनीतिश्चेतभिवाचिसंस्कृतिकथाहस्तद्वयंमस्तके॥१००॥॥व्याख्या॥हेश्रीमन्नायकरामकरणेसंग्रामेमत्तवतःपाणौहस्तेचापंस्वकंदृष्ट्वा२

अरिद्विषंतुजांवैरिराजानांयद्यस्तत्श्रुत्वा।ततस्तमाकर्ण्यश्रुत्वा।अंगेवेपथुःकंपोभवत्।तथानयनयोरंधतातमोध्यंभवत्।वक्त्रेचपाणंदृष्ट्वाअंधाइवजाताःनकिंचदवि
लोकयंतिस्मेत्यर्थः।तथावक्त्रेव्रणमभूत्।यदाकातरैःशूरांतैर्मुखेव्रणोपादानंक्रियतेतदातेगोवतश्चव्रणंअबध्नात्सवंतितथातेषांचेतसिचित्तेभूयसीबकीत्तिर्नयंत्रभू
त्।तथातेषांवाचिवाणांसंस्कृतेः।कथाभूत्।यथाचहेरामचंद्रजपालोस्मात्पाहीत्येवंस्कृतिमकार्षुःतथातेषांहस्तद्वयंप्रणामार्थंविरचितंमुक्तलितपाणियुगंम
स्तकेऽभूदितिसर्वेवैरिणोत्वत्करेचपाणंदृष्ट्वात्यक्तमानाःशिरसिप्रणमांजलिंविधायत्वदंघ्रियोर्निपेतुरित्यर्थः॥१००॥करकंपितखड्गयष्टिनीमेरणसन्नाहितरामना२
थवीरः।अरिभूत्सदमर्त्यसुंदरीणांवदनेत्वदक्षिणवामलोचनानि॥१००॥॥व्याख्या॥॥रणसन्नाहितरामनाथवीरेरणेमयामेसन्नाहितःकवचितोयोरामना२
थवीरःरामचंद्रसुसदृक्षस्तस्मिन्॥करकंपितखड्गयष्टिनीमे।करेणकंपितोऽतस्तोत्रकारंत्राकंपितायाखड्गयष्टिस्तयानीमेरौद्रेजातेमति।अरिभूत्सदमर्त्यसुंदरीणं।अरिभूत्
तोवैरिराजास्तथाअमर्त्यादेवास्तेषांयाःसुंदर्यःस्त्रियस्तासांअरिभूत्सदमर्त्यसुंदरीणांवदक्षिणवामलोचनानिअचलन्अस्फुरन्।वैरिराजस्त्रीणांदक्षिणेक्षणस्फुरणफलं
यद्यन्नीरोगेणशमेणहताःतथाअमर्त्यसुंदरीणांवामेक्षणफलंयद्यत्तेवैरिणोदैत्याहताइतिसावः॥१०१॥श्लोकद्वयादृष्टरसनाकल्पेनपाणेत्वमा।श्रीमन्नाय
करामचंद्रसवतःप्रत्यर्थिनांवेश्मसुगादृंतेसहसालुलायचमरीशार्दूलशाखावरीरुरोयद्यश्वृगालकोलशालसत्त्वूकसिंह्यादयः॥१०२॥॥व्याख्या॥श्रीश्रीमन्नाय
करामचंद्रसवतःप्रत्यर्थिनांवेश्मसुगादृंतेसहसालुलायचमरीशार्दूलशाखावरीरुरोयद्यश्वृगालकोलशालसत्त्वूकसिंह्यादयः।लुलायाश्चमहिषाश्चचमर्यश्चशार्दूलाश्चचित्रकाश्चशाखावर्य
श्चवानर्यःरुरोसिंघराक्षमाःयद्याश्चश्वृगालाश्चकोष्टारःकोलाश्चश्वूकराःशालसत्त्वेनश्चशाल्यकाःसत्त्वूकाश्चऋक्षाःसिंह्याश्चशबराःतेलुलायचमरीशार्दूलशाखा
वरीरुरोयद्यश्वृगालकोलशालसत्त्वूकसिंह्यास्तदादयस्तत्सदृक्षत्वयःगादृंतेत्वेच्छयाविलोमनंऊर्वतोगादृंविलोमने।तद्भयाणांश्वत्वेनवनचरतिश्चांतत्रप्रवेशस्या
निवार्यत्वादितिसावः॥१०२॥गंभीरोपिमसात्तत्त्वंनिमसात्पद्मावलीवाश्रमात्कीरःपंजरमात्मनोविहरमात्कंठोविवेकल्पमात्त्रासनरामचक्रवरेणत्व२

तःप्रत्यर्थिवामभुवांकोदंडेपरिवेषणाजिविजयश्रीसाधनेयोधने॥१७३॥ ॥व्याख्या॥हेरामचमूवरेण्यचमूभुसेनासुवरेण्यःप्रधानश्चमूवरेण्यस्तस्यसंबोधनंहेचमूवरेण्ययोध
नेरणेवनस्तवकोदंडेधनुषिपरिवेषणाजिपरिवेषोमंडलाकारणंधनुर्मंडलाकर्षणंतस्मिन्यद्वातेमतिआकर्णांतमाकर्षणेनऊर्ध्वंकृत्वानाप्रेसंतीत्यर्थः।प्र
त्यर्थिवामभुवांवैरिस्त्रीणांगंडोपांडिमसात्त्रासात्पांडोस्तीवःपांडिमाऊर्ध्वोगंडोपांडिम्नासंपद्यतेइतिपांडिमसात्तथातासांतनूस्तनिमसात्त्रासीत्।तनोःस्तनस्य
सावस्तनिमाऊर्ध्वात्तनूःशरीरंतनिम्नाऊर्ध्वेनसंपद्यतइतितनिमसात्तथातासांपद्मावलीपद्माणिनेत्रशोभाणितेषामावलीश्रेणिर्बाष्पसदासीत्ऊर्ध्वात्पद्मावली
बाष्पभश्रूसंपद्यतइतिबाष्पसात्।अत्रसर्वत्रविनाषासातिकाक्ष्मेविधयेसतिप्रत्ययोवार्थेसकल्पइतितथातासांकीरःशुकःपंजरसासज्जराधीनश्रासीत्तथातां
सामनोपिहरसात्तद्वराधीनमासीत्तथांचुरांचुरितिध्याननमकोषीदितिसावः।अत्रतद्धीनवचनेतदधीनश्चार्थसंनिःस्यात्संपदाऊर्ध्वस्तिर्योगेतथातसांकंठः
कैवल्यमात्रासीत्कैवलस्यनावःकैवल्यंनिरासरणंवंऊर्ध्वोपिकंठःकैवल्येनसंपद्यतेइतिकैवल्यमात्रएतेविशेषाःप्रत्यर्थिस्त्रीणामासन्नितिबभूवुःअत्रआस
न्नितिबऊवचनंसर्वापेक्षयाअन्यथाएकवचनंविवचनानुरोधेनतर्गतंमाद्यपेक्षयायथोचितंसर्वत्रक्रियायोजनाच्चयमेवविधेयेति।किंविशिष्टेधनेविजयश्रीसा
धनेविजयश्रियाविजयलक्ष्मीःसाधनंकारणंतस्मिन्श्रीसाधनेयोधनेइत्यत्रयद्यपिहैमामरकोषयोःसमरनिधायामाइमहिनएवयोधनशब्दोस्तिमहाकविप्र
योगात्तंबुद्धियांबंधुजनोजुहावेत्यादिवद्दर्शनाज्ञायायोधनशब्दस्ययोगोपिनऽदुष्टः॥१७३॥साधर्म्येणकर्थंगृहंत्रयमुनावेणीहलिनीचते।श्रीमद्रामचमूवरेण्यसवतो
वाग्ब्रह्मसिद्धांतिनःनाऊर्ध्वंहलिनानकालियवशात्क्रूरांनधाराजडोनछायाजनितांनवक्रबंऊलानत्राऊर्ध्वंगांकचित्॥१७४॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेश्रीमद्रामम
चमूवरेण्यसवतस्तवपाणौरवर्ऊर्ध्वंयमुनावेणीचयमुनाप्रवाहंचसाधर्म्येणसाम्येनतेवाग्ब्रह्मसिद्धांतिनःपंडिताःकथंगृणंतुकथंकथयंत्रायतोयमुनावेणीहलिनाबे
लिनऊर्ध्वंश्रीऊर्ध्वंसवतःऊर्ध्वपाणौतुहलिनाकर्षकेणबलेतिजनेनानाऊर्ध्वंअतःकसाम्यंतयोःतथायमुनावेणीतुकालियवशात्त्याकालियोनागविशेषस्तद्वशात्क्रू
रांयमुनांसवतःऊर्ध्वपाणौतुकालियवशान्नक्रूरांकिंतुस्वसावतएवक्रूरांतथायमुनावेणीनुधाराजडांधारायोजलप्रवाहेजलंयस्याःसाधाराजलातांमलयोरेकार

त्वाप्रेसवतःऊर्ध्वपाणौतुनधाराजडांधारायांअस्यथेंजडाजडाऊर्ध्वगधीरतांनयतस्मीस्लाधाराधरवाचूऊर्ध्वपाण्यादिनाययद्धक्रमनेकार्थेधारोकर्षेखड्गाद्यर्थेसैन्यार्थेवाजिनांगतौ।
जलादिपातेसंततत्यामिनिःतथायमुनावेणीतुछायाजनितांछायासूर्यस्यार्थात्यजनिताछायाजनितानांसवतःऊर्ध्वपाणौतुनछायाजनितांछायालोदमूलस्तयाजनिताउत्पा
ताबायाजनितानांनकिंतुसारगिरिमार्गितामित्यर्थः।तथायमुनावेणीतुऊर्ध्वंनसंगंपर्वतादौविषमस्थलेप्राप्तेसंगोयायासातांसवतःऊर्ध्वपाणौतुनक्वचित्प्राप्तसंगमंसर्वत्रजर
यिनीमित्यर्थः।अतोयमुनावेणीऊर्ध्वपाणेःकथंसाम्यंश्रुत्वंत्विति॥१७४॥देवत्वामसमानदाननिहितैरर्थैःहताथीऽतःत्रैलोक्यंफलनारंगुरुशिराःकल्प
द्रुमोनिंदतिटंकछेदनवेदनाविरमणंसंजातसौख्यस्थितिः।श्रीचीनवृत्तिर्तांगरोहणतयाश्रीरोहणःस्तौतिवा॥१७४॥ ॥व्याख्या॥हेदेवश्रीरामत्वामसमानदा
ननिहितैरर्थैरसमानदानायानुपमदानायनिहितान्यस्तात्रसमानदानानिहितास्तैरर्थैः।सुवर्णादिभिःस्तवार्थीऽतःत्रैलोक्यंस्तुतार्थीऽतंऽतःस्तुत्यस्त्रै
तंत्रैलोक्येनसतंकल्पद्रुमःफलनारंगुरुशिराःफलानांनारोगुरुर्वंफलनारस्तेनतंगुरुशिरोयस्यसफलनारंगुरुशिराःनंदतिनिंदांविधत्तेयतस्त्वयासर्वैर्थियाच
कायाचितार्थसफलीऽतताः।अतःकल्पद्रुमफलानांतछास्वाप्योनकेपिगृह्यालवस्तस्तछासुतानिफलानितथैवावतिष्ठंतिनकेपिगृह्णंतीत्यर्थः।अतोनिंदतिकल्प
द्रुमंत्वामेवंयथावदेरामवर्यैर्नमदाचरितंयेनफलग्राह्कास्तावत्फलनारंगुरशिरोएवाद्यापिवर्त्तऽतनिंदांविधत्तइतिसातथाचपुनःश्रीरोहणोरोहणाचलोगिरि
स्त्वांस्तौतिस्मावर्त्मयनिकयाश्राचीनवृत्तिर्तांगरोहणतयाश्राचीनवृत्तितानिपूर्वकालीनवृत्तयुक्तानियान्यंगानितेषांयोरोहणतयापुनरंगोऽवनातया।यतस्त्वद्दानास्त्वक्
र्थिनिःखनित्रैःऊर्ध्वातदंगस्तूनांरत्नानांमुखंवनाद्वृत्तिर्तांगवैसांप्रतंचतदसावासुनस्तान्यंगानिरुद्धंतीतिसावः।किंविशिष्टंकछेदनवेदनाविरमणात्त्यंकैःख
नित्रैःयच्छेदनंविदारणंतस्माद्वेदनातस्मायविरमणंनिवर्त्तनंतस्मात्संजातंसौख्यंस्थितिःसंजातासमुत्पन्नासौख्यस्थितिर्यस्मात्।यतस्त्वथासदासर्वेप्यर्थिनःसा
र्थीऽतास्तदानकोपिरोहणगिरस्त्रानिखनित्रैःखनतितंतस्तवेदनायाअसावाद्यसुखोरोहणस्त्वांस्तौतीतिसाकः॥१७६॥पातालेमंजुमूलंफणिपतिरसितःकीर्तिवल्लेस्तवेषा।स्थूलंकैलासशृंगंत्रिभुवनमिहमस्तोमुंडपःपांडुदंतःपंतीऽस्थूरदंतादलमतिरुचलाशारदचाणिशगस्तारःपुष्पाणिचंडःफलमिदममलंरामसत्रेऽनमन्ये॥१

७७॥ ॥व्याख्या॥हेरामराजेंद्रअहमेवंमन्येविचारयामि।यत्तवकीर्तिर्वल्लेःकीर्तिरूपावल्लिःकीर्तिर्वल्लिस्तस्याःकीर्तिवल्लेःपातालेफणपतिःशेषःमंजुमनोहरंमूलंवर्त्तते
अत्रितःसमंतात्तथायस्याकीर्तिवल्लेःकैलाशशैलोहिमाद्रिरेवास्कूणा।अवष्टंभदायीस्तंभः।तथायस्याःकीर्तिवल्लेर्गगनमाकाशं।उपरिमूढामंडपः।तथायस्याःकी
र्तिवल्लेर्दंतीद्रस्थूलदंताःदंतीद्राणांदिग्गजानांयेस्थूलादंताःपांडुदंडाःश्वेतयष्टिकाः।तस्यायस्याःकीर्तिवल्लेःशारंत्राणिशारदानिशरत्कालोद्भवानियान्यर्त्तूनि
घाःशारदस्त्राणि।अतुलादलततिःअतुलाअनुपमादलानांपत्राणांततिःश्रेणिर्दलततिः।तथायस्याःकीर्तिवल्लेःमाराःप्रधानाःसारापुष्पाणिकुसुमानि।तथायर
स्याःकीर्तिवल्लेश्चंद्रःकौमुदीपतिरिदममलंनिर्मलंफलंवर्त्ततइतिफलितार्थः॥७७॥परिहरतपरांगनानुषंगंबतयदिजीवितमस्तिवल्लसंवःहरिहरिणीदृशोनि
मित्तंदशदशकंधरमौलयोलुठंति॥७७॥॥व्याख्या॥॥हेजनाःयदिचेत्बतनिश्चितंखेदंयुष्माकंजीवितंप्राणवल्लसमस्तिप्रियंवर्त्तते।तदाह्यंपरांगनानुषंगंप
रिहरंतित्यजंतिरिक्तानांगनाःस्त्रियःपरांगनाःतासुअनुषंगःपरांगनानुषंगस्तं।परस्त्रीषुसंगंपरिहरत।परित्यजत।यस्मात्।परस्त्रीतिनाशेदशदशसंख्या द
शकंधरमौलयःदशकंधरस्यरावणस्यमौलयोदशकंधरमौलयोरावणमस्तकानि।हरिहरिणितिखेदेहरिणीदृशःस्त्रियाःप्रत्यक्षावाक्षीतायाःनिमित्तंलुठंतिधावंति।यद्यसो।
रावणःमतानुषंगंनाकरिष्यत्।तदाकथंरामस्तस्यमस्तकानिहरणेनीत्वबलविध्वंसंकृतवान्।।७७॥एकस्यमहान्दोषोगुणवतांविमलेकुलेलुठंतिपूर्वजाकीर्त्तिजा
ताजातागुणाधिकाः॥७७॥॥व्याख्या॥हेश्लाघ्यमित्रत्वंतोविमलेकुलेवंशेएकएवमहान्गुरुर्दोषःकंजकोयज्ञाद्याःसमुत्पन्नाःजाताःपुत्राःपूर्वजाःपूर्वेसमुत्पन्नाःये
राजानस्तेभ्योजायतइतिपूर्वजानांकीर्त्तिलुपतिपरिभूयतेतिअयंभावः।यतोगुणवतांकुलेनकोपिन्यूनगुणोजातःयःसमुत्पन्नःपूर्वेषूपतीनांगुणाधिकानांस्मारय
तिकिंतुसर्वेप्येतद्वंशमसमुत्पन्नाअनुजाताःपूर्वेभ्योपिगुणाधिकाजातःअतपूर्वजानांराज्ञांनस्मारयंतीत्यर्थः।यतोलोकेपिश्रेयमेवव्यवस्थाप्रवर्त्तते।युक्तंकेनचिज्ज्ञने
नसामान्यंवस्तुजात्याधिकंवस्तुयदादेवादाप्यतेतदाप्राथमिकंसामान्यंवस्तुतेननस्मृतिगोचरीक्रियते।समधिकगुणवस्तुविशेषलाभात्तथाश्रेष्ठेअपीतिभावः॥७
७॥रामः किंब्रुतेनकिंचिदपिचघाप्तःपयोधेस्तटंकस्मात्सांप्रतमेवमेवतदहोबंधुःकिमेनोनिधिःक्रीडानिःकिमसौनवेतिपुरुतोलंकापतिर्वर्त्तते।जानात्येव

बिभीषणोस्यनिकटेलंकेपदेस्थापितः॥ ॥व्याख्या॥ ॥रावणःअंगदंप्राह।हेअंगदसमःकिंब्रुतेइत्युक्तेअंगदःप्राह।नकिंचिदपिनकिमपिब्रूत्यंब्रुतइत्यर्थःचपुनः
पयोधेस्तटंकस्मात्कारणात्सांप्रतंप्राप्तइत्युक्तेएवमेवेति।इत्थमेवप्राप्तःपुनरहरावणः।अहोइतिआश्चर्येतकिंअंभोनिधिःसमुद्रोबद्धः।केनकारणेनरामेणसेतुबंधेन
समुद्रोबद्धः।इत्युक्तेअंगदःप्राह।क्रीडासिःकेलीसिर्बद्धः।इत्युनराहरावणःअसौरामःकिंनवेत्तिनजानाति।यत्सुरतोयंलंकापतीरावणोवर्त्ततेइत्युक्तेअंगदःप्राह।
जानात्येवयंपदेलंकाराज्येस्थापितोबिभीषणोवर्त्ततइति।अयमर्थः।त्वामसंतमिवजानाति।त्वत्सदृशेवध्यव्यवस्थापितंबिभीषणमेवलंकाधिपतिंजानातीतिभावः।।
१११॥बंगाःकेमीपतंगाःस्फरकरिटघटाःकिंकलिंगाःक्रूरंगास्तेलिंगास्यक्तलिंगास्त्वयिचलतिरणेद्रोणिमंगानिरंगाःशोकेलंकेश्वरेतिद्रुपचितचमूचक्रमो
द्भूतधूली धारांजानातिवारांनिधिनिहतमहासेतुमास्कंदहेतुं॥११२॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरामत्वयिरणद्रोणिंयुरुस्तंमिचलतिसतिअमीबंगाःवंगदेशोद्भवाराजानः
केकिमोनिंदार्थेवादकिंविकराःस्त्यर्थः।एवमग्रतोपिकिमर्थंवमेयःकिंविशिष्टाःबंगाःपतंगाःशलभप्रायाःसन्नवज्ञीत्यापतंतोनीचैस्संवंतोगर्हंतीतिव्युत्पत्तेःपुनःकिं
विशिष्टाःस्फुरत्कटकरिटघटाःकरटिनांहस्तिनांघटायेषांतेस्फुरत्कटकरिटघटाःतथाकलिंगाःकलिंगदेशोद्भवाराजानःकिंविशिष्टाःक्रूरंगाःहरिणप्रायाःअस
मत्त्वमाश्रयत्वात्तथातैलिंगास्तिलिंगदेशोद्भवानृपाःके।किंविशिष्टाःत्यक्तलिंगाःक्लीवाःतथाअंगाःअंगदेशोद्भवाराजानःके।किंविशिष्टाःनिरंगाःनिर्गता
निरंगानिशब्दसाधनानिहस्त्यश्वादीनियेभ्यस्तेनिरंगाःअत्रसर्वत्रजनपदशब्दात्क्षत्रियादञ्जनपदशब्दाक्षत्रियवाचिनोऽपत्येइञ्स्मात्पांचालाःवैदेहाःअं
गाःवंगाःतेतद्राजातेभ्योदयस्तद्राजसंज्ञाःसुःबक्रुबेत्तद्राजस्येतिलुक्पंचालादिदेशाअंगावंगाइत्यादिवस्त्वाधनाविधेयेति।अहमेवंरीतेआज्ञातामन्येरा
जानःलंकेश्वरेपिरावणेपित्वद्भुपचितचमूक्रमोद्भूतधूलीधारांतवद्भपविताघुष्टायाचमूःसेनातस्याश्चक्रमेणगमनेनद्भूताउत्थिताया धूली।तस्यायाधारांप्रवाह
स्त्वांआस्कंदहेतुं।धाटीनिदानंजातितथान्येनापिराज्ञावैरिराजंप्रत्यागच्छतारात्रिवाहोदीयतेतथात्वत्सेनासंमर्दोत्थितधूलिःत्वांस्कंदहेतुरिववर्त्ततीकिंविशिष्टो
वारांनिधिनिहतमहासेतुंवारांनिधौसमुद्रेनिहत्योन्यस्तोमहासेतुर्ययासातांयतस्त्वद्भूचंक्रमेणएतावतीधूलिरुत्थितायेयासमुद्रेपिसेतुर्बद्धइतिभावः॥११२॥

र्वंचेक्कल्पतरुर्वयंसुमनसस्त्वंचेसुधात्माकलाःसंपूर्णंवयमीश्वरोयदिसवान्त्स्वच्छाविन्नतिर्वयं।संपूर्णकमलाकरोयदिसवान्श्रीराजहंसावयं।श्वामिष्टंशृणुरामचंद्रनृ
पतेकिंकिंनतेंगंवयं॥११३॥ ॥व्याख्या॥ हेरामचंद्रनृपतेश्वामिन्त्वंशृणुवयंतेतवकिंकिंनअंगंनअवयवःअथतदेवाह।हेदेववेत्यदिचेरामःकल्पतरुःकल्पवृक्षः तर्हिवयंसुमनमःपुष्पाणिकल्पतरोरवयवस्तवाभूतत्वात्सुमनसोतथाहेराम।चेयदित्वंसुधर्मात्माचंद्रःतर्हिवयंकलाःसंपूर्णश्चंद्रस्यावयवस्तवाकलानांतथात्व
त्वंरामोयदीश्वरश्चंसुस्तदावयंस्वच्छानिर्मलाविन्नतिर्नम्रईश्वरांगावयवस्तवाज्ञप्तयःतथात्वंचेत्वंयदिसंपूर्णकमलाकरःतर्हिवयंश्रीराजहंसाःयतःक
मलाकरस्यराजहंसाअवयवस्तानिर्गतत्वंगत्वमस्माकंयथातथाजायतइत्यर्थः॥११३॥एवंकलीलताविन्नूषणमभूत्रागाकयंनागराट्। कंठेस्थालुलितंसुरेश्वरसरि
न्मुक्तालताईतथा।अंकौनूपरमिंदुमंडलमभूत्तन्नसमंवांपरस्त्रीसावयहिलेवयाचतितरांश्रीरामकीर्तिस्तव॥११४॥ ॥व्याख्या॥ हेश्रीरामतवकीर्तिःस्त्रीसाव
यहिलेवस्त्रियोसावश्चित्तविकारस्तेनयहिलास्त्रीसावयहिलाइत्युत्प्रेक्षायांयतउक्तं।हावोमुखविकारःस्यात्भावश्चित्तसमुद्भवः।विलासोनेत्रजोज्ञेयोवि
भ्रमोभ्रूयुगांतरे॥१॥इतिवांरामंतत्तस्मंभूषणंयाचतितरांअतिशयेनयाचनीत्यर्थः।किंतत्तद्भूषणमित्याह।नागराट्शेषःएकंकलीलताविन्नूषणंनागाकयं
अभूत्॥अतस्तस्मंपरंकलीलताविन्नूषणंयाचतितरांतथाहेरामकंठेसुरेश्वरसरिद्गंगामुक्तालतार्हंलुलितंस्यादतःपरंअन्यत्तस्मंमुक्तालतार्हंयाचतित
रांतथाहेरामममभ्रूयुगेचरणेइंदुमंडलंनूपरंउलाकोटिभूत्॥अतअस्मंपरमन्यत्नूपरंयाचतितरांयाचतितरामितियावृत्त्याचने।तरतमौघःएतौघसं
ज्ञौसः किमेतदव्ययथादामूढप्रकर्षइतिआमुःस्यात्॥११४॥कामंत्यःद्वीपतःकोमलांगुलिभिःकैःसदर्भस्थलीःपादैःकल्पितयावकैरिवपतद्भाष्पा
बुधौताननाःनीतास्तैर्करावलंबितकरास्तच्छत्रुनार्योधुनादावाग्निंपरितोभ्रमंतिपुनरप्युद्यद्विवाहाइव॥११५॥ ॥व्याख्या॥ ।हेरामबच्छत्रुनार्यःवृहद्रि
क्षियःपुनरप्युद्यद्विवाहाइवप्रत्यग्रोद्वाहाइवधुनाधुनापरितःसमंतात्दावाग्निंभ्रमंतियथाचक्षियःविवाहंकुर्वत्यःअग्निंप्रदक्षिणीकुर्वंत्यस्तथा
मात्रापिपुनर्विवाहसाधर्म्यविशेषणेःप्राह्किंकुर्वंत्यस्तच्छत्रुनार्यःपादैश्चरणैःस्थलासदर्भाःस्थलीःक्रामंत्यःलंघमानाःकिंविशिष्टैःपादैःहृतकोमलांगुलि

गलक्तकैःहृतात्दर्भीयसंयोगोत्यन्नत्र णात्कोमलांगुलिषुगलद्वत्तद्रक्तरक्तैरुधिरंयेषुतेतैःअत्रेदृशेपादैःकिंविशिष्टैःविकल्पितयावकैरिवकल्पितोरुवि
तोयावकोलक्तकोयेषुतेतैःअन्याअपिकन्याविवाहंविदधतःपादैषुकल्पितयावकानवंतिनतथाइमाअपिकिंविशिष्टाःवृत्रघ्नशत्रुनार्यःपतद्बाष्पौबुधौताननाःप
तंतिनिर्गछंतिविरहवेगात्यानिबाष्पाबूनिअश्रूजलानितैर्धौतंक्षालितंआननंमुखंयासांतास्तथाअन्याअपिविवाहंकुर्वंतःआननंपानीयेनक्षालयंतितथाइमा
अपिपुनःकिंविशिष्टाःनीतास्त्रस्ताःसत्यःसदृकरावलंबितकराःसदृकरान्स्वपतिपाणीन्यःअवलंबिताःआश्रिताःकरैःहस्तायासिन्नाःअन्याअपिविवाहंविदधा
नाःस्वपाणिभिःहस्तासदृपाणीनवलंबंतेतथात्वत्सदृशमस्माकंयथातथाजायतइत्यर्थः॥११५॥स्नाताःप्राहृषिवारिवाहसलिलैःसंरूढदूर्वांकुरव्याजेनात्तरु
ग्णःप्रणालसलिलैर्दत्त्वानिवापांजलीन्यदासादात्स्वविधिषांपरिपतत्कुशस्थंडिलात्।कुर्वंतिप्रतिवासरंद्विजपतिंप्रेतायपिंडक्रियां॥११६॥ ॥व्याख्या॥ ।
हेरामतवविधिषांवैरिणांप्रसादगृहाणिप्रतिवासरंप्रतिदिनंनिजपतिंप्रेतायनिजःस्वकीयोयःपतिस्तामीएवप्रेतःप्रेतीस्तूतःतस्मैतत्पतेरामेणहतत्वात्।अतः
परामृतंयप्राप्तायेत्यर्थःपिंडक्रियांपिंडप्रदानंकुर्वंति।कस्मात्।परिपतत्कुशस्थंडिलात्परिपतंतःकुशस्थानितिस्थायेपिंडाःसौधादिकास्तेषांछलात्मि
षात्परिपतत्कुशस्थंडिलात्त्रन्येद्विजाःस्वपितृस्यःप्रेतीस्तेस्यःप्रतिवत्सरंश्राद्धेषुपिंडक्रियांकुर्वंतिइमेप्रमादात्कृप्रतिदिनंपिंडप्रदानंकुर्वंतेइतिविशे
षःकिंहत्वाप्रणालसलिलैर्निवापांजलीन्यदत्वानिवापःपितृतर्पणंद्विजाअपिनिवापांजलीभूयत्वापिंडंप्रयछंतिपितृस्यःतथाअमीअपिकिंविशिष्टाःप्रतिदृषिका
लेवरिवाहसलिलैर्मेघपानीयैःस्नाताःपुनःकिंविशिष्टाःसंरूढदूर्वांकुरव्याजेनात्तरुग्णाःसंरूढाःप्रत्यग्रोत्पन्नायेदूर्वांकुरास्तेषांव्याजेनछलेनआत्तरुग्णाः
करेगृहीतदर्भाःअन्येपिद्विजाश्राद्धेप्राक्स्नानंकृत्वापश्चात्पाणौगृहीतदर्भाःपिंडक्रियांकुर्वंतितथाअमीइतिनावः॥ ॥सं११६॥ ॥संहृतेरणतूर्यसैरवरवेकायेन
तेकुंधुकुक्षुधाकुक्षितेभमौनतदसुंसेहेत्यागःक्वचित्।स्वंकोशस्थलमत्यजद्वलितवान्दृष्टंपरेषांचतंदेवस्यौकसिहंततबुवंतयस्वाऽऽनम्रदृष्टयातया॥११७॥ ॥
॥व्याख्या॥ ।हेसमरणतूर्यसैरवरवैरेणसंग्रामेयतूर्यस्यसैरवोरौद्रोरवःशब्दोरणतूर्यसैरवस्तस्मिन्संहृतेसतिजातेसतितवकायेशरीरेयुद्धोधुक्षितेरणार्थं

मुच्चसितेयकंचुकोवारवणोनमभौनमातिस्मसाऽमातेऽतिधातोःप्रयोगः। यत्तदोर्नित्यसंबंधात्तदितितत्र तत्माद्धेतोरसुंकचुकंसन्नपाणेःनक्वचित्सेहेनक्वचि
द्वन्नमेअपतत्रा सद्दनफलमाह। मन्नपाणइत्यमर्षात्स्वंकोशान्खलंनिजंपत्राकारखंडनं। अत्यजत्तत्याज। चपुनःपरेषांशत्रूणांदृष्टंतंकंचुकंदलितवान्विदरि
तवान्भुनःहेदेवहेतइतिखेदेतद्भुवतयस्तेषांशत्रूणांभुवतयस्त्रियःस्त्रीकुसित्वावासनवनेतयावृत्त्याऽतितथाचरामेणप्राक्स्वंकंचुकःपरित्यक्तस्तत्तस्मादमर्षा
त्तरामस्नपाणेस्वंकोशमत्यजत्ततोप्यसन्नत्तरिः। अनेनरामकृपाणेनकंपरित्याजितास्मद्विषयंपतिव्रतत्वात्कथंकंचुकभंगिकर्म्मा। इतिनयावृत्त्यागतानुग
तरूपयातंकंचुकंअसत्यजुः। उक्तशत्यागेऽतिधातोःप्रयोगः॥११७॥ एतस्मिन्विजनेवनेनतुतरुछन्नावकाशेसुखंतिष्ठामीतितवद्विषामधिपतिर्यीवद्वि
धत्तेधृतिंतावत्तत्रनिपातितंतुविसवन्नामांकमेत्यहंदृष्ट्वाकेशरिणःकरंकमसमत्रासोमुक्तमूर्छनि॥११८॥ ॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरामतद्विषामधिपतिर्वैरि
राजः एतस्मिन्विजनेजनरहितेअतनुतरुछन्नावकाशेअतनवोरुक्षायेतरवोवृक्षास्तैःछन्नःआच्छादितःअवकाशोदिग्विदिशोरंतरंयस्मिन्तत्तस्मिन्व
वनेसुखंयथास्यात्तथायावत्तिष्ठामीतिस्वास्थ्यंयथावैतावंतंकालंरामवैरिव्याहृतस्तापिस्तूतिंजापाअथैतस्मिन्वनेखिन्नःसंस्तरुतलेसुखंकालंगम
यिष्यामीति। ध्रुतिंसंतोषंविधत्ते। तावत्तदैवात्तत्रवनेतुविष्ट्यानिपातितसवन्नामांकमेत्यहं। रामनामांकितशास्त्रविशेषव्यहतकेशरिणःसिंहस्यके
रंकमस्थिपंजरंदृष्ट्वासमत्रासः। असमः अत्यलस्त्रासोत्तर्यस्यसईदृग्विधःमन्मुक्तवीरंदृष्ट्वेतिमूर्छीप्राप्तोतिअत्रयावत्पुरानिपातयोर्जट्। आसांनिपातानां
योगेनविष्यत्कालेधातोर्लट्स्यादितियावद्योगेत्स्यामीत्यर्थेतिष्ठामिइतिलट्रूपं ॥११८॥ एतद्धारितोनिवृत्यसद्दासान्मुयःसभालोकयेत्रर्क्षत्रंघितदेहर
लीतरलितःकोणेतुदत्वादृशंगत्वाकिंचदथायतोबहिरथस्थित्वाचलत्कंधरेविश्रब्धसवनेवैरिवासवनेशृगालःसुखं॥११९॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरामतववैर
रिवासवनेशृगालःक्रोष्टाविश्रब्धोविश्वस्तःमन्मुखंयथास्यात्तथाशेतिस्वपितिकिंत्ववाकिंकुर्वन्द्वारिवासगृहस्यद्वारेत्यागत्यततःपश्चान्मद्वासपरि
दिनिवृत्यपश्चाद्वलिबान्मुयःसिंहावलोकनन्यायेनद्वारंसमालोकयन्ततोद्वारमवलोक्यअंतःप्रविष्टःमन्मुक्तर्क्षंघितदेहलीतरलितःअर्द्धोल्लंघि

तदेहलीतरलितःअर्द्धोल्लंघिताअतिक्रांताद्यादेहलीतस्यांतरलितःकंपितोमकश्चिदितोनिर्गत्यमांहन्मादितित्रस्तमनस्कस्ततोपिकिंत्ववाकोणेगृहस्य
श्रेष्ठेदृष्टंशंदृष्टिंदत्वा। पुनःकिंत्ववाश्रेयस्यानंतर्येश्रयतःगृहस्यमध्येकिंचिदुत्वाश्रयतोपिनात्यावहिःस्थित्वाभृत्वाद्विर्गमनेनकिंचित्कालंकमपिप्रतीक्षि
माणइत्वावस्थाप्यचलत्कंधरःचलंतीकंधरायस्यासौवाअस्येतिचलत्कंधरःतत्राविद्यमानंमानुषंकमप्यनवलोक्यहर्षोत्कर्षेणचालितग्रीवःसद्मगतागतंप्र
योगेणअसद्यःमन्मुखंतवारिसदनेशृगालःशेतेइति॥११९॥यातीतःपांथपंथाःव्रजतिनतुकथंस्त्रावरंवर्त्ममुग्धामार्यंइच्छामिइच्छसिंतमिदमिहतेविस्मि
तेवीक्ष्यनेत्रेअश्रांतंभूत्वेतश्चनिपतितवचश्चित्रमित्यंवचोनिर्दिशंतेदावमुग्धाःपथिपथिकविटैस्त्वद्विधादेवनार्यः॥१२०॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेदेवत्वद्विधा
स्त्वद्रिपोर्नार्यःस्त्रियःपथिमार्यंपथिकविटैःपांथपत्नवकैःइत्थंअमुनाप्रकारेणवचोनिःछलवाणिमिदृशंतकिंविशिष्टानार्यःदावमुग्धाःदावेवनेमुग्धाःमोहीनव
नांयःदावमुग्धाःअथतःकथंतेदृशंतेइतितदाहःहेपांथपथिकइतःस्थलात्अयंपंथामार्गोयात्यसुकंग्राममित्यहं। इतिताभिःदृष्टेतिपथिकःप्राहदेमुग्धेन्वि
तिवितर्केस्त्रावरंवर्त्ममार्गःकथंव्रजतियत्त्वयोक्तंइतःपंथायातितत्रस्त्रावरत्वंतथागमनंकथंघटते। पुनराहःमुग्धानामीतरेणरेपांथनाहंवांप्रतिपंथानंइच्छामि
किंत्वमार्गंइच्छामिइत्युक्तेपथिकवाहःहेमुग्धेइच्छइहवनेतववनेत्रेवीक्ष्यदृष्ट्वाविस्मितंइदंमार्गेमृगाणांसमूहोमार्गंवर्त्ततेततःकिंइच्छमीत्येवंवाक्यछलेनव्याहृतोपु
नराहःमुग्धाहेपांथनाहंमार्गंइच्छामिकिंत्वश्रेयानंइच्छामिनार्किंबूरित्वदविचित्रमाश्चर्यमेतत्यत्त्वंश्रेयनधनिवचोसवितथंतोधानंशास्त्रेषुस्त्रीरहितंश्रद्धानंवचःकथं
स्यादिति। इत्थंवचोनिःपथिपथिकविटैस्त्वद्रिपुस्त्रियोदृश्यंतइति॥१२०॥ अथखलुविषमःपुरुषतानां विगर्हितंदुश्चरितकर्म्मणांविपाकः। क
इत्थंलमकलंकमायताक्षाःकचरजनीचरसंगमापवादः॥१२१॥ ॥व्याख्या॥ अथतिकोमलांगनेखलुनिश्चितंदुश्चरितेषुजीवेषुपुरुषतानांपूर्वजन्मविहितानांकर्म्म
णांमथोदुश्चरितानांविषमोविपाकःविरूपतिनवतिउद्यतइत्यर्थः। अथपुरुषतत्कर्मणांविपाकमाविःकुर्वन्नाहः। नुइतिवितर्केआयताक्षायतेविस्तीर्णेअक्षिणीनेत्रेय
स्याःसाआयताक्षीतस्याःसीतायाःबकुलीमलकालोःसांगात्यविषचूषिकौशदिस्यश्चेतिडीषू। अकलंकंनिःकलंकंइत्थंकचपुनारजनीचरसंगमापवादोरजनीच

MEMORIAL

रस्यराक्षसस्यअर्थीरावणस्ययसंगमः संयोगस्तस्यअपवादःआख्याघाकः अत्रउत्सवपिकृशादौसीतायारावणसंगतेश्चांतसंगतिर्व्यंजकोज्ञेयाविति॥
१२१॥अथिरखलु विषमःदुरात्मनांविगतिर्जंतुषु कर्म्मणांविपाकःदरशिरसिरांसियानिरेजुर्दरिहरितानिलुलुंतिगृध्रपादैः॥१२२॥सर्वत्रव्याख्यादेवायानिशिरांसिम
स्तिकानिरावणस्येतिनोषःइजार्थंनिहितानिहरशिरसि [illegible] रांसुमस्तकेरेजुःशुशुभिरेतानिशिरांसिदरिहरीतिखेदार
र्थंव्यंगृध्रपादैर्गृध्रचरणैर्लुलुंतिकोसावःरामबाणोनरावणस्यछिन्नानिशिरांसिभूमौनिपेतुस्ततोगृध्रचरणैरितिमत्तोलोलंतइति॥१२३॥अथिरखलु विषमःदुरात्म
तांनांविगतिर्जंतुषु कर्म्मणांविपाकःकचनजनकाधिराजपुत्रीकचदशकंधरमंदिरेनिवासः॥१२३॥अर्हंत्याख्यास्यामेवनचिंतिचिंतकैर्जनकाधिराजपु
त्रीसीताकदशकंधरमंदिरेरावणगृहेनिवासःक्व॥१२३॥अर्हंत्याख्यास्यामेवनचिंतिचिंतकैर्जनकाधिराजपुत्रीसीताकदशकंधरमंदिरेरावणगृहेनिवा
सःक्व॥१२३॥वत्सारक्षप्रचंडधननिधनितारातिवीरातिरेकक्रीडकीलालकल्पावलिसिरत्नसनसंदमाकंदमुर्वीदेवोलिस्रंसनासक्षुज्जगज्जर्तुरसनर्तु रेनां
तेनामंमूर्द्धिरत्नद्युतिनमिमिषतःशोभतेशौभवः॥१२४॥ ॥व्याख्या॥हेदेवोलिस्रंसनासक्षुजदेवोलिस्रंसोवज्रस्तंभस्तस्यदक्षास्तंभेदेदीप्यमानौसुजौबाहूक्षयस्यसनस्य
संबोधनंक्रियते।हेदेवोलिस्रंसनासक्षुजयतोदोर्नित्यंसिसंबंधात्येनकारणेनउर्वीद्रभिश्राकंदंकंदंमर्यादीकृत्यआकंदंवत्सारक्षप्रचंडधननिधनितारातिवी
रातिरेकक्रीडकीलालकल्पावलिसिःक्षयाशमेणप्रारब्धप्रचंडैरौद्रंयत्सधनंसंग्रामस्तेननिधनिताःविनासंप्राप्तायेअरातिवीराःवैरिसुभटास्तेस्यःअतिरेकेण
आधिक्येनक्रीडंतीखेलंतीयाकीलालकल्पास्रुधिरनद्यीतस्याआवलयश्रेण्यस्तासांसिःस्यंदंश्रवणंक्षरणमित्यर्थः।अलंतत्।आपकोसावःयदावयावैरिणो
हतास्तदातेषांरुधिरंभूमितलेगतमित्यर्थः।तेनकारणेनसुजगज्जर्तुःसुजगज्जगतःपातालोकस्यनर्त्तनस्त्वंशेषोसिभूमिमस्तकेरत्नद्युतिनमिमिषतःशो
षाहिशिरःस्थितकांतमणिसमूहच्छलेनअयंशोणिभावःशोणवर्णरक्तवंतइत्यर्थः सशोभतेअत्रनिर्गतएवतस्थिरोरत्नस्यरक्तवर्त्तमानेपिकविनिरूपितेस्मृते
किंरामहतवैरिरुधिरसंपर्कीदिवमणेरक्तत्वमस्तीतिभावः।किंविशिष्टस्यएनांदक्षीनर्त्तुरसमंताद्धारकस्य॥१२४॥देववद्विजयेतुरंगखुरघ्राततक्षतक्ष्मात

लप्रोक्षतेरजसःपरागपटलेदिग्यचक्रमाक्रामति।अक्ष्णांपंक्तिरजानिनिंदतिनिजांदृग्द्वयींनिंदति।स्वांनिंदत्यनिमेषतांपरिपतद्बाष्पांबुधारोदरिः॥१२५॥
॥व्याख्या॥॥देववद्विजयेतवविजयेदिग्यात्रायांप्रवर्त्तनेतस्मिन्तुरंगमखुरघ्राततक्ष्मातलप्रोक्षतेतुरंगाणांमश्वानांखुरघ्रातैःखुरसमूहैःक्षतंदुःसंयत्क्ष्मा
तलंतत्तलंतस्मात्प्रोक्षतेसंस्पृष्टेरजसःभूलेःपरागपटलेपरागस्तस्यसमूहेदिग्यचक्रंआक्रामतिसतिहरिरिंद्रःअक्ष्णांपंक्तिरजानिनिंदतियथाचेतावद्रजःसमुच्छ
लितंयेनतस्यसहस्रसंख्याकान्यपिनेत्राणितिरोदधानितेनयदिममनेत्रमदस्रंनासविष्यद्वितन्वदारजोनिकरस्तत्रनापतिष्यदतोनेत्रपंक्तिरजानिकिमर्थंबन्नवु
रितिनिंदतितथाहरिर्निजांदृग्द्वयींपाणियुगंनिंदतियतोममसहस्रमंख्याकानांनेत्राणां त तोनेत्रपंक्तिरजानिकिमर्थंबन्नवुरितिनिंदतितथा
तिरोधानायदिकरमस्यंत्रनविष्यत्तदादस्तैःप्रतिनेत्रादनेकवृष्टिःशक्यंअतोममपाणिद्वयमेवकिमितिनिंदतितथाहरिःस्वांनिजांअनिमिषतोचक्षुषांनिमीलिनात्तांनिंदतियेनेयमनिमेषतामयाकिमितिप्राप्तायस्मात्सांचक्षुषांरजःपटलाक्रांतत्वमन्यदिनयुनेषनिमे
षतानाभविष्यद्दारजःयातोपिनाभविष्यन्निमीलितत्वात्अतःस्वांअनिमेषतामपिनिंदतिस्मनिःकिंशिष्टोहरिःपरिपतद्बाष्पांबुधारःवेणुत्रवेणात्परिपतंतीनिर्य
द्धंतीनेत्रेभ्यःबाष्पांबुधारास्रुजलप्रवाहोयस्मसपरिपतद्बाष्पांबुधारः॥१२५॥कांतास्मदेवगत्यास्फुरदपिगलितान्यंतरालेसुपक्वान्यूरीयोरीयन्यूयस्मरुग्रिरव
रशिखामेवतान्याश्रयंतेइत्यंभूतैरिनारीगिरिषुरघुपतेर्जंबुलंबीकदंबस्तोत्सर्त्तुर्बुसुद्दोःकथयतिपुरतस्थेष्टितंषट्पदानां॥१२६॥॥व्याख्या॥हेरघुपतेदेवगत्यागिरि
षुवर्त्तमानेषुभूभृद्वैरिनारीबुसुद्दोःभोक्तुमिच्छुर्बुसुद्दोस्तस्यबुसुद्दोःक्षत्रियस्यसर्त्तुःपतेःपुरतःअग्रेजंबुलंबीकदंबस्तोत्यांजंबाःफलानिजंबूनितेषांयालंबीगुच्छाजंबुलं
बीतद्बाकदंबस्यनीपस्यफलानिकदंबानितेषांस्तोत्सस्यमणेनघट्पदानांभ्रमराणांचेष्टितंचरितंकथयतिअथनाकिंचेष्टितमलीनोयेनस्तोत्सकथयतीत्याहहेको
नहेरमणअस्मदेवगत्याअस्मत्कर्म्मयोगेनस्फुटमपिप्रकटमपिगलितानिपतितानिअंतरालेवृंताणांविचालेसुपक्वानिजंबुलंबीकदंबफलानिउड्डीयउत्प्लुत्यःबुनस्मरु
च्छिखरशिखामेवाश्रयंतेअत्रायंभावः।यथानोसिरवगतेयथाचेतानिफलान्येववर्त्तंतेनघट्पदाःनिमग्नंतस्मृतेघट्पदाएवपरंतस्तोत्यानिःफलान्येवावगतानिततस्म

कर्मोद्भवजयनलक्षणःफलेषुकल्पितःकथंयथाबदेकोतएकस्मात्तरोरंतराले अनाप्येनपतिद्वापितानिफलानिपुनरुक्तीयउडुयअन्यतरुशिखरेषुलगंतीतियतःकर्म्मयोगाकरणमपिवस्तुअप्राप्तमिवस्यादितिदृष्टंतत्फलत्वोत्पादनंचेष्टितंवक्तीतिनावः जंबुरितिशरत्प्रभादिकारादौतत्फलेलुकजंबुः फलंजंबुरितिकदंबमितिफलेलुकविकारवयवप्रत्ययस्यफलेवाचेलुक्स्यात्प्रत्ययलुक्।जग्मुरदनेअणादिकःकृप्रत्ययःबुगागमःजंबूदृष्टविशेषःचंद्रमाकरणेउजंबुरितिकृत्वोतोदर्शितःतथाचसारद्विःपरिणतजंबुफलोपलोगृह्यइति॥१२६॥अंसःकर्दमतामुपैतिसहसापंकःपुनःपांशुतांरेणुर्वीरणकर्णतालयुगलैर्दिग्भ्रांतनीहारतांनिम्नंवैगिरयःसमंविषमतामभ्यंजनाकीर्णतां। निर्यांत्येवधिरामचंद्रकृपतेस्तत्कस्यरूपंजगत्॥१२७॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरामचंद्रकृपतेत्वयिनिर्यातेदिग्यात्रायांप्रतिप्रस्थितेसतिजगत्यत्कस्यरूपंस्वंनिजंरूपंयेनतत्यत्कस्वरूपंजातंकथंजगतास्वस्वरूपःपरित्यागःस्यादितिचेदाह।अंसःपामीयंसहसाझटितिसपंकःकर्दमतामुपैतिप्राप्नोतियतःकिलांसमोऽवयवतास्वरूपमस्तिपरंत्वियिरणार्थंत्रेतेसतिनोदृग्रजःसमुद्भूतंयेनसर्वस्यापंसमःकर्दमताजातेति।तथाऽनःपंकःपांशुतांरेणुतामुपैतितथारेणुर्वीरणकर्णतालयुगलैर्वीरणनीहारतांनिम्नंवैगिरयोयानिकर्णयुगलानितैर्दिग्भ्रांतनीहारतांदिग्भ्रांतेदिग्पर्यंतेनीहारतांहिमतांउपैतियतःकिलदिग्भ्रांतेसमुद्भूतजलानिवर्त्तेतएवातस्मेशुद्धद्वारेणश्रवणतालयुगलप्रेरितोरेणूनांनिपातोहिमतांप्राप्नोतिइतिनावः।तथागिरयःनिम्नंवैनीचैस्त्वंउपयांतिअर्थनावस्त्वयिचलितेअश्वखुरैःक्षुण्णपर्वतानीचैस्त्वमासादयंतीतिनेषांसमंस्थानंविषमतांउपैतितथाश्रृंस्थानेजनाकीर्णतांउपैतिऽतोजगत्यत्कस्वरूपंजगत्प्रपद्यतइति॥१२७॥देववंशजदंडचंद्रमचमत्कारिप्रतापानलज्वालाजालमयादिवानिशंशर्वरीशंबुधिंमाधवःसर्वस्वंधुनींदधातिशिरसात्यक्तःत्रिलोकीहतिंवेधाःकिंनुमज्जःकमंसतुजलैरात्मानमासिंचति॥१२८॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेदेववंशजदंडचंद्रमचमत्कारिप्रतापानलज्वालाजालमयादिवत्वदीयौयौनुजदंडौवृंजदंडौतयोर्यश्चंद्रिमाचंद्रमुख्यमित्यर्थः तेनचमत्कारीआश्चर्यकारीयःप्रतापःसएवअनलज्वालाजालंअग्निशिखासमूहस्तन्मयादिवमाधवःक्षीरांबुधिंक्षीरसमुद्रंअनिशंविशतिप्रविशति।अन्योपियःअग्निज्वालाजालानिस्तोसवतिसोपिजलोतःप्रविशतितथायमपिप्रविशतीतितथावत्वत्तापाग्निमयादिवमर्यःशंबुत्वर्यधुनींगंगांशिरसादधातित्ववपुःशीतलीकरणायेतिवेधाःवत्मत्यक्तत्रिलोकीहतिःत्यक्ताविलोकाःहतिःकरणंयेनसईदृग्वि

धोजानःनवयदिवेधमाबत्सतापोग्निमयाश्रिलोकीहतिःपरित्यक्तातर्हिकिंकुरुतइत्याहकिंनुमुक्ताबरिवारंकमंकलजलैःआत्मानमासिंचतीतिवत्सतापाग्निमयादिवयोर्ज्यं॥१२७॥रेफव्यंजनराजतावतवाकारैकवर्णःस्फुरेदितस्मात्पिमकारविस्फुरतितेवर्णाहरेछादिमयैःसंस्तूयनिगद्यतेरघुकुलालंकारहीरांकुरोदेवःक्षीरसुतापयोधरतटीशृंगारहारोहरिः॥१२९॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरेफतवव्यंजनराजतावंजनेषुरत्नतारराजवंस्फुरतितथाहेआकारतवत्वरेषुवैकर्षःस्फुरतितथाहेमकारश्चैत्यस्यापिपफबसमइत्यक्षरगणनयाशांतेस्थितस्यापितेतवयौहरेषुपंचविंशतिसंख्येषुआदिमाआदित्वप्रथमत्वंस्फुरतिअथकथमेषांत्रयाणांमेवाक्षराणांप्रधान्यमित्याह।यैःरेफआकारमकारैःसंस्तूयमिलितैरामइत्यभिधानेनरघुकुलालंकारहीरांकुरोरघुकुलेलंकारायहीरांकुरइवयःसदेवन्हरिर्निगद्यतेकथ्यतेकिंविशिष्टोहरिःक्षीरसुतापयोधरतटीशृंगारहारःक्षीरसुतायाःसीतायाःपयोधरतटीस्तनतस्याःशृंगारार्थंहारइवयःमक्षीरसुतापयोधरतटीशृंगारहारदेववंद्योजनोमदभिविकसितन्यायनांदीनिनादैर्नुतेशप्रीतिहेतोर्नुवनधवलनंनाटकंनाट्यंसाःबकीर्त्तेर्मूर्त्तयोभीक्रमदक्रमुदिनीकांतकर्पूरकुंदक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरिन्नारकाशेषशंखाः॥१३०॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेदेववंद्योजनोमदभिमतसायोन्यायनांदीनिनादोंघादुद्गतूर्यशब्दास्तैःनुतेस्तुतेशप्रीतिहेतोर्नुतिश्रवणार्थंनुवःधवलनंनुवनंत्रयंशुभ्रंगत्रयंतच्चतत्करणंनामनाटयंत्यात्त्वकीर्त्तेःभ्रमीवक्ष्यमाणाःपदार्थामूर्त्तयोजाताःकेतेइत्याहक्रमुदक्रमुदिनीकांतकर्पूरकुंदक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरिन्नारकाशेषशंखाःक्रमुदानिचकैरवाणिक्रमुदिनीकांतश्चंद्रमाःकर्पूरश्चकुंदश्चक्षीराब्धिश्चक्षीरंचदुग्धंमुक्ताश्चमरणयश्चचंद्रकांताद्याविबुधसरिद्गंगातारकाश्चशेषश्चशंखाश्चक्रमुदक्रमुदिनीकांतकर्पूरकुंदक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरिन्नारकाशेषशंखाश्चक्रमुदानिचकैरवाणिक्रमुदिनीकांतश्चंद्रमाःकर्पूरश्चकुंदश्चक्षीराब्धिश्चक्षीरंचदुग्धंमुक्ताश्चमरणयश्चचंद्रकांताद्याविबुधसरिद्गंगातारकाश्चशेषश्चशंखाश्चक्रमुदक्रमुदिनीकांतकर्पूरकुंदक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरिन्नारकाशेषशंखाःक्रमुदानिचकैरवाणिक्रमुदिनीकांतश्चंद्रमाःकर्पूरश्चकुंदश्चक्षीराब्धिश्चक्षीरंचदुग्धंमुक्ताश्चमरणयश्चचंद्रकांताद्याविबुधसरिद्गंगातारकाश्चशेषश्चशंखाश्चक्रमुदक्रमुदिनीकांतकर्पूरकुंदक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरिन्नारकाशेषशंखाश्च

सप्तनैवेगिरिमणिमहत्प्रनापगिरिह्लागौरवेणवर्त्तनेयःसप्तनापगिरिमानस्मिन्नूविनाषाडिःस्पोरिनिसूत्रेणाऽकारलोपावपद्येतिरूपंधमानिष्पादितेएषसूषाकिंविहितःयतःसू
षाङ्क्षुतायस्मलक्षोत्रोनाधिनशाप्यमाप्नोतिअतःसूर्यःकिंनिर्मितःनथात्वयित्यागिनोदारुणंअयेसरेविधिनानि ष्पादितेसतिचिंतारत्ने किमुतादितंयतश्चिंतारत्नस्यायंत्र
नावोयत्नेनयाचकयाचितार्थसार्थप्रदणंक्रयते।तच्चवयैव विहितंअतोघटाद्युत्पत्तौरामनादिवदन्यथासिद्धावचिंतारत्नस्यकिंचिकररत्वमेवेति।तथाअहोइतिआश्चर्ये
त्वयिश्रवनीनरक्षामभुजेअवनाःदृष्टीयो र्मोसारःतस्यक्षमौयस्यमतस्मिन्निष्पादितेवैधसाअमीकुलदमानतःकृत्वाचलाकिंसृष्टाःकिंनिर्मिताःयतःदृष्टीना
रत्वयैवस्वसुतास्तानिर्व्यूढःअतोअमीषांकुलाचलानांनिष्पादनेनकिंसिध्येदिति॥१३५॥श्रीरामेमृगयांगतेविधनुषावालेसमारोपितेप्याकर्णंतगतेथमुष्टिगलितेपे
णंजिलग्नेपिचनत्रस्तंनपलायितंनचकिंतंनोक्षंपितंनदुतंमृगामदङ्गंकरोतिदयितंकामोयमित्याशया॥१३६॥ ॥व्याख्या॥ ॥श्रीरामेमृगयांगतेविआखेटार्थंगतेसति
वतापिनसृतंधनुषाबालेसमारोपितेपिएतावतापिनपर्याप्तंबाणेआकर्णंगतेपिकर्णपर्यंतंप्राप्तेपिअथबाणेमुष्टिगलितेपिसत्यहस्तान्मुक्तेपिएणंजिलग्नेपिवमृगचरण
भेपिचबाणेमृग्याहरिण्याअयंकामःदयितंहरिणंमदङ्गंकरोतीत्यभिप्रायेणनत्रस्तंनत्रासंप्राप्तंतथानपलायितं
तंनपलायनंचक्रेतथामृग्यानचकिंतंतथानोक्षंपितंनतथाद्रुतंनगतंततःस्थानादितिद्रुगतौअथवासप्तस्वंतेषुमृगयांगतदृष्ट्वादियंजिलग्नेद्वित्येतदंतेषुपंचसुप
देषुनत्रस्तमित्यादिपदपंचकंक्रमेणयोजंअत्रायंभावः यत्तयामृग्याइत्यवगतंयथायंनरामःकिंनुकामःयन्नरामेणबाणेनहन्यतेमत्यतिस्तत्रायंरामःकामएवस्वबाणे
मज्ञत्वाविध्यतीत्यतःस्वयमेवायंमृगोमदङ्गंकरोतिनविध्यतीत्यतोममकालीरितिविमृश्यनत्रस्तमित्यादि॥१३६॥मनोहरंमुग्धासुहृदिपतियदिबाणबलिमसौ।कथंनाभिः
क्षित्वास्वयिनयनविक्षेपविशिखान्अथक्षांतंभ्रूभःशृणुसुतगजेंगारनलिनी वनक्रीडादंसंस्मरमिवविकस्वामृगदृशः॥१३७॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेश्रीरामअसौमनोहरः
कामःमुग्धासुस्त्रीषुयदिबाणबलिंमोदनादिसुरस्त्रेणंक्षिपतिमुंचति।तर्हितासिमुग्धानिस्वयिरामेनयनविक्षेपविशिखान्नयनानांनेत्राणांयेविक्षेपानयनविक्षेपा
स्एवविशिखाःबाणाःकथंक्षिप्ताःमुक्ताःयतोयंन्यायःकिललोकेयत्स्वयंहतान्हन्यतेतदुक्तेनपरमत्रविपर्यासोजनेयकामेनस्वबाणैःकृत्वास्त्रियोहतास्तासिअस्यवै

रिनिर्मातनंकर्दतीसिःस्वचक्षुःकाक्षबाणैस्वंहतःअतोनुचितंकर्म्माचरितमितिअथक्षांतंअवगतमेतत्वयत्नतासिरन्यायःकृतःकथंनक्षतःकृत्याह।हेसुभगत्वंशृणुव
यंब्रूमः।किंतत्यत्मृगदृशःस्त्रियःवारमंस्मरमिवकामभिवदुरवगच्छंति।यथायंनरामकिंनुकामःइतितासिरक्षायि।अतस्त्वंकामरूपंरामंस्वहंतारमवगम्यताःस्वनेत्रबाण
वृंदैहिपुनरासिःकोन्यायविपर्ययोसोविदधातिकिंविशिष्टंवाभृंगारनलिनीवनक्रीडाहंसंभृंगारएवनलिनीवनंकमलिनीखंडंतस्मिन्क्रीडाहंसइवयःसंतंभृंगारनलि
नीवनक्रीडाहंसं॥१३८॥नागविशेषेशेषेशेषेपिसंहृतेजगतिहेस्मसिकालंकालंकालंकालंघनेसूतिर्नवनः॥१३९॥ ॥व्याख्या॥ ॥हेरामअशेषेसमस्तेपिजगतिसंहृते
सतिवंनागविशेषेशेषनागेशेषेस्वपिसि।शीङ्स्वप्नेववर्त्तमानायांभध्यमपुरुषैकवचनरूपंतथाहेरामत्वंअसिकालंअसिवत्स्वङ्गवत्कालंकृष्णंअथवाअसीत्वद्वं
त्वमित्यर्थेकालमसितंकालंदीर्घोदरंसिंहंभारयसि।अतोनवतस्तवहेरामलंकालंघनेकास्तूतिस्तवनंयतस्त्वयामहात्मेतानिहत्यानिहतान्यतस्मत्पुरतस्मत्सकाशेवलंकालैः
घनहतंकिंनामकमिति॥१४०॥ ॥योधायोधवधीत्तान्मपदिपलसुतःसंपरायेपरायेत्मनायेनाश्रितानांस्तुतिखनमितेशानचापेनचापेलंकालंकारहतीकक्षतिं
कक्षसियःकांतयामीतयामी ॥ज्ञोऽनोऽनोत्थहृष्टःसविसुरवरवरःसस्मयंसस्मयंः॥१४१॥ ॥व्याख्या॥ ॥यःश्रीरामःमपदिरावणंतान्कमलसुजःराक्षसान्अ
वधीत्जघान।तान्कानयेपलसुतःसंपरायेसंग्रामेपरादर्व्यिष्टाः।किंभूतःश्रीरामःअत्रायोधाप्रस्तावविज्ञासुसटःअथवाअत्रानिश्चिंतोधातथायेनसगवनाश्रये
नसाग्रेनआश्रितानांस्तुतिःप्रशंसावचःआपैप्राप्ताकिंभूतेनयेनअवनमितेशानचापेनअवनिमितःमत्राःशत्रवःईशानस्यचापोधनुर्येनसतेन।किंविशिष्टोरामःलंका
लंकारहतीत्यत्रलंकायाअलंकारस्तोयोरावणस्तस्यहर्त्ताविघातकः।तथायःसीतयाकांतयाऊनोविरहितःसवक्कक्षसिरदिशिरहूनआसीत्।अथयःस
नार्थःसीतासहितःहृष्टस्तुष्टआसीत्सविसुरामोयुधावरवरहेतुंकिंविशिष्टःस्वसंनार्थःस्वर्यमत्राहूतः॥१४१॥योरामोनजघानवक्षसिरणेतंरावणंशायकैरु
द्यस्यजतिवासरंवमतिमातस्यात्यहंरघवः ॥ख्यासेसुवनावलीपरिवृताचापैःसमंसन्नसिःसश्रेयोविदधातुनस्त्रिभुवनत्राणैकचिंतापरः॥१४२॥ ॥व्याख्या॥ ॥यःश्रीरामस्तं

MEMORIAL

यंनिर्दयंयथास्यात्तथारत्ननिलयरत्नाकरःक्षीरोदानांपर्वतानांनांवारणोमथितःतत्किंचित्रयासमुद्रमथनात्तल्लब्धंप्राप्तंयतो अन्यैर्जलनिधेःसमुद्रात्किंवित्प्राप्तमपि
यथासुरारातिःशक्रःलक्ष्मीश्रियंलेसेप्राप्तथाचयुनःत्रिपुरविजयीमदेवःअमृतकरंचंद्रंलेसेतथाअपिचपौलोमीपतिरिंद्रकरीद्रेरावणलेसेपरंत्वयद्देमेरोसमु
द्रेणैवमथितःयत्त्वयाप्तंकिंचित्फलंप्राप्तमित्यर्थः॥१४४॥धीर्द्रसातिजगत्त्रिधामगगनंविश्वंचवद्दैवतंपंचाम्नायमयंषड्ढ्यकोमन्मथःसप्तर्तुःप
रिवत्सरोष्टजलधिस्फारंधरामंडलंदिक्चक्रंनवनायकंरघुपतेदेवत्वयित्रातरि॥१४५॥॥व्याख्या॥॥देरघुपतेश्रीदेवत्वयित्रातरिसतिकेसतिजगत्त्रुवनंधीर्द्रं
सातिक्षौद्रौवर्त्ततेयस्मिन्सतिधीश्चसतीयतःप्राक्एकएवेदमासीत्संप्रतित्वयिजातेसतिद्वितीयद्रुःसमुत्पन्नइत्यर्थः।तथात्वयिजातेगगनमाकाश
त्रिधामत्रीण्धामानिसूर्यांचंद्रवह्नलक्षणानितेजांसियस्मिन्सतत्त्रिधामसातियत्प्राक्सूर्यांचंद्रमसावितिधामद्वयंआसीत्संप्रतंत्वयिजातेजगत्तेजस्त्रयंयुक्त
मभूत्।तथात्वयिजातेविश्वंविष्टपंचद्दैवतंचत्वारोदेवताःवर्त्ततेयस्मिंस्तच्चद्दैवतंदेवताएवदेवानाःजुंक्रीवलिंगःप्रज्ञादित्योऽणिंयतःपूर्वंत्रयएवब्रह्मादि
ष्वमरेश्वरादेवाआसन्संप्रतित्वयिजातेचद्दैवतंसातिःतथात्वयिजातेपंचाम्नायमयंवाङ्मयंपंचवेदात्मकंशब्दब्रह्मासातियतःपूर्वंचत्वारएववेदाऋग्ययुः
सामाथर्वणीस्त्र्याआसन्संप्रतंत्वयिजातेपंचाम्नायवाङ्मयंसातिःतथात्वयिजातेऽयंमन्मथःकामःषट्सायकःषट्ऋतोजनिःयतःपूर्वंस्मरःउन्मादःमोह
नःशोषणःमारणःपरंत्वयंपंचशरःआसीत्एतर्हित्वयिजातेषट्सायकोऽनीतिःतथात्वयिजातेपरित्वत्मरःसप्तर्तुर्जेयेनःपुरावत्मरहिंसरंवसंतग्रीष्मवर्षास
रदास्त्वषट्ऋतवस्तवसाप्रतंत्वयिजातेसप्तर्तुर्दृश्यतेतथाधरामंडलंअष्टसमुद्रगिरिष्टजातंयतःपूर्वंचत्वारिसंडलंवणक्षीरदध्याज्यसुरेक्षुस्वादवार्थीस्वसप्तसमुद्रात्मक
मासीत्।अधुनात्वयिजातेऽष्टजलधिशोसितंवर्त्ततेतथात्वयिजातेदिक्चक्रंनवनायकंनवाधिपतिजातंयतःपुराऽष्टापिदिशामष्टावेवस्वामिनोसवनऽस्तदानीत्व
यित्रातरिदिक्चक्रंनवनायकंजातमिति॥१४५॥राज्यंयेनपटांतलग्नहरणवस्त्रंगुरोरज्ञयापाथेयंपरिगृह्यकार्मुकवरंधोरंवनंप्रस्थितः।त्वाधीनःस्त्रीत्रि
मौलिचापविषयेप्राप्तोनवैविकियांपापाढ्यःसबिभीषणग्रजनिर्हाशमासिधानोहरिः॥१४६॥॥व्याख्या॥॥रामासिधानोहरिर्वोयुष्मान्पायात्येनरामे

च४ नु७ ल४

णगुरोर्ईश्वरघात्प्राप्ताआदेशेनपटांतलग्नहरणवस्त्रंराज्यंत्यक्तंतथाहिं॥अन्यदाश्रीदशरथस्तूजानिःकैकेयीपरिणीयागच्छन्स्वल्पजनाकलितंबभाकलक्ष्यलक्ष्मीवमरैरं
तरालएवमहाप्रतिपंथिनीतदेतत्तःस्वकीयोनवोढांकैकेयीप्रसूविवान्वयाचद्देपत्निसंप्रतिवैरिवीरनिकरोद्यमावयोर्हंतुमेष्यतितत्त्वयाधृतमङ्गयाश्रुस्रवत्यामद्देतोनु
वृत्त्यामारथिरित्यंविधेयंअद्देचैनान्बधनुरारोप्यनिद्रोतैर्बीणेहन्मीत्येवमुक्तातथैवकर्त्तुमारेनेकैकेयापित्वमुखंवैरिरूपतीन्उद्यादृदर्शयांचक्रेतत्तेतन्मुखावलो
कनप्रकृष्टमान्मथविकारेणमूर्छितानकिंचिदज्ञासिषुस्ततःश्रीदशरथेनमायासंनिर्जिताःसर्वेपरिपंथिनःतत्तदानीलब्धजयःश्रीदशरथःसमुवाचप्रियेचारु
आचरितंयत्त्वयामुखोद्घाटनेनमोहितोऽन्यथाऋतस्तोममजयस्तत्तत्त्वयाचत्त्वंमांयदीप्रीतमित्युक्तेतयाप्रोचेनाहमद्यापिलघुवावरप्रार्थनांकर्तुं
जानेऽतोममवरःत्वकोशेस्थाप्यतांलब्धावसरावांवरंयाचिष्येऽतिप्रीतिमनाःस्वपत्न्याःसहसुविसंस्थान्यनुवव्रुव।अन्यदाश्वेतकेशावलोकनेनसंजा
तवैराग्यःश्रीदशरथनृपःप्रियांकैकेयींप्रत्यवोचेअद्देवांवरंदीक्षामदानुमीदेराज्येश्रीरामंस्थापयिष्यामीत्युक्तेऽवादीत्त्वयाचदेश्वामिन्ममवरंप्रयच्छप
श्चाक्तःप्रदास्यतीत्येवमुक्तेयाचत्त्ववरंमांततस्तयास्वीयात्मजस्यसरतस्यराज्यंमार्गितमयोध्यायांयदाचमभपुत्रस्यराज्येश्रीरामस्याहंदशवार्षिकोवनवा
सःएतावताचानेहसाममपुत्रोपिप्रौढोनावीतिविचार्यवरप्रार्थनाकारीततोनिछयापित्वत्पुत्रतिक्षानिर्वाह्योयोक्तंदत्तइतितंतःप्रातर्दीक्षावसरेश्रीरामः श्री
दशरथपादौनमुजेप्रणंतुमङ्गतगमत्तदाविछायामुखंश्रीपितरंउवाचहेपितःसांप्रतंत्वनोमहानंदोविलोक्यतेतत्रानंदपदेकोयंविषादइत्युक्तेदशरथो
ब्रवीद्यद्यदिमात्राऽनवसरएववरप्रार्थनांचक्रे।तंचमकललोकयथावऽवणदक्षःप्रतिहतेवैरिपक्षःमदाराज्यनारोढुनायउचितोसिततस्तत्कल
घीयानतोराज्यनारदानायानुचितइत्यतोममविषणतेत्येवमुक्तेरामउवाचश्वामिन्मनचिंताकापिकर्त्तव्याएतावतापिचेज्जवनामुक्तंतथ्यंस्यात्तदात्कत्र
हंवारण्यंव्रतंमेविध्येइत्यभ्युद्यसीतासहायःसलक्ष्मणःश्रीरामोवनायनिर्ययौ।अतोयेनराज्यंतृणवत्यक्तंमितातथायःकार्मुकवरंधनुःअक्षंपाथेयंसं

बलं परिगृह्य आदाय घोरं रौद्रं । वज्रचित्रकके सरिमदांधसिंधुराद्या ऊर्जितद्रावनं प्रस्खलितः प्रहृतः कीदृशस्त्वाधीः स्वतंत्रः । परापेक्षाकारणरहितथायः शत्रौ मौलिचापविषयेशत्रौ मौलिः शंसुन्नत्यश्चापोधनुस्तस्य विषयेसमारोपणायां विक्रियायां विकारनावंनगतोनश्चा शंसुचापमाप्यारोपेत्यर्थः । पुनः किंभूतः बिभीषणयज्जनिहा बिभीषणस्त्रयज निरयजन्मारावणस्तंहंतीति विभीषणग्रजजनिहा ॥१४८॥ अस्तीथीनामुपास्यागलितमलसरं मन्यतेस्मत्वं मेवंनाज्ञासीज्जरेयन्ममचरणरजः पादहृतान्यसूनिपादस्पर्शेनऋर्वन्नृजितिविघटितयावनावामहिल्यांकौशल्यासूनुरूनंत्वपनयतुसवः श्रेयसावश्रियावा ॥१४७॥ व्याख्या ॥ सकौशल्यासूनुः श्रीरामदेवः वोयुष्माकंश्रेयसावकल्याणेन श्रियावलक्ष्म्या ऊनमितिनिर्देशस्तावत्रधानवाचकत्वंतद्विरहितत्वमित्यर्थस्तदपनयतुस्फेटयतुसदृतिकः सयस्तीथीनामुपास्यासेवनयात्वंत्रात्मानंगलितमलसरंगलितः क्षालितोमलसरः पापसरोयस्यसतंएवमितितीर्थस्नानेनपवित्रमात्मानंमन्यतेस्माऽज्ञासात् परंदेवइतिनाज्ञासीत्यन्ममचरणरजःपातेनपदपांशुक्षरेणधूतानिचरणरजःपातेनपदपांशुक्षरेणधूतानिपवित्राण्यसूनितीर्थानीतिन विवेद किंकुर्वन्पादस्पर्शेनऋहिल्यांविघटितयावनावांविघटितःस्फोटितःग्रावसावःपाषाणवंयस्याःसातांऋटतिस्मीभ्रंऋर्वन्नृजिलामयींगौतमवल्लभस्वचरणस्पर्शेननिजदेहांप्रापवान्इत्यर्थः ॥१४८॥ नरूणानिननोयानिदेवेदिग्विजयोद्यते । विनावदरिवक्त्राणितन्नारीनयनानिच ॥१४९॥ ॥व्याख्या॥ ॥देवेश्रीरामचंद्रेदिग्विजयोद्यतेसतिदिग्पात्रांकर्तुमुद्यतेसतितथाविधबलचतुरंगबलबलाल्यान्नरूणानिननोयानिजलानिप्राप्यंतेपरंवदरिवक्त्राणित्वदेरीमुखानिविनातन्नारीनयनानिचतेषांवदैरीणांयानार्यस्तासांयानिनयनानितानिविनानरूणानिननोयानिदृश्यंते अत्रायंसारोयद्वैरिस्त्रीणांस्वभर्तरिरक्षार्थंमुखेषुरूणमुपादादिरेत्रतस्तन्मुखेष्वेवरूणान्यवलोक्यंते नान्यत्रेतिदन्यस्थानस्थितानांरूणानामप्यादित्तिर्नहितत्वादितिसावः पुनस्त्वदैरिस्त्रीणांस्वसदृपरामुत्कृयंऋत्वालोचनेभ्योरोदनादश्रुजलान्येवपानयोघकिरेत्रतस्तन्नेषेवासांस्यां

तेनान्यत्रेत्यऽन्यत्रस्थितस्यांनसःमैनिकैःपीतवादितिअत्रायंगर्भः । यद्वयामर्वेप्यरयोहनाअतस्तत्स्त्रियोविद्रवंतीतिसावः ॥१४७॥ ॥ आकृष्टिःसुखसंपदांसुमहतामुद्घाटनंचांहसामाचंमालमशूकलोकसुलसंवशंपचमुक्तेःस्त्रियाः । नोदीक्षानवदक्षिणानवपुरश्चर्यामनाग्दृश्यतेमंत्रोयंस्मनास्मरगेवफलतिश्रीरामनामासिधः ॥१५०॥ ॥व्याख्या॥ ॥श्रीरामनोसिधःश्रीरामनामाऽसिधीयतेयःसश्रीरामनामालकोयंमंत्रोरसनास्मरगेवरसनोजिह्वारस्त्रातीतिरत्रानास्मरजिह्वायांगृहीतएवेत्यर्थःफलतिफलंप्रयच्छतीति अत्रश्रीरामनामरूपमंत्रग्रहणेनोदीक्षानंचरण्यासतिपत्तिस्तथानवदक्षिणादिजोत्योयज्ञेदानंप्रविष्टावायऊर्ध्वमनेकार्थेदक्षिणादिप्रतिष्ठावै [illegible] यज्ञदानमितितथापुनरश्वर्यापुरश्चरणंमनाक्ऊनमपिदृश्यतेऽन्यत्रमंत्रग्रहणेतदीक्षाद्युपादीयतेपरमत्रततदपेक्षेतिसावः किंभूतोमंत्रः सुखसंपदाआकृष्टिराकर्षणंतथासुमहतामंहसांपापानांउद्घाटनंउद्घाटकस्तत्तथाआचंमालंचांमालानांमर्यादातमअशूकलोकसुलसंअशूकावल्कारोयेलोकास्तेषांसुलसंसुप्राप्यतावतारामनामग्रहणेसर्वेषामप्यधिकारःतथाविमुक्तेःस्त्रियाःमोक्षरूपकामिन्यावशीकरणेअमुकान्याविष्टलिंगानीति ॥१५०॥अथश्रीनोलंकामयमयमुदचंतमतरदिशल्योमौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवरांऽतिस्मारंस्मारंस्मृदरिनगरीसिंत्रिभुवनंहनूमतंदंतैर्दशतिक्रुपितोराक्षसगणः ॥१५१॥ ॥व्याख्या॥ ॥देश्रीरामकुपितःक्रुद्धोराक्षसगणः पुष्पजनिनिकरःऽतिस्मारंस्मृत्वारंस्मृदरिनगरीसिंत्रिलिखितंचित्रितंत्वदरिनगरीसिंत्रिलिखितंहनूमंतंदंतैर्दशतिभक्षयतिस्तीतिकिंअयंहनुमान्नःअस्माकंलंकांअधाश्रीत्यदहतिस्मातथायमस्मन्नगरीविनाशहेतोरुदस्यंतंमभुऽअतरत्तीर्त्वावान्तथायंहनूमान्सोमित्रेर्लक्ष्मणस्यशल्योरुरणार्थंद्रोणगिरेरौषधिवरांअषधिवरांअषधिभुत्रेष्टाविशल्यांउपनिनायहौकयामासेत्यर्थः स्तुतिपुनःपुनस्मृत्वादंतैर्दशतीतिस्मारंस्मारमितेआसीत्क्लेष्मुल्येतिणमुल्नित्यवीप्सायोरितिद्विर्वा ॥१५१॥ गंभीर्येणमहोदयेनभरणत्राणेनमयीदयासद्वीप्सयरिपूरणेनमहतास्थैर्येणधैर्येणवा नाथवामनु-

कर्त्तुमिच्छतितरांवारांनिधिः[व्र]सो॥पीतोवानरलंघितंत्रमथितोबद्धःश्रियासाजितः॥१५२॥॥व्याख्या॥॥हेनाथश्रीरामदेववारांनिधिःसमुद्रस्त्वांअनुकर्त्तुंस्वस्यव[स्त्रा]म्यपादद्वयिउच्छलितरांअतिशयेनवांछतिएतैःप्रकारैःकेनकेनेत्याहगांभीर्येणगंभीरतयातथाचारणत्वेनचारणप्रान्नजनरक्षणेनतथामर्यादयातथा[वि]विधपूर्वावारपरिपालनेनअपरंसर्वांशापरिपूरणेनसकलवांछासमापनेनतथामहतास्थैर्येणस्थिरत्वेनचवपुनःधैर्येणधीरतयाकिंबहुअसौसमुद्रःअगस्त्येनपीतःसकलसलिलशोषणेनस्थलतांप्राप्तःअथचअसौसिंधुर्वानरैर्लंघितःवानरैःकपिभिःस्वचरणैर्लंघितःअतिक्रांतःतथाअमरैर्देवैःप्रमथितःतथामेरुरचनेनबद्धःतथादेवैर्मथित्वाश्रियंलक्ष्मीत्वाब्जितःअतस्त्वयासदृक्थांसमुद्रेणकिंक्रियतेत्वंसर्वदोषैर्विमुक्तइति॥१५२॥देवश्रीरघुपरमचंद्रसवतोदिग्[जै]जैत्रयात्रोत्सवेधावधीरतुरंगचंचलखुरक्षुण्णक्षमामंक्लान्त्वातोद्धतरजोमिलत्सुरनदीमेजातपंकस्थलीरूर्वीचुंबनचंचवोद्दरिद्रयाबद्धवुःवातेनोद्धतरजछलितंयद्रजःपांशुस्तेनमिलंतीसंपर्कमासादयंतीसुरनदीगं॰ गातस्यांसंजातासमुत्पन्नायांपंकस्थलीकर्दमन्मिरतएवतस्यांपरूढायाऋर्वीस्तांचुंबनेननक्षणेनक्षतावातोद्धतरजोमिलत्सुरनदीसंजातपंकस्थलीरूर्वीचुंबनचंचवःसूर्याश्वाआसन्अत्रतेनचित्तंचुंबनंपूर्वणपावितिचंचुप्रयत्नयः।तेनैवकारणेनदिनैर्वासरैर्दरिद्रिःप्राप्ताश्चायंभावोयश्रीभर्तादिनानिरूपानिस्तवंतीतत्रायंदेवर्यत्रश्री॰रामेदिग्पात्रांकर्तुंप्रवृत्तेसतिस्वसैनिकदयैःएतावद्भोवोभिर्विस्मारितायेनसुरसरित्यापिपंकस्थलीजातातस्यांचरूर्वीकिरणोत्सवनेनरवेरश्वाअपिदरूर्वायत्रामरसिकवेनत्रस्तेनवेरिताअपिदूर्वांप्रयांतिकिंबहुनैःश्नैरेवद्यामाकामंतीत्यतोदिनैर्दरिद्रिःप्राप्तेतिसावः[जै]

त्रजनिजेतवजैत्रः[र]संतात्मज्ञादिवादएवजेत्रयंवाफलतस्कृत्यार्थत्रमितिहीरस्वामिटीका॥१५३॥कर्पूरप्रतिपंथिनोहिमगिरियावायसंघर्षिणःक्षीरांभोनिधिमध्यगर्वजयिनोगंगौघसर्वंकषाःस्वछंदंदरिचंदनद्युतिरुदःकुंदेंदुसंवादिनस्तत्स्यामन्नरविंदकंदरुचयोनैकेगुणाःकेचन॥१५४॥तस्यश्रीरामदेवस्यनैकेत्रनेकसंख्याकाःकेचिन्पूर्वप्रतिपंथिनोहिमवालुकाजेतारआसन्।अपरंकेचनगुणाहिमगिरियावायसंघर्षिणोहिमेगिरियावायसंघर्षिणोहिमंगिरेर्यावाणिसंघर्षंतीत्येवंशीलाहिमगिरियावायसंघर्षिणोहिमाद्रिघर्षांतस्पर्धकाआसन्।तथाकेचनगुणाःक्षीरांभोनिधिमध्यगर्वजयिनःक्षीरांभोनिधेःक्षीरसमुद्रस्यमध्यगर्वंजयंतीत्येवंशीलाःक्षीरांभोनिधिमध्यगर्वजयिनआसन्।तथाकेचनगुणाःगंगौघसर्वंकषाःगंगायायौघःप्रवाहस्तेनसर्वंकर्षंतीतिगंगौघसर्वंकषाआसन्।तथाकेचनगुणाःस्वछंदलीलयाहरिचंदनद्युतिरुदाहरिचंदनद्युतिंगोशीर्षकांतिरुदंतीतिहरिचंदनद्युतिरुदआसन्।पुनःकेचिद्गुणाःकुंदेंदुसंवादिनःकुंदश्चइंदुश्चतयोःसंवदंतीत्येवंशीलाःकुंदेंदुसंवादिनआसन्।त्वन्नेत्रवात्तसमतामलंसतइत्यर्थः।तथाकेचनगुणाःअरविंदकंदरुचयःअरविंदानामंभोजानांयःकंदःस्तुनंतवद्रुचिःकांतिर्येषांतेअरविंदकंदरुचयुःआसन्नितिनैकेइतिनिषेधार्थनकारस्यसमासवात्तलोपनावोनैकधेत्यादिवत्ज्ञेयः॥॥१५४॥॥॥इतिश्रीगुणविनयविरचितायांसंडश्वान्विक्षौश्रीरामावतारहरिवर्णनव्याख्यासमाप्तः॥॥॥अथश्रीलक्ष्मणस्तुतिव्याख्यामारभ्यते॥॥॥कौंतेयस्यसहायतांकरुणयागत्वाविनीतात्मनो।येनोल्लंघितसत्पथाक्रुरपतिश्छेकेनतांतातिथिःवैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलकोदेवःसदःसंपदेसाधूनामसुराधिनाथमथनस्तोदेवकीनंदनः॥१५५॥॥व्याख्या॥॥सदेवःसश्रीवःयुष्माकंसाधूनांसतांसंपदेलक्ष्मैस्तात्रवत्॥सइतिकःयेनश्रीलक्ष्मणेनकरुणयाऋपयाकौंतेयस्ययुधिष्ठिरस्यसहायतांगत्वाप्यसहायीत्येत्यर्थःक्रुरपतिर्दुर्योधनःस्तांतातिथिर्यमातिथिश्चकेनतःमारितइत्यर्थःकिंविशिष्टस्यकौंतेयस्यविनीतात्मनःविनीतःविनयाढ्यःआत्मायस्यमनस्यकिंविशिष्टःक्रुरपतिःउल्लंघितसत्पथःउल्लंघितःअतिक्रांतःसत्पथः

नस्यगुणः एक
नऽऽसन्ऽपिन
कऽऽसन्न

सन्नागेयेनमकिंविशिष्टदेवः त्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलकस्त्रैलोक्यस्यत्रिभुवनस्यस्थितिः करणव्यवस्थितिस्तस्यांसूत्रधारतिलकस्वयमस्त्रैलोक्यस्यत्रिभुवनस्य
स्थितिः करणव्यवस्थितिस्तस्यांसूत्रधारतिलकइवयःसत्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलकः जगत्त्रयस्यनिर्मापकत्वात्पुनः किंविशिष्टःअसुराधिनाथमथनः असुरा
धिनाथमथनःपुनः किंविशिष्टोदेवःदेवकीनंदनःदेवक्यानंदनदेवकीनंदनः॥१५५॥स्नाय्वम्बरकंदरोदरदरीव्यावृत्तिनिर्वारिधेःकल्लोलैरलमाकुलंकलय
तोलक्ष्म्यामुखांभोरुहंसुखयतात्सरलाःस्मरद्विकसितास्तीत्यासमाक्रांक्षिताःकोधेनह्वालिनामदान्मुकलिताःशौरेर्दृशांपांडवः॥१५६॥लक्ष्म्यामुखांभोरुहंमुख
पद्मंकलयतःपक्षपातःशौरेर्हरेर्दृशोनेत्राणिवोयुष्मान्पांडवरक्षंतु।किंविशिष्टंमुखांभोरुहंवारिधेःसमुत्पन्नकल्लोलैर्वीचिभिरलमत्यर्थमाकुलंव्याप्तं किंविशिष्टैः
कल्लोलैःस्नाय्वम्बरकंदरोदरदरीव्यावृत्तिनिःस्नाय्वम्बरोसौमंदरोमेरुस्तस्यायाःकंदरोदर्यस्तासुसंघट्टनोऽव्यावृत्तिर्नंयेषांतैःअत्यंतकंदरोदर्योरर्थंविशोकः।
कंदरोगुहातयोदरंमध्यंयदनेकार्थःकंदरोऽस्त्रीविवरेचगुहायांवेति।दरीतुगिरिगर्त्तइतिकिंविशिष्टाःईदृशःअसुलभत्वान्नकतायोगात्तरलाश्चपलाःतर
थास्मराकामादिकसिताविकस्वराःतथानीत्याश्रयदत्तपरवृत्तिकाप्रार्थकत्वेनसमाक्रांक्षिताःईषन्मुकलीकृताःतथाक्रोधेनाक्षालिताआईषल्लोहिताःतथा
मदान्मुकलिताःईदृशःपांडवइति॥१५६॥ ॥ ॥इतिश्रीगुणविनयविरचितायांखंडप्रशस्तिवृत्तौश्रीनलसंक्रतिव्याख्या॥ ॥ ॥अथबुद्धावतारहरिस्तुतिव्याख्या
आरभ्यते॥ ॥ ॥षट्चक्रक्रमभावनापरिगतंहृदाद्यमध्यस्थितंसंपश्यन्शिवरूपिणंलवंयोदात्मानमध्याश्रितःयुष्माकंमधुसूदनोबुधवपुर्धारीसन्
यान्मुदायस्थितेकमलासनेक्षतरुचिर्बुद्धैकलिंगाकृतिः॥१५७॥ ॥व्याख्या॥ ॥समधुसूदनोमधुदैत्यहंताबुधवपुर्धारीबुधावतारोहरिर्युष्माकंमुदेहृ
षीयस्तूयात्स्तुतिकः।सश्रुतिकःयःकमलासनेक्षतरुचिर्विहितास्तिलाबस्तिष्टत्पद्मासनस्वरूपंचेदंजंघायामध्यभागेऽसंश्लेषोयत्रजंघयापद्मासनिभितिपो
क्तंदात्मानंविचक्षणेरितिश्रीयोगशास्त्रेश्रीहेमाचार्यैर्निजगदेतथासकिंविशिष्टःबुधैकलिंगाकृतिः।बुधानांपंडितानांमध्येएकमद्वितीयंयल्लिंगंज्ञानं

लिंग्यतेज्ञायतेऽर्थोऽनेनेतिव्युत्पत्तेस्तदेवाकृतिःस्वरूपंयस्यसबुद्धैकलिंगाकृतिः।पुनः किंविशिष्टःशिवरूपिणंब्रह्मस्वरूपंमात्मानंलयवशात्विन्नैका
ग्यवशात्संपन्नत्रश्रवलीकयवसनत्रअध्याश्रितःस्थितःकिंविशिष्टंआत्मानंषट्चक्रक्रमभावनापरिगतं।षट्चक्रस्ययःक्रमःपरिपाटीतस्यायाभावनावा।
मनातयापरिगतंव्याप्तंषट्चक्राणिमूलाधारचक्रमणिपूरचक्रंअधिष्ठानचक्रंआज्ञाचक्रंविशुद्धचक्रंललयचक्राख्यानीति।तथापुनः किंविशिष्टं
हृत्पद्मस्थहृदयपंकजस्ययन्मध्यंतस्मिन्स्थितंव्यवस्थितं॥१५७॥बधीयद्यासनंयोनयनयुगमिदंन्यस्यनाशाग्रदेशे।धृत्वामूर्त्तिंवर्णतोमममरसमिलि
तोचंद्रसूर्यीस्यवातौ।पश्यन्नंतर्विशुद्धंकिमपिचपरमंज्योतिराकारहीनंसौख्यांभोधौनिमग्नस्तदिहतुसवतांज्ञानबोधंबुधोयं॥१५८॥ ॥व्याख्या॥ ॥अथ
सबुधःबुधावतारोहरिर्नवतांयुष्माकंज्ञानबोधंज्ञानस्फूर्त्तिंदिशतुददातु।सश्रुतिकःपद्मासनंबध्वातथानयनयुगंनासाग्रदेशेन्यस्यसंस्थाप्यनासा
ग्रदेशादृष्टिंवेष्टयन्नूर्द्ध्वेमूर्त्तिंशरीरंतोचंद्रसूर्यीस्यवातौशमरसमिलितौधृत्वा किमप्यनिर्वाच्यंअत्यंतविशुद्धंचेतसिनिर्म्मलंपरमंप्रधा
नंआकारहीनंनिरक्षरंतिज्योतिरंतस्वरूपंपश्यन्सौख्यांभोधौसुखसमुद्रेनिमग्नःसज्ञानबोधंदिशत्विति॥१५८॥रेतोरक्तमयान्मूत्रविनांविण्मू
त्रपूर्णोदराण्यालोक्यवक्रेवराणिविगलन्तोयाक्षरंध्राणियःमायाजालनिर्यंत्रितानिघृणयान्मीलयत्यक्षिणीनिर्व्याजप्रणिधाननिश्चलमतिर्बुद्धै
सबुद्धोस्तुवः॥१५९॥ ॥व्याख्या॥ ॥सबुद्धःबुद्धावतारोहरिर्वःयुष्माकंबुद्धैविशदमतयेअस्तुनवतुसश्रुतिकःयःसविनांसंसारिणांअक्षूणि अ
त्यक्तोपनासानिकलेवराणिआलोक्यदृष्ट्वावृणयाजुगुप्सयाअक्षिणीचक्षुषीनोन्मीलयतिनविकाशयति।किंविशिष्टानिकलेवराणिरेतोरक्तमया
निशुक्रकृधिरास्थिष्टानिपुनःकिंविशिष्टानिविण्मूत्रपूर्णोदराणिविट्विष्टामूत्रंप्रस्रावस्तान्यांपूर्णान्युदराणियेषांतानि।पुनःकिंविशिष्टानिविगल

॥ ॥ ॐ ॥ ॥ विक्रमार्कसमयातीतसंवत्सरशतेषु एकादशसु वर्षाणां द्विसप्तत्यधिकेषु ७२ श्रीमत्खरतरगच्छे श्रीमज्जिनचंद्रसूरिवरे ॥ १ ॥ विजयिनि विजितानेकोत्कटकुमतदवो
दिवादिसंदोहे सूरिश्रीजिनमाणिक्यपट्टधरो द्विमार्तंडे ॥ २ ॥ युग्मं ॥ आसन्छीहेमशरवासुधातुलफलोपमाः आसिषेकपदप्रौढाः श्रेमराजायती
श्वराः श्रीसारतरप्रतिभसन्मतिसार्द्धचारुः शास्त्रार्थसार्थवरनीखिलशूपराः प्रावुः प्रदीप्तपदवीमधियद्धिनेयाः श्रीपाठकांनिपुणवादिसिरप्यजेयाः ॥ ३ ॥
शिवसुंदरमानस्य कनकाकाश्चसन्नमाः यन्मुखांभोजमाप्याद्य कमलामुमुदेतरां ॥ ४ ॥ युग्मं ॥ ॥ साध्व्याः वाचनासव्याः अशोसंतसुखोदयाः आदयाति
लकाश्चात्रवैराग्यरससागराः ॥ ५ ॥ प्रमोदमाणिक्यगणप्रधानाः शिष्याः पुनर्वाचकतासिधानाः राजंतितेषांकरुणावधानात् छंदोलंकारविदितार्थना
नाः ॥ ७ ॥ माधुर्यसारैर्वचनप्रकारैर्जिग्युः सुवाचार्यमपीहतारैः ग्रंथंतनुतेश्रीजयशोमशिष्टाः सुपाठकामेगुरवोगरिष्ठाः ॥ ८ ॥ येषांप्रसादेनमयाविदत्वा
स्वबोधहृद्यैर्वितनार्थसारा खंडप्रशस्तेर्विवृतिर्वरेण्या प्रसद्यशोध्वा विबुधैर्मयीयत् ॥ ९ ॥ ॥ इतिश्रीपंडितशिरोरत्नश्रीजयशोमगणिशिष्यपंडितगुण
विनयगणिसिर्वरचिता श्रीखंडप्रशस्तिवृत्तिः सुबोधिकानाम्नी ति । श्रीफलवर्द्धिकाधीशश्रीपार्श्वनाथप्रशादाद्विरंपाठकश्रेष्ठसुखदायिनीस्नात्रा
म्नायकिंचिदज्ञानाय विरुद्धमवादितत्रानोपेक्षणीकिंवेतद्विशोध्यंविबुधैरिह ॥ ॥ [illegible] ॥ ॥ ॥ ॥ संवत्१६९१वर्षेमाहामांगल्यप्रदे
माघमासेशुक्लपक्षेसप्तम्यांतिथौशनिवासरेलिखितंमूलस्थानेत्राणदिवाकरात्मजेनमूलचंद्रेणशुभमस्तु ॥ ॥
॥ ॥ ॥